1

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1992

ISSN 0350–4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Svevlad Slamnig
Godina izdavanja i tiskanja 1992.

Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb

Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje
(veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo i uprava:

Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (041) 431-950

Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.

Godišnja pretplata 1200 hrvatskih dinara.

Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2330418628

Cijena ovoga broja: 200 hrvatskih dinara.
Godišnja pretplata za inozemstvo: 35 USA dolara. Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
2424116225

Tisak: GP »Tipografija« Đakovo

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu Hrvatske, broj 229/1-1979. od 15. I. 1979.

BROJ 1 ZAGREB, siječanj–veljača 1992. GOD. XXV

Radovan GRGEC

Uz rub (80)

U burnim i za Hrvatsku zaista teškim vremenima »Marulić« ulazi u dvadeset i peto godište svojeg izlaženja. Eto, već se četvrt stoljeća naš časopis pojavljuje redovitije nego većina sličnih časopisa u našoj javnosti kao literarno-kulturni glasnik poruke hrvatskog i kršćanskog usmjerenja i nadahnuća. »Marulić« nije gotovo četvrt stoljeća bio samo svojevrsno glasilo HKD sv. Ćirila i Metoda – Društva sv. Jeronima i hrvatskih katoličkih laika, nego i časopis svih Hrvata bez obzira na njihov status i bez obzira na njihovu vjersku ili stranačku (ne)pripadnost.

I dok su drugi pisali uglavnom pazeći da ne povrijede službenu »kroatofobiju« i »kristofobiju« ili fobiju prema drugim religioznim opredjeljenjima, makar i protiv svojih intimnih uvjerenja, ili nastojeći da u svoju pisaniju barem povremeno ubace koju udvorničku rečenicu iz službene frazeologije o socijalizmu, marksizmu, samoupravljanju, antinacionalizmu itd., mi smo sačuvali kontinuitet i identitet svoje opredijeljenosti za ideale za koje su se svojedobno borili *Ante Starčević* i *Stjepan Radić*. I u vjerskom pogledu, ne tajeći svoje simpatije za načela II. vatikanskog koncila, pa i za neke vidove tzv. teologije oslobođenja, nismo tajili ni svoje simpatije prema kritici »prosvjetiteljskog« i »antireligioznog« snobizma što su je iznijeli kardinali *Lustiger* i *Ratzinger*. Kao kulturno-literarni časopis, poštujući autonomiju vremenitih vrednota i razlikujući etičku od estetske samosvojnosti, upoznavali smo naše čitateljstvo sa stavovima i ostvarenjima najpoznatijih pisaca kršćanske inspiracije u svijetu i kod nas (*Manzoni, Chesterton, Gertruda von Le Fort, P. Claudel, Péguy, François Mauriac, Fabbri, Gibran, Eliot, Auden, Đ. Sudeta, I. Poljak, Lj. Maraković, A. Jakšić, N. Šop* itd.). To smo nastojali provesti i u našoj ćirilo-metodskoj izdavačkoj djelatnosti te na našim društvenim i književnim večerima. Nismo zaboravili ni na našu prvobitnu svrhu, tj. na širenje kulture i literature među

širim slojevima naroda, među našim seljacima i radnicima. To je posebno dolazilo do izražaja u našem popularnom kalendaru »Danici«, najčitanijoj knjizi među Hrvatima katolicima. Ove je godine, doduše, njezina proširenost ograničena nemogućnošću distribucije u onim dijelovima domovine koje je okupirao agresor.

Nakon početne euforije shvatili smo da sve što se dogodilo poslije pada Berlinskog zida nije samo šansa za rekristijanizaciju i rekroatizaciju, nego i prilika za »nazdravičarsku« promociju raznih »konvertita« i »mutanata«, »novokomponiranih« patriota i klerikalaca. I u takvoj situaciji, ne smijemo zaboraviti što je o lopovluku i »popovluku« mislio naš Katon i Otac Domovine, *dr. Ante Starčević*, kao što ne smijemo zaboraviti ni to da se bit evandeoske poruke, tj. Govor na gori, ne odnosi samo na »siromašni galilejsko-judejski kontekst« nego i na sva vremena, na sve pojedince i narode.

* * *

S tjeskobom u srcu pitamo se hoće li ova godina donijeti bar neko poboljšanje situacije, bar neku promjenu. Usprkos nevoljama što ih podnosimo mi, naše obitelji i cijela Hrvatska, ne smijemo izgubiti nadu u bolju budućnost. Pitamo se zašto se baš nama Hrvatima moralo to dogoditi. Ima li sve to smisla? Postoji li odgovor na to pitanje? I dok jedni sa *Heinrichom Heineom* govore: »I luđak čeka na odgovor« a drugi ga sa *Sartreom* i *Camusom* nalaze u pomirenju s apsurdom, vjernici ga naslućuju i nalaze u Kristovu životu, smrti i uskrsnuću. »Vjerujući u nadu protiv svake nade«, Abraham postade otac velikog naroda.

Eto, tu su temelji našega »principa nade«, o čemu su u našem vremenu govorili i pisali i katolici i nekatolici kao npr. *Moltmann* i *Bloch*. U tom svjetlu prihvaćamo smisao svoje patnje i cjelokupne egzistencije, kao i svu težinu hrvatske sudbine, dijeleći je sa svojim sunarodnjacima, suputnicima i supatnicima. Izvor i uvir egzistencije nije besmisao i ništavilo, nego Logos, utjelovljena Riječ, koja je i Misao i Djelo. Boreći se tako protiv besmisla i beznađa, pobjeđujemo ništavilo i smrt, koja je u ovim ratnim prilikama za Hrvate postala svagdašnjica, ostavši najbolniji problem ovozemaljskoga života. No, Gospodin, u kojega vjerujemo kao u »svjetlo svijeta«, pomaže nam da u podrumima, tunelima i katakombama, u kojima se možda odvija naš svagdanji život, naslutimo i ugledamo zrake sunca za kojim čeznemo svom snagom izmučena srca. Svjetlost nade treba da ohrabri i izliječi to tjeskobno i bolesno srce. Živjeti i umrijeti s nadom u srcu ljepše je nego životariti i umirati bez nje. U hrvatski stijeg valja utkati znak nade!

Uđimo, dakle, s nadom u srcu u 1992. godinu! Udimo u novu godinu, ohrabreni tom spoznajom, ispunjeni nadom i pouzdanjem u našega Spasitelja i Osloboditeljа! I naša revija i naše Društvo vjeruju u bolje sutra. U ovoj novoj

godini očekujemo i denacionalizaciju naše zgrade i dvorane. Međutim, naša su nadanja i iščekivanja upravljena prvenstveno prema pravednom i trajnom miru, prema potpunoj slobodi i oslobođenju hrvatske domovine.

* * *

Vjerujemo da to »bolje sutra« ne ovisi prvenstveno o europskoj diplomaciji i o američkoj supremaciji, nego o našoj hrvatskoj solidarnosti. Po ne znam koji put upozoravamo na potrebu *pokreta opće hrvatske solidarnosti*. Solidarnost je vrijednost sama po sebi za razliku od suparništva, koje može biti stimulans za vrijedna ostvarenja, ali i povod za »antikaritativne« aktivnosti. Karitas nije samo neophodni korektiv raznih inicijativa u politici i ekonomiji, nego i osnovno obilježje humanitarnog kršćanskog djelovanja u svijetu i na svijet. To je i obilježje organizacija što su ih u prošlom stoljeću pokretali neki katolički laici, kao npr. *Frédéric Ozanam*, ili svećenici, kao npr. *Adolf Kolping*, o kojemu smo pisali u Maruliću 4/91. Tim karitativnim duhom obilježeno je i političko djelovanje jednoga *Don Sturza*, za kojega je politika bila akt ljubavi a ne suparništva, ili jednoga *Roberta Schumana*, osnivača Europske zajednice.

Nedavno sam u Strasbourgu upoznao njegova tajnika *Rodolfa Zillija*. Bilo je to prigodom glavne skupštine *Međunarodne paneuropske unije* u kojoj je sudjelovala i delegacija *Hrvatske paneuropske unije* (7. do 8. XII. 1991). Bilo nam je drago što su uglednici na tom skupu govorili s toliko razumijevanja o Hrvatskoj i njezinoj tragediji u nametnutom joj ratu. Bio je tu uz predsjednika *Otta von Habsburga* i predsjednik Litve *Vytautas Landsbergis* i predsjednik slovenskog parlamenta *France Bučar*.

Isto tako je *Ljeposlavu Periniću* i meni, u listopadu prošle godine u Španjolskoj, bilo drago kad smo uz slovenske, litvanske i ukrajinske predstavnike prisustvovali međunarodnom simpoziju o nacionalnom suverenitetu i pravu naroda na samoopredjeljenje i kad je među zastavama zemalja sudionica na istaknutom mjestu zavijorila hrvatska zastava. S ganućem sam gledao, kao i nekoliko mjeseci prije toga, u Bleiburgu, taj stijeg zemlje koja krvari i u koji, kako rekoh, treba da bude utkan znak nade.

Osjećali smo tada da nas povezuje solidarnost više nego ikada, solidarnost i zajedništvo sa živim i mrtvim sinovima Hrvatske, s ratnicima i patnicima u domovini, ali i političkim emigrantima, za koje *Mirko Meheš* reče da su »ljudi kojih nema, ali su još uvijek tu, premda neki misle da su nakon silaska komunista s vlasti izgubili svoju štaku, svoj adrenalin«, dakle svoj »raison d'être«. Shvatili smo tada da bez solidarnosti i zajedništva s njima, kao i s ekonomskim emigrantima, nema budućnosti Hrvatske.

Zajedno s našim prognanicima i izbjeglicama oni predstavljaju ne samo udarnu snagu nego gotovo i brojčanu većinu. Doduše, nemamo točne podatke o broju prognanika i o broju Hrvata u inozemstvu, ali znamo da je taj broj velik,

prevelik za malu zemlju kao što je Hrvatska. Naši demografi i politolozi morali bi taj broj što prije bar aproksimativno ustanoviti, vodeći računa i o nacionalnoj svijesti tih ljudi, jer je svijest o nacionalnoj pripadnosti važnija od svih drugih kriterija.

* * *

S pravom se pitamo što smo mi to svijetu i Europi skrivili da nam ne žele pomoći u onom što nam je najpotrebnije, nego nam katkada čak prigovaraju da smo nepromišljeno ušli u borbu za samostalnost i da smo, iako napadnuti, za prolijevanje krvi i za potpirivanje nacionalizma isto toliko krivi kao agresor i okupator hrvatskog teritorija. Ugledna francuska revija Esprit prigovara i našoj Crkvi da je podložna nacionalističkim i šovinističkim mitemima. Zar nemamo pravo da legaliziramo i legitimiramo obranu svoje egzistencije i nacionalnog bića dok neprijatelj razara i ubija sve što je hrvatsko? Zar i Crkva nema pravo i dužnost da se sebi svojstvenim sredstvima uključi u tu obranu?

Moramo priznati da je hrvatska katolička Crkva u domovini i u svijetu mnogo za nas učinila, naročito na području karitativne i humanitarne djelatnosti. Moramo priznati da su se na tom području u pomoći Hrvatskoj istaknule i neke europske institucije i organizacije. Usprkos valu sekularizma i dekristijanizacije koji zapljuskuje civilizaciju Zapada, mnogi su kršćani svjesni svojega zvanja i poslanja. Znaju da je karitas srž kršćanskog djelovanja u svijetu i da rekristijanizacija europske kulture treba da započne reevangelizacijom. O tom problemu raspravljalo se i na prošlogodišnjoj izvanrednoj Biskupskoj sinodi u Rimu, na kojoj su sudionici imali priliku čuti i potresna svjedočanstva o hrvatskoj tragediji iz usta kardinala *Kuharića* i biskupa *Puljića.*

Nešto prije toga (28–31. X. 1991) na simpoziju o kršćanstvu i europskoj kulturi, koji je trebao da bude priprema sinode, govorilo se također o nekim bolnim aspektima toga problema, o čemu je predsjedavajući, kardinal *Poupard,* predsjednik Papinskog vijeća za kulturu, dao sljedeću izjavu:

»Nakon pada Berlinskog zida prešli smo od pretjeranog oduševljenja na pretjerani pesimizam. Svjedoci smo zaprepašćujućeg bombardiranja Dubrovnika bez odgovarajuće reakcije intelektualaca. Za vrijeme rata u Španjolskoj protestirali su protiv bombardiranja Guernike *Mauriac, Bernanos, Maritain, Picasso.* I danas treba da se vratimo veličanstvenoj izmjeni ideja i kulturnom ozračju koje je oduvijek karakteriziralo Europu«.

Valja priznati da su se kasnije mnogi europski intelektualci i političari odazvali pozivima da se pomogne Dubrovniku i Hrvatskoj. Međutim, ti intelektualci i političari nisu čitava Europa, kao što ni Dubrovnik nije čitava Hrvatska. Mnogi ostadoše ravnodušni; gledaju kako krvarimo. Nadajmo se da će se ipak savjest Europe i svijeta probuditi.

Radovan GRGEC

Mirko Petravić
(1924–1991)

U utorak 12. studenoga 1991. umro je u Zagrebu hrvatski katolički javni djelatnik i pisac prof. Mirko Petravić. Na sprovodu 15. XI., koji je uz veliko mnoštvo prijatelja i znanaca vodio o. Pavao Vučković, OFM, oprostili su se od pokojnika u ime HKD-a upravitelj prof. Radovan Grgec i u ime školskih drugova odvjetnik Branimir Milojković.

Mirko Petravić rodio se u Zagrebu 4. studenoga 1924. Još kao pučkoškolac na Svetom Duhu bio je povezan s franjevcima konventualcima i tu je stupio u redove križarske katoličke organizacije. Maturirao je na II. klasičnoj gimnaziji. Kao najbolji đak u razredu bio je oslobođen polaganja usmenog dijela mature. Bilo je to kad je Europom već harao rat, koji nije poštedio Mirka ni njegovu obitelj. Nakon rata diplomirao je slavistiku na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Već kao student podnio je mnoge muke i bio suđen u grupi dr. Jančikovića. Kaznu je izdržao u Lepoglavi i na radu u Makarskoj. Osnovavši obitelj, živio je u skučenim prilikama. Bio je srednjoškolski profesor i kulturni suradnik u školi u Sesvetama i u Narodnom sveučilištu. God. 1980. počeo je raditi kao lektor i urednik u HKD sv. Ćirila i Metoda – Društvu sv. Jeronima, s kojim je i prije bio usko povezan. Ostao je njegov stalni suradnik i nakon umirovljenja.

Prof. Petravić ostavio je svijetao trag gdje god je živio i djelovao. Bio je to čovjek u najboljem smislu te riječi: plemenit, karakteran i hrabar, čovjek svestrane inteligencije i sposobnosti, dragi prijatelj i suradnik, uzoran suprug, otac i djed. U naše je Društvo došao u najtežim časovima da nam pomogne svojim stručnim sposobnostima, staloženošću i razboritošću. Poznato nam je koliko razboritosti, taktičnosti i široke obrazovanosti treba da posjeduje lektor, a on je bio zaista, uz prof. Stjepana Hosua, jedan od najboljih. Zahvaljujući njemu »Marulić« i »Danica«, koje je oblikovao i uređivao, stekoše dotad najveći ugled. Ispravljajući i dotjerujući tekstove drugih, zaboravljao je često na sebe i na svoje originalne radove. Ipak, i sâm je pisao neumorno i ažurno pratio naša

kulturna zbivanja, naročito na kazališnoj pozornici. Stekao je reputaciju odličnog kazališnog kritičara. Posebno su poglavlje njegovi razgovori s velikanima naše drame i opere, od kojih su mnogi bili neopravdano i nepravedno prešućivani i zaboravljani. Te razgovore, objavljene u reviji »Marulić«, valjalo bi svakako izdati u posebnoj knjizi.

Pokojnika se sa zahvalnošću i poštovanjem sjećaju ne samo njegovi drugovi i đaci, nego i gotovo svi koji su ga upoznali. Bio je pun razumijevanja za svakoga. Njegovo je srce, iako to nije vanjskim znakovima uvijek pokazivao, vrlo teško podnosilo svaku nepravdu, a naročito ga se bolno dojmila tragedija koju u posljednje vrijeme proživljava Hrvatska u nametnutom joj ratu.

Među hrvatskim katoličkim laicima Mirko Petravić bio je i jedan od najboljih govornika. S užitkom smo slušali njegova predavanja i govore. Sjećamo se kako nam je nedavno na našoj književnoj večeri izložio, sažeto i dokumentirano, panoramu hrvatskog glumišta poslije rata. Slušajući njegove nadgrobne govore, mnogi poželješe da i na njihovu sprovodu progovori govornik takvih kvaliteta. Iako rođeni kajkavac, imao je istančan osjećaj za hrvatski standardni jezik. Objavio je i neke zapažene članke s jezičnog područja.

Njegova iznenadna smrt sve nas je bolno pogodila. Mi, hrvatski katolički svjetovnjaci, svjesni smo toga velikog gubitka. Znamo da je svoju plemenitu dušu predao Gospodinu jedan od najboljih iz naših redova. Ono što je karakteriziralo njegov moralni lik bila je vjernost. Danas, kada su nam toliko potrebni ljudi koji su vjerni zadanoj riječi i obećanju u vremenu kada se i inteligencija često poistovjećuje sa snalažljivošću i »elastičnošću«, Mirko Petravić dao nam je primjer nepokolebive i potpune vjernosti i pouzdanosti. Bio je i ostao vjeran svojoj Crkvi, svojoj Hrvatskoj, svojoj obitelji, svojem Društvu, svojim prijateljima i drugovima. Nećemo i ne možemo zaboraviti što je za nas učinio. Hvala mu na svemu! Njegov svijetao trag i primjer ostat će neizbrisiv u našem sjećanju. Neka mu nagrada bude Onaj koji se u svojoj vjernosti ne da natkriliti!

Boris PUHLOVSKI

Odlazak

Prof. Mirku Petraviću

Oglas u novinama. Hvata me jeza.
Pogreb je sutra u tri sata.
Još prije par dana telefon nam je bila veza.
Nesta zauvijek našega brata.

Tvoje pero ostalo je mirno na stolu,
prazan je papir bez riječi.
Ostavio si nas u teškom bolu,
uz Tvoj odar tek možemo prići.

Koliko si još mogao ispisati misli,
Koliko još biranih riječi ljepote,
a danas smo od tuge svi svisli
mrtvog Te koraci naši prate.

Očima punih gorkih suza,
spoznavši sudbinu krutu.
S Tobom nesta i Tvoja muza
na posljednjem Ti putu.

20. XII. 1991.

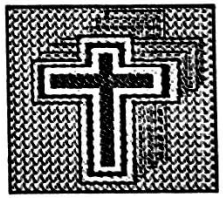

Hrastovički nokturno

13. rujna 1991.

Što da počnem, moja draga mati,
nad spaljenim mi domom, prerovanim ti grobom.
Osim mrtvaca ničeg više nema.
Biće smrti – to je sin sad tvoj!

Već je zora, pijevac se ne javlja,
zaklaše ga kad zaklaše ljude.
Kako je lijepo bilo moje selo,
sve što od njeg osta crno garište je.

Što da počnem, mila mati moja,
suza nemam da isplačem jauk,
glasa nemam da se krikom javim,
moći nemam da uskrsnem mrtve.

Zora već je, zaspati ne mogu,
čekam pijevca porušena sela,
da najavi jutro iz preklana grla
i novim pjevom probudi sve mrtve.

Dubrovnik – ranjeni labud

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti pripremila je Konferenciju o gradu i općini Dubrovnik – Obnova i budući razvoj. Održala se u Dubrovniku 14. prosinca. Krenuli smo na put 12. u podne iz Zagreba autobusom u Rijeku, iz Rijeke na večer brodom Slavija put Dubrovnika. Ujutro smo pristali u Splitu upravo kad su dolazili zarobljenici iz Boke Kotorske. Tužna povorka išla je obalom prema gradu.

Hvar sunčan i pust i bilo bi lijepo da nije rata.

U Korčuli naši gardisti. Što li nas čeka u Dubrovniku? Bojim se susreta s vojnicima jugovojske jer budu li drski, mogao bih planuti, a znam da ne smijem.

Ulazimo u grušku luku oko pet sati. Sve je u sumraku, samo u luci, malo podalje, osvijetljen brod. Ratni. Miruje, ne vidi se da se na njemu išta kreće. Osjećam da zrači neprijateljskim mirom, ali mi poslije rekoše da je francuski.

Ljudi na obali čekaju brod, ali se brodu ne mogu približiti, sprečava ih lanac, uže, ne vidim iz daljine dobro, ali svejedno, bilo jedno ili drugo, simbol je ropstva. U Dalmaciji se brodovi dočekuju slobodno. Ispred užeta-lanca policija. Čija li je? Vjerojatno naša kad je uz policajce i jedan vojnik u gardijskoj odori, ali čija li je kokarda? Kažem kokarda, ali me susjed opominje da je kokarda samo srpska. Nije, ali je eto postala simbol srpstva jer je danas dovoljno reći kokarda pa da se misli četnik.

Izlaze putnici, čak i jedna majka s malim djetetom od dvije-tri godine. I još jedno dijete od šest godina.

Izađoše putnici i odoše s dijelom čekača, a ostali se popeše na brod. I jedan policajac. Gledam značku. Hrvatska. Radost mi obuze dušu. Znači i gardist je hrvatski. Poslije dođoše i gardisti s hrvatskim značkama. Nema dakle susreta s jugovojskom. Gardisti se junače. Kažu: neprijatelji ne mogu ući u grad. Srušiti ga mogu, ali ga ne mogu osvojiti. Branit ćemo ga po svaku cijenu jer da uđu i onako bi sve uništili u njemu.

Mi nismo išli u grad jer je mrak. Spavat ćemo na brodu. Sutra ćemo autobusom na razgledanje Lapada i Babina kuka. To je slobodno izvan zidina, a naši još drže Srđ, ostalo je okupirano.

Mnogo je stradalo izvan zidina i u zidinama. Kažu tužno. Vidjet ćemo sutra.

Neki su Dubrovčani iskoristili priliku pa se na brodu otuširali. Pojedinost, ali važna jer ne znamo kakva je sreća moći se tuširati, sve dok nam to nije oduzeto.

Obećali su im vodu i struju, ali će to dugo čekati. Okupatori su bombama u crpnim stanicama razorili crpne i električne uređaje. U Zagrebu tek treba izraditi potreban transformator.

Dubrovčani odoše da ih ne uhvati kasna noć jer je opasno. Noću se okupatori povremeno javljaju strojnicama sa Žarkovice i drugih mjesta tek da se zna da su tu.

Mi na večeru. Obilna večera kao što zna biti na brodovima, ali se ne osjećamo ugodno. Žalimo što nismo zadržali prijatelje i podijelili je s njima.

Subota ujutro. Lučka zgrada na pol spaljena, na pol s razbijenim prozorima. Na obali se vidi posljedica pokojega pogotka u zgrade.

Prvi pohod Sorkočevićevu ljetnikovcu na Lapadu u koji je smješten Historijski institut JAZU, sada Zavod za povijesne znanosti HAZU. Gađali su ga, ali su podbacili za koji metar pa je granata pala u dvorište, na rub bazena, skrhala je samo ulomke nekoga friza što je ležao uz stazu.

Kod hotelâ na Babinu kuku nismo se zaustavljali pa smo vidjeli samo razbucane krovove i na parkiralištima mnoštvo spaljenih automobila. Tamnosmeđe ljušture kao neke izumrle životinje snivaju svoj san o nekadašnjem lijepom životu.

Vožnja gradom pokazuje da su udarci padali po svim dijelovima, ali su rijetko nanijeli veću štetu, samo opet mnoštvo spaljenih i oštećenih automobila. Kao da su automobili bili posebna meta.

Izvanuniverzitetski centar spaljen. Ostala su čitava ulazna vrata i jedno prizemno krilo jer je iznad njega svod od opeka pa se vatra nije mogla prebaciti u prizemlje. Nije se urušio, ali je ispod njega toplo od žara koji je nad njim pa vatrogasci ne daju da se ulazi u prostorije jer se svaki čas može srušiti. Zgrada je gorjela sedam dana, kat po kat, jer nije bilo vode da se gasi, a nije se ni moglo od metaka. Spaljena dvorana u kojoj sam nekada predavao. Tko bi tada i mogao pomisliti što će je zadesiti i kakva će biti.

Zapalili su ga navođenim raketama »maljutkama«, najmanje trima, vidio sam ostatke jedne. Navođene rakete pogađaju nepogrešivo.

Izgorjela je i knjižnica s oko 20 000 knjiga. Nagorjeli listovi knjiga leže po hodnicima i oko zgrade. Uzimam jedan u ruke. Naslov knjige tako karakterističan da ga je vrijedno zapisati:

Human Rights and Medicine
Yugoslav Center for Medical Ethic and Quality Life
Zagreb
Case Studies
Prepared by Željko Bantić, Mirjana Nosić and Mladen Mitak

U hodniku sačuvana kartonska kutija s knjigama Zagrebačke ljetne škole. Opet karakteristični naslovi pa ih prepisujem:

Dragutin Tadijanović, Sjena života – L'ombra della vita – Jože Pogačnik, Književni susreti s drugima – Ruža Panonska, Aleksandar Đuleski, Makedonski jazik za stranci.

Interuniverzitetski centar posebno je biran jer je dvadeset godina širio po svijetu znanje o hrvatskom Dubrovniku, Hrvatima i njihovoj kulturi, a to je najveći zločin u srpskim očima.

Na Stradunu rupa u Onofrijevoj fontani i tri-četiri spaljene kuće. Iznad prozora crno od vatre. U gradu još desetak spaljenih kuća, a druge oštećene jer su granate padale po cijelom Gradu. Zidovi spaljenih kuća stoje, a iznutra sve urušeno. Kažu da će se i zidovi morati rušiti jer je vatra kamen pretvorila u vapno.

U Samostanu Male braće. Samo da s nekoliko riječi podsjetim što je samostan Male braće. Crkva je sagrađena u XIV. stoljeću. Kasnogotički portal, »Pietà«, rad domaćih majstora braće Leonarda i Petra Petrovića, 1493., klaustar djelo domaćeg majstora Miha Brajkova iz Bara, XIV. stoljeće, u muzeju inventar stare ljekarne osnovane 1317., bogata knjižnica. Inkunabule. Sve je to gađano navođenim raketama. Našli su ostatke, poslije sam čuo da ih je bilo točno devet. Našli su i ostatak žice za navođenje. Tri pogotka u krov, tri na terasu, dva u dvorište, jedna u kupolu tornja.

Jedna je kroz krov i strop pala u knjižnicu ali bez veće štete. Ni jedna nije ništa zapalila. U kolonadi klaustra oštećeni su mnogi od kapitela od kojih nema dva ista. Jedna potpuno slomljena palma leži u klaustru na stazi. Njezin je život zauvijek prekinut.

Na tornju samostanske crkve znak Crvenoga križa. Došao je Međunarodni Crveni križ i samostan proglasio neutralnim područjem, ali barabama to ništa ne znači. Oni dobro znaju što ciljaju. Pogodili su Svetoga Vlaha, kupolu katedrale, Knežev dvor, dominikanski samostan, Sv. Jakova. Gađali su Sponzu zbog dragocjene građe koja je u njoj. Rekoše mi: putokaz im je toranj. Ali Zavod za povijesne znanosti nema tornja, Interuniverzitetski centar nema tornja, Sponza nema tornja, Arboretum Trsteno nema tornja, Lokrum nema tornja, hoteli nemaju tornjeve. Nisu gađali vojne objekte, jer njih u Dubrovniku nema, nego gospodarske, hotele – vidjeli smo iz daleka spaljen hotel Libertas – crkve, bolnice, dječje vrtiće, sve što ima kulturno značenje, prirodne ljepote, sve što odiše hrvatskim duhom i rastom. Arboretum Trsteno nisu spalili od prve. Zapalili su šumu uz njega pa su mislili da će izgorjeti i Arboretum. Nije izgorio. Ponovili su napad, drugi put izravno paljenje. Gađala je to vojnička ruka, izvježbana ruka srpskoga vojnika, ne treba to kriti nikakvim eufemizmima, ruka srpskoga vojnoga barbarina kakvoga dosad povijest nije poznavala. Gađao je smišljeno u srce grada Dubrovnika, u hrvatsku povijest, u svjetsku povijest. Nije pucano nasumce. Ma koliko srpski vojnik, oficir, general bio obrazovan, inteligentan, on sam nije mogao tako promišljeno birati civilne ciljeve, iza njegove sigurne ruke stajao je inteligentan, ali zlodušan mozak koji je dobro znao što treba uništavati. To nije moglo biti smišljeno u srbokomunističkom oficirskom mozgu ma kako inteligentan bio, to je nastalo u rafiniranom srpskom mozgu, u mozgu srpskih akademikâ kao što je Pavle Ivić.

Ivića nisam slučajno spomenuo. On je sutvorac Memoranduma SANU, on je govorio o Hrvatima kao o »katolicima srpskohrvatskoga jezika,« on je nijekao hrvatstvo i Marinu Držiću i Dubrovniku, on je Dubrovnik nazvao srpskim Hong Kongom.Kad su neki srpski akademici prosvjedovali protiv rata u Hrvatskoj, među njima Ivićeva imena nije bilo; ne samo da je šutio za srpskog barbarskog razaranja hrvatskih gradova nego je u međuvremenu davao ratnohuškačke izjave. Jedan intervju s Ivićem ima naslov »Hrvatska će izgubiti rat« i slavist Peter Hill iz daleke Australije protestira protiv Ivićevih ratnohuškačkih govora. (Ivićeve izjave s Brozovićevim komentarima možete pročitati u 3. i 4. broju obnovljenoga Kola.)

Mozgovi ljudî Ivićeva kova stajali su iza srpske barbarske vojničke ruke, ti su mozgovi zamislili ne samo hrvatocid nego i memoricid, kako reče gospodin Mirko Grmek iz Pariza, treba ne samo zatrti Hrvate, nego i svaki njihov trag, svako sjećanje na njih. Kad ne može biti srpsko, onda neka ne postoji. (Dosad je razoreno ili uništeno više od 400 spomenika, muzeja, crkava, škola, bolnica, knjižnica, dječjih vrtića...) Najgora razaranja u Dubrovniku bila su u drugom naletu kad se već naziralo da Grada osvojiti neće.

Proći će nekoliko naraštaja dok ne dođe do pomirenja, a ono će doći kad se sinovi budu stidjeli djela svojih otaca. Zaborava neće biti nikad. U Dubrovniku će se popraviti ono što se mora, ali će se ostaviti znakovi razaranja da podsjećaju na srpske barbare. Kad ne bi ostali tragovi, svijet nam ne bi vjerovao da su postojali takvi vandali. Kad budu turisti dolazili u Dubrovnik, vodiči će im pokazivati rane i govoriti da je uz potres srpsko barbarstvo bila najveća nesreća koja je zadesila Dubrovnik. Veliko barbarstvo, ali sramota još veća. I trajna.

Od veće nesreće spasila nas je samo Božja pomoć. Od devet granata ni jedna nije zapalila samostan Male braće, Lokrum su palili, ali se nije zapalio, padala je kiša pa je tlo bilo mokro i plamen se teško hvatao, ono malo što je planulo, pogasili su malobrojni stanovnici Lokruma.

Paljenjem Interuniverzitetskoga centra načinjena je golema šteta, ali popravljiva. Izrast će nova zgrada, doći će u nju nove knjige, vratit će se profesori i studenti.

Dubrovnik je ranjen, ali će ozdraviti. Dok se održavao simpozij u Muzičkoj školi, iza zida čuo se šum čišćenja krša. (Gađali su trafostanicu kod Muzičke škole pa je stradala i ona.) Sa Straduna je već bio uklonjen krš i ulica pometena. Dok smo bili u samostanu Male braće, radnici su popravljali krov, jednu su rupu već prekrili terpapirom, na drugoj preslažu kupe. Liječe rane. Kuće u Gradu bit će obnovljene.

Dubrovnik je simbol kulture, slobode. Mora to biti i dalje.

I sada, u ratu, Dubrovnik živi kulturnim životom. Simpozij je izraz toga života, a bio je prekinut na dva sata zbog simfonijskoga koncerta u Gradskom kazalištu. Pjevala je i Ruža Pospiš-Baldani. Ranjeni Dubrovnik ima u sebi kulturne snage da pokazuje kako nije točna tvrdnja Inter arma silent musae. Usred rata u opkoljenom Dubrovniku, u Dubrovniku logoru, slobodni duh dokazuje da je živ, dokazuje to koncertom kao u najmirnija vremena, simpozijem.

Ulazimo u kazalište, normalno osvijetljeno. Kad smo izlazili, svjetlo se naglo ugasi, a mi počinjemo tapkati u mraku, a onda opet bljesne svjetlo da vidimo izaći. Tek sam tada postao svjestan da se koncert održao pod električnom rasvjetom, a da na to nisam ni mislio. Tek kad je ponestalo svjetla, tek sam tada zapazio da je čudno što ga je bilo. Imaju agregat za najneophodnije potrebe.

Doći će struja, doći će voda, Dubrovnik će oživjeti puninom života.

Mladen JURČIĆ

Vrata jutra

Otvaram vrata jutra:
More i nebo još spavaju mirno dišući
u djetinjoj sobi daljina.
Okupanom u obećanju osvita
odjednom mi se čini
da smo nešto iznad znanja, govora,
šutnje, samoće, čina
svjesno proračunatog da pomogne ili rani,
nešto tek naslućeno
u davnini budućnosti,
što se jedva usudujemo sanjati...

Tomislav DOROTIĆ

Dopisnica sa Straduna...

»O lijepa, o draga, o slatka slobodo«

Javih se iz bolnice
sestri što u rodnom gradu osta
unutar zidina starih zatvorena,
u hladnom skloništu
mračnog portuna
bez svjetla i vode,
dok neprijatelji naše slobode
nemilo tuku po Srđu i po Pločama
a mine padaju sve do Straduna...
Zamolih je da se čuva
i da bude jaka!

Odgovorila je dopisnicom,
slikom nedavne feste svetog Vlaha
s procesijom Parcu,
poklonom barjaka...
Napisa da je iz krletke pustila
kanarinca plaha,
možda se od smrti spasi;
za moju bolest reče da znadu,
ali neka ne gubim nadu,
svako se zlo liječi,
a kad »ONI« odu,
kad očutim slobodu,
proći će i moje boli...

O sebi i svojima ni riječi!
uz potpis doda
kako me uvijek isto voli...

Ako ostanemo svoji...

Možda ćemo i preživjeti
ovaj prljavi rat
i opet živjeti
ko susjedi
u radosti
i tuzi

uspijemo li na vrijeme pogasiti
plamen ognjenih razaranja
što u našim srcima gori
i oprostiti strahote
a riječi obične
pune dobrote
od zaborava
spasiti

možda ćemo doživjeti mir
bez parola o jedinstvu
i lažnoj sreći
ako ostanemo
na svom
svoji

Zagreb, početkom prosinca 1991.

Pitam nemoći moje...

Martinu Silvestru

kako u nemirna ova vremena
teških stradanja i patnji
bolnih iskušenja
živjeti u zavjetrini
tri puta dnevno sjesti za stol
i blagovati
a tugovati
u srcu nositi bol

pitam zbog mojih
i pitam zbog mnogih
koji će danas gladovati
u opkoljenom gradu podno Srđa
i onih koji u kišnoj noći
sve ostaviše pod srušenim krovovima
i s kolonama prognanika
u neizvjesnost pođoše

pitam zbog mnoštva patnika
otkuda ravnodušnost svijeta
prema okrutnom nasilju
koje bez grižnje u duši
ide svome cilju
pa i dječje vrtiće, bolnice ruši
i pitam kako se može
u tišini sigurnosti
daleko od ratnih stradanja
mirno usnuti
kad u rovovima
smrt vreba tijela ratnika
koji ljubavlju vraćaju dug
rodnoj grudi

pitam
moje nemoći
svakoga dana
pitam svake noći
kako ću sutra
u nova jutra
čista srca
krenuti

Zagreb, studeni 1991.

Prognani

Kad srušiše im krov
i zapališe staju,
uzeše što stati može baki u skut,
u nepoznato podoše
dvoje staraca
i kravica
na put...

Odjednom zastadoše:
– O strahote,
rekoše u jedan glas,
spasavajući gole živote
na lancu nam osta
vezan pas...

U vrijeme snajpera

iza zastora se krijemo,
spuštamo rolete
da se ne otkrijemo
kao mete,
da se spasimo
od metaka
iz mraka
i zraka,
liježemo odjeveni,
u noćni tonemo muk,
budni smo,
svaki nas prene zvuk,
a u zoru ustajemo strti,
svu noć smo bježali
od smrti...

* * *

Noćas smo zajedno
prid sarkofagon Mirotvorca
preci
i grišnici i sveci
iz orahovine vapili
snagu za spas Domovini.

O Bože da mi je
u koru iz šćaveta štit
nonculo mali bit
kraj sakristije rodul zvrtit
iz dlana svetoga Ivana
blaženstva se napit.

Ivan desno grije zapisije
livi pištule štije
orle se u granje rezbarije
zamrsije
zatvorimo vrata sakristije.

Drveni je svetac
popuza s oltara
u pleter zaluta
s aureole zlato izgubija
tako je žalostan bija
da je skute jedva pokupija.

Kuća na rubu

I

Na rubu Grada ova Kuća sama
Kao da se ni ne događa. Nebom
Tek okrnjeni uštap usred noći
Žutim licem zagledan u prošlost

Htjedoh li odande nešto spasiti
S nekoliko riječi, crnih znakova
Zlatni uteg potonuo u vrijeme
Možda sve to nije vrijedno spomena

Dok se svu noć ljušti kora platana
S pucketanjem širi se bjelina
Kao da netko pod crnim krilima

Otkriva gola tijela ljubavnika
Ptica u krošnji vrisne od užasa
Jato zvijezda spušta se niz drvored

Hrastovica

Pod obronkom Zrinske gore
kestenovi gdje šumore,
gdje putevi gorski bježe,
a zdenac hladnoćom reže.

Hrastovica selo malo
svakome se nasmijalo,
potočići njome jure
mlinovima žure, žure.

Sveti Bartol na vidiku,
Petrinjčica slika sliku,
žitnim poljem ona teče,
šumi danju i uveče.

Johe, vrbe, ivančice
i makovi, potočnice,
Hrastovica, janje bijelo,
raniše joj dušu, tijelo.

Hrastovica pogažena,
Hrastovica ponižena,
rastrgana, porušena,
Hrastovica izranjena.

Hrastovice nema više,
svu ljepotu neman zbriše,
spališe je i ubiše,
moga sela nema više.

1991.

Pjesnički životopis Rajmunda Kuparea

Opis života Rajmunda Kuparea, dakle njegov životopis, bio bi zanimljiv svakom čitatelju. Jer njegov je život bogat izvanjskim događajima, od osobnih do općih. Pošto je završio filozofiju i bogosloviju, njegov se život kretao od skromnoga kapelanovanja kraj Zagreba do uglednog vicerektorstva na Papinskom katoličkom sveučilištu u Santiagu (Chile) – kao sjajne završnice prije umirovljenja.

I vrijeme u kojemu je Kupareo živio i još uvijek živi burno je i prijelomno. Rođen prve godine prvoga svjetskoga rata, prebrodivši scile i haribde drugoga, našao se u tuđem svijetu. On dakle pripada i domovinskim piscima i piscima prognanicima. Nu opis toga njegova osobnoga života ostavit ćemo drugim životopiscima. Mi ćemo što vjernije pokušati opisati njegov pjesnički život.

Kao gradivo za Kupareov pjesnički životopis poslužile su mi njegove (još netiskane) *Sabrane pjesme* (Zagreb 1991.). Priredio ih je on sam na temelju objavljenih zbirki: *Pjesme i psalmi* (Šibenik 1939.), *Nad kolijevkom srca* (Zagreb 1945.), *Na rijekama* (Madrid 1948.), *Blagoslov zvijezda* (Buenos Aires 1961.), *Pjesme* (Zagreb 1980.). Uzeo je i nešto pjesama objavljenih samo u časopisima.

Ne namjeravam donositi sud, pogotovu ne konačni, o Kupareovu pjesničkom stvaralaštvu. Ne samo zato što je svaki *objektivni* sud o poeziji nužno *subjektivan*. Već i zbog razloga o kojima govori Albert Haler: »*Definitivan* sud o pojedinim pjesnicima ne može biti prerogativa jednog kritičara ili književnog historika. Sud je spoznaja, a podpuna spoznaja nije stvar pojedinca. Do nje se s mukom dolazi, s naporima mnogih. Pojedinac ne može nikada imati tako razvijen ukus, da bi mogao zahvatiti poeziju jednog pjesnika sa svih strana. Tek radom mnogih osvjetljuju se umjetničke ljepote.«

Kupareovu pjesničku ličnost nisam pokušao shvatiti u smislu iskustveno-životopisnom. Iako i životopisni podaci mogu biti korisni za estetsku osvjetlidbu pjesničkoga stvaralaštva. Životopisne činjenice, veli Croce, nisu bezuvjetno potrebne za doživljajnu obnovu umjetničkih djela, podpuno poznavanje životopisa nekoga pisca isključeno je zbog toga, što ni njemu samome nisu poznate sve činjenice iz vlastita života.

Moj opis Kupareova pjesništva neće biti u isto doba i njegova povijest u općenitu značenju te riječi. Ne kanim naime Kupareovo pjesničko djelo promatrati ni u svezi s pjesnikovim životom, a niti u svezi s pjesnikovim vremenom. Nu iako me kao opisnika ne zanima vrijeme kao takvo, neće se moći izbjeći vrijeme kako se je odrazilo kroz Kupareovu pjesničku individualnost. A nastojat ću izbjeći i utjecaj doba u kome ovo pišem: zračne i opće uzbune, potucanja po skloništima, zastrašujući zvuk uzbunskih sirena, vijesti o ranjenima i poginulima, predsmrtni krikovi zaklanih Hrvata. Ako se to može izbjeći.

Svoje sabrane pjesme Kupareo nije poredao po datumima nastanka, nego ih je svrstao u tematske cjeline. Tek je unutar tih cjelina pjesme poredao po slijedu

nastanka. Time kao da nam sam pjesnik možda hoće reći kako se njegov pjesnički život razlikuje od onoga građanskoga.

Prvi ciklus pjesnik je nazvao *Božićna lirika*. Čini nam se to i znakovitim i ne slučajnim. Na Božić se je rodilo novo čovječanstvo, kojemu je Isus donio najljepšu vijest u ljudskoj povijesti – vijest ljubavi. Taj dan je i Kupareo izabrao za svoj pjesnički rođendan. U otajstvenoj noći početka nove povijesti, dok »sva zemlja gleda Njegovo božansko lice« *(Ekstaza prirode u Svetoj Noći)*, pjesnik moli:

Podaj nam Tvoje svjetlo koje si iz raja povukao za sobom
Kao što meteor vuče kosu zlatnih prama,
Da kroza nj nađemo pukotinu neba koju si napravio
Silazeći k nama.

(Molitva za svjetlo božićne noći)

U pjesmi *Psalam hrvatskih pastira u Svetoj noći* pjesnik poziva Novorođenca da i Hrvatima donese blagoslov radosti i mira, »Jer i mi čuvamo vatru na ognjištu hrvatskom, / Poput onih pastira što čuvahu vatru Izraela«. Pljesak Isusovih ručica i njegovo tiho gukanje »oživit će pjesme i frule što nam ih zakopaše«, a bosoća nogu i studen tijela »izbrisat će tragove šiba što nam ih zadadoše«. Bogati Te neće primiti, veli pjesnik Isusu, jer si siromah. Stoga dođi:

Pa se skloni kod nas da čuješ pjesme naše,
Pjesme Tvojih vjernih hrvatskih pastira.
A Tvoji anđeli nek zataknu svuda stjegove naše,
Stijegove pravde koju si donio s neba!

Isusova zvijezda »blista kad druge ne sjaju« *(Njegova zvijezda)*. Jednom neobičnom ali sugestivnom slikom pjesnik nas uspijeva vratiti u one blistave trenutke naših djetinjstava, kad smo se još znali smijati i veseliti životu.

Gle, kako se grana cvjetna uzbibala
Od smijeha pastira, što se na njoj njiše!

(Proljeće šeta s Isusom)

Vraćajući se o Božiću svome Mediteranu, Kupareo je ispjevao jednu od najljepših pjesama o božićnim borovima. O borovima koji su vječno zeleni, jer su »ispili boju svježih morskih trava«.

Na Božić se šutke do sela dovuku...
Stari se kô badnjaci uz žeravu griju,
A mladi se u srebro i zvijezde obuku
I s djecom se radosno nad jaslama smiju.

(Borovi)

Božić je blagdan života. Nu bjegunci i prognanici iz Hrvatske s tugom se sjećaju svojih ognjišta, »umorni od čekanja« da dođe konac njihovu jadu. Mole Isusa neka legne u prazne kolijevke hrvatskih gradova i sela i bude brat sestri koja ne može imati brata. Na blagdan života pjesnik se moli za život svoga naroda.

O Vječno Dijete, ove nam obećaj noći
Da ćeš vječnom tvorit hrvatsku nam mati,
Da će joj djeca sretno kroz oluju proći,
Da će nam ognjište opet proplamsati!

(Vječno dijete)

Živeći povijest svoga naroda, a tu povijest je teže živjeti nego o njoj pisati, pjesnik ni na Božić ne može izbjeći Veliki Petak. Probodeni Isusov bok je božićna spilja u koju se mogu skriti progonjeni. Stihovi koje ću sada citirati odjek su već propaćenoga, ali i proročansko viđenje apokaliptične budućnosti koja se danas ostvaruje u Hrvatskoj.

Križ je Tvoj postao danas jaslama divljih živina
Koje Te grijati neće već su te svukle do gola,
A Tvoja predobra majka, umjesto najljepšeg sina,
Nesretnim majkama svijeta dariva čovjeka bola.

(Božić na Veliki Petak)

Pedeset godina poslije bleiburško-dravogradske tragedije i bezbroja postaja hrvatskoga križnoga puta, poslije neizbrojivih a i dalje prešućivanih Jazovki, Isusova je majka nesretnim hrvatskim majkama ponovno darovala čovjeka bola. Umjesto povijesnoga vremena u kojemu i čovjek i narod neprestano idu prema slobodi i ostvaruju nove prostore njene punine, hrvatskom narodu kao da je dosuđeno kozmičko vrijeme – vječno vraćanje istoga.

Nismo iznenađeni, što poslije božićna ciklusa slijedi *Korizmeni i uskrsni ciklus.* Sjena smrti nadvila se nad nas već na dan rođenja. Bol je naša pratnja na putovima života. Nada u uskrsnuće pomaže nam, da izdržimo.

Korizmene elegije počinju raspjevanom slikom probuđene prirode. Sve je u znaku slavlja. Smrt je još daleko.

Širite ruke, umorne ruke, masline drage,
Mašite na pozdrav dlanom od srebra!
Tisuće ptica iz vaših pjeva kvrga,
Tisuće kljunova zelene grančice kida,
Jer prolazi veliki Kralj
Na magarčetu.

(Na Cvjetnicu)

Zatim zastrti oltari. Samo je križ odkriven. Križ, koji drži čitav svijet i nije se svinuo. Oplakujući mrtvoga Krista, pjesnik jeremijski oplakuje i tragičnu sudbinu svoga naroda. Opet proročanski, pita se: »Kako dugo, Gospodine?« Danas – pred golgotom Vukovara, Dubrovnika, Saborskoga, Slunja, Škabrnje, Hrastovice, Petrinje, Dalja, Ćelija i tolikih drugih spaljenih i porušenih mjesta u kojima je poklano preostalo hrvatsko stanovništvo – pitamo se i mi to isto: Kako dugo, Gospodine?

Duša je naroda mojega razapeta, Gospodine,
Krvnici smijehom njezin nadvikuju krik.
Umire zemlja moja već dvije godine,
Bolovi su njezin izmijenili lik.
...

Domovi su naši danas razvalina,
Premda još mnogi imaju krovove:
Ubili su oca, kćer ili sina,
Zatrpali ih kletvom u neznane rovove.
...
Križevi Tvoji poruge na raskršćima podnose:
Slomiše im ruke, pa im se sotonski smiju.
Lumini više ne gore, jer nam masline odnose
Još dok na stablima zriju.
...
Duša je naroda moga razapeta već dvije godine.
Kako dugo, Gospodine?
Kako dugo, Gospodine?

(Plač Hrvatskog Jeremije, Prag, Veliki Petak, 1947.)

Nu pjesnik kao što je Kupareo nije pjesnik klonuća. Patnje su zalog naše slobode. Iz krika Velikoga Petka iščahurit će se leptir novoga jutra.

Na nas novo jutros prosulo se svjetlo,
Veselja nas vječnog zahvatila struja,
Trčimo po stazi kličući k'o djeca:
Aleluja, aleluja, aleluja!

(Aleluja)

Trešnje će uzduž putova bijele uzdići kandelabre. Na svakoj će grani goriti tisuću cvjetova. S uskrslim Gospodinom ući ćemo u bjelinu vječnosti. Uskrs će donesti Spasovo i hrvatskom narodu.

Vjerujemo da nisi ostavio gore našega kraja
Zbog njihove tuge i bezmjernog jada,
Već si se popeo na najvišu liticu raja,
Da lakše prebrojiš ovce hrvatskog stada.

Vjerujemo da nisi zaboravio naših rijeka i mora,
U koja se slijevaju potoci krvi i suza,
Već si uzišao u mjesto vječnog zagovora,
Da Hrvatsku što prije razriješiš uzâ.

(*Na Spasovo,* Madrid 1948.)

Neiscrpna tema i pjesnički lik Kupareova pjesništva i njegovo trajno nadahnuće je naš Gospodin Isus Krist. Njemu je Kupareo posvetio i poseban ciklus *Pjesme o Isusu.* Ime je Isusovo posvuda ispisano. Napisao ga je »veslima ribar na zrcalu morske ploče; urezao šumar u stablo sjekirom, klinom i batom; zacrtao seljak po polju motikom i drugim alatom; uklesao ga je planinar u hridine što se do zvijezda koče«.

Isus je sa svakim i sa svima. Bolnicom prolazi od sobe do sobe kao najdraži gost. Njegov duh je u ulju istiještenom iz zelenih maslina. On je »požnjeo pšenicu sočnih polja, da nas Svojim Tijelom nahrani«. Oko njega se okupljaju »radnici mnogi

poderana ruha«, »mudraci s debelim knjigama pod pazuhom«, »naroda bezbroj razne boje lica«, »nemoćni starci ispaćena lika«. Isus se vozi na saonicama »preko polja bijela«. Svi ga gledaju kako »Raširenih ruku bijelom stazom gazi« *(Viđenje).* Jedino je u Isusu toplina i svijetlo.

Mi se već dugo, Isuse, k Tebi spremamo,
Jer je u Tvojoj sobi jasno k'o dan.
Ulja nismo dobili a žarulja nemamo
Da bismo bar nekako skratili san.

(Seljaci u Kristovoj radionici)

O Isusu je u svjetskom i hrvatskom pjesništvu ispjevano bezbroj pjesama. Neki veliki pjesnici posvetili su mu čitave zbirke. Spomenimo samo Nikolu Šopa. U tom odabranu društvu Kupareove se pjesme o Isusu glasaju vlastitim samonjemusvojstvenoprepoznatljivim glasom. Svojim ukristuusredišnjenim pjesmama on je dao osebujan prinos hrvatskoj književnosti, obogativši je novim trajnim bojama.

Ovo vrijedi i za Kupareovu *Marijansku liriku.* Pjevajući Mariji i o Mariji, on ne ponavlja opća mjesta marijanskoga pjesništva. U svakoj se njegovoj pjesmi osjeća vlastiti doživljaj, svaka je pjesma prožeta nepatvorenim osjećajem. A za opis tih doživljaja i osjećaja pjesnik je uporabio prikladan sebi svojstven izraz.

Gledaj, Gospe! Sustali i pripeti o hridine borovi
Opet podižu glave i šire ruke:
Grle anđela proljeća.
Onog istog, koji je k Tebi jednog jutra doš'o
Prije mnogo stoljeća.

(Gospa i ja dočekujemo proljeće)

Zdravomariju, tu pjesmu od sviju stariju, zemlja sluša kao očarana. Natječući se, ustrajno je zvone zvona i mole usta.

Sve je na zemlji po zvuku tog zvona odmjereno:
Na njegov se glas umorno polje budi,
I leđa trče da u pjeni operu lice.
Na njegov se glas u podne krijepe sunce i ljudi.
A naveče zaspu djeca, šume i ptice.

(Veliki Angelus)

Na Gospine ruke slijeću pčele kao na medonosni cvijet. Jer »njezine su ruke nosile Krista«.

Tako je bila Marija lijepa
Da su se za njom jagmile pčele,
Pa kad bi časkom prestala s poslom,
Na njene ruke one bi sjele.

(Balada o Gospinim pčelama)

Pjesnik s torbom zavjetnih darova, oslonjen o štap praotaca, hodočasti do Gospinih brjegova »da zagrabi vodu iz vječnoga pramena svoga roda«.

Doći ću sâm, jer druge priječe poslovi,
Noseći suze muževa i žena.
I zastavu drugu da je blagosloviš,
Pa da se vrati osvećena.

(Tajni hodočasnik)

Na pjesmu *Poziv Bijeloj Gospođi* upozorujem ne samo zbog njene pjesničke vrijednosti. Pjesnik moli Fatimsku Gospu:

Proslijedi svoj put, o Gospođo Bijela!
Ima još naroda kojima si mati.
Proslijedi svoj put tamo gdje žive Hrvati,
Hrvatska te moli izagnana cijela!

Ova je pjesma ispjevana god. 1948. Pjesnikova je molba ispunjena. Kad je Hrvatska bila najdublje gurnuta u mrak i zaborav svijeta, Gospa se pojavila u Međugorju. S porukom mira i ljubavi. I s porukom nade, da će i Hrvatima svanuti bolji dani.

Zdravomarija na otocima zrači osobitim zanosom. Ona je molitva i uzdah i ljudi i prirode.

Smireno je siš'o niz obronke gole,
šapat mu se čuje od luke do luke:
To borovi stari Pozdravljenje mole
I sklapaju trudne iskrivljene ruke.

(Otočki Angelus)

Trudni stari borovi nalaze svoje smirenje i sreću, kad navečer »Angelus dragi na krilu im usne«.

U ciklusu *Blagoslovi* Isus je na poseban način unazočen. On blagoslivlje polja (»Tko sije u suzi, taj žanje u sreći«) i zvijezde (»Nek svijetle još jače u rupama svemirskoga lûka«). Mladomisnički blagoslov Isusov je poziv ljudima, da dođu u njegovo okrilje (»Dođite, tužni! Umorne od plača / Na dlanove moje položite glave«.). Isus je cijeli tjedan zatvoren u tabernakulu, tek »u nedjelju popodne sjedne pred vrata da s nama porazgovori«. Usjevi mole Isusovu dragu molitvu: »Kruh naš svagdanji daj nam danas!«.

Ciklus *Molitve* osebujni su molitveni zazivi za čovjeka, čovjeka radnika, i prirodu koja ga okružuje. Pjesnik moli za sjenokosce (»Sjedni, Gospodine, na meke odkose trave / I slušaj kako fijuču kose!«); za svoj otok (»Učini da jednom muka prestane / Neokopanih loza i smokava, / Da tuge samotnih cesta nestane / I jeze poljskih lokava«); za naše gore (» –Ne daj da bi tuđu osjetile nogu! / ... –Ne daj da ih tuđe opogane ruke! // ... –Da ih tuđa nikad ne osvoji sila!«); za naše šume (»O, daj da izdanci naših šuma niknu, / Da oblake vrši uskoro im love, / U njima da ptice gnijezde se i ljudi, / Izdjelaju da se iz njih zipke nove!«); za naše rijeke (»Da odbace vrbe svoju crnu tugu / I njihove grane svirale da budu! / Da proljeće mrtvo oživi u lugu, / I zaječi pjesma na Savinu rubu!«); za naša polja (»Tuđinci sad broje zrna našeg žita / I mjere mošt mladi, pijani od krvi. / Gdje su naša polja zlatno-zagasita? / Zašto su nam trse rastočili crvi?« – Nisu li ovi stihovi naša današnja strašna i krvava stvarnost?); za naše more (»Putnicima

nismo zatvarali vrata, / Iskrena smo srca nudili svoj dom. / A sad naše more dušmanin svojata / I utvrde gradi na tlu njegovom.«).

Ne trebamo posebno ni spominjati koliko je ovaj molitveni ciklus anticipirao današnju hrvatsku stvarnost. To je ono za nas Hrvate sudbinsko vječno vraćanje istoga, koje nikako da se prekine. Iz ovoga ciklusa istaknimo još pjesmu *Molitva Isusu Radniku*. Ova pjesma ni sadržajem ni oblikom nije preslik Kranjčevićeve plemenitim patosom nabrekle pjesme *Radniku*. Kojom su se *inženjeri duša*, krivotvoreći joj smisao, neplemenito poslužili u svojoj raboti podjarmljivanja radnika. Kupareo se moli Isusu, koji je i sam bio radnik, »da uvijek nađe uposlenja i rada utrđena radnička ruka«.

Bdij nad svojim staležem, božanski Radniče i Brate,
Da se ni jedan ne izgubi komu su žuljevite ruke.
I pouči ih, da će u Tvojem kraljevstvu biti gospoda,
Zato što su ovdje bili sluge i sirote puke.

(Molitva Isusu Radniku)

Pjesme u ciklusu *Intima* (*Carmina intima*) Kupareov su najunutarnjiji odnos prema svijetu i nadsvijetu. I u tom unutarnjem, intimnom, Isus je vođa a križ putokaz.

Imam vjeru čvrstu da prkosim vjetru
I znam da je Isus meni sklon,
Pa, kad teška vesla iz ruku mi padnu,
Ja ću zaspat, a veslat će On.

(Isus u mojoj ladi)

U pjesmi *Moj život* pjesnik kaže da mu je »rano na hrid slaba stala noga«, a njegove pjesme »premda vedre, smjele, mnogom uhu zvuče poput tužna mola«. U pjesmi *Zahvala* pjesnik se zahvaljuje »Za milosti koje sam tražio, / A nikad ih nisam dobio, / I za one koje sam primio, / A nikad ih nisam spoznao«. Plava vedrina »U mrkloj noći se rodi« (*Utjeha srca*). »U vrućici bijega« pjesnik moli: »Ne daj da mi čelo lupne o tlo tvrdo / Kamo dani vuku!« (*Osmijeh ruku*). »Umrijet ćeš«, veli pjesnik, i nitko neće znati tugu tvoju« (*Janje u spomenaru*). Uza sve to treba »Razapeti jedra bijeloj jedrilici / Susresti ljepotu na plavoj pučini, / Zapjevati srcu, osamljenoj ptici, / Jedriti, jedriti u silnoj brzini« (*Čežnje*).

O pojmu ljepote raspravljaju sve estetike. I nema jednoznačnoga, općeprihvaćena odgovora. A ne može ga ni biti. Svaki pjesnik ima svoj odgovor. Ima ga i Kupareo. On kao pjesnik ljepotu ne poima po zakonima znanstvenim, a on je svjetski poznati estetičar, nego po zakonima svoga srca. Ljepota je za njega

Razigrano janje u jutarnjem muku,
Dijete u lovu leptira raširenih ruku,
Mirna zvijezda u svemira kosi,
Rumen sunca u poljupcu noći,
Žar mladosti kad se sretnu oči,
Dobrota Boga što srca uz cestu prosi.

(Ljepota)

Pjesnik nalazi sebe kad mu »srce klone u naručaj sjete koja dušu zebe«, »blijede svijeće tek kad suze rone osvjetljuju sebe« (*Spoznaja*) U *Epitafiju* će reći da je »Svu

krv svoju sa zemljom smiješao, / S njom da pjesme piše«. Ocrtavajući svoj pjesnički lik, pjesnik veli da je on zavjetni žižak neznatnog plamena, škrabica za primanje tuđih grijeha, zvono za zabavu malenima. Sjedeći poput nahočeta na tuđem pragu kao malena krijesnica, on pred uznemirujućim svijetom traži sklonište u vlastitoj osami.

Zatvorim se naglo u srca dodiru
Kao mimoza.
Hej, ja dobro znadem dokle to prodiru
Plameni ognjenog kolovoza!

(Autoportret srca)

Zatvoren u »Blijede prečke tijela, skup željeznih greda« *(Krletka srca)*, pjesnik čezne da sa zlatnim ševama zapjeva: Sloboda! Sloboda! U mraku tek zabačena svjetiljka svijetli na prezrenu uglu. Njena stakla kamenjem razbija rulja, a njeni su plameni izvrgnuti ruglu. Stup bolova postaje sve duži.

Pa, kad zvijezda nova zasja jedno veče,
Znaj, to srce moje po Svemiru kruži!

(Svjetiljka)

Živjeti ptičjim neprekidnim snom. »Kadikad je bolje lastavicom biti, nego čovjekom« *(Razgovor s lastavicama)*. Tišina i samoća jedina su sreća. »Zaokruži me, dobra kišo, zaokruži odasvud, / Da nitko mojoj kući ne prilazi!« *(Kiša)*. Nu ne može se dugo ostati sâm u samoći. Pjesnik čezne za društvom onoga, koga je izabrao za vođu. Ali ga odmah ne nalazi, jer su Njegovo ime vozači po ulicama isprali vodom.

Ali danas, kad sam ostao sam,
I korovom kad je obrastao utrenik,
Ti koji jesi,
Reci mi: Gdje si, gdje si?

(Posljednji psalam)

Terrâ marìque (*Pjesme o zemlji i moru*) kontrapunkt su Kupareovim *Carmina intima*. To je ne bijeg, već izlazak u svijet iz plodonosne samoće. U svijet raskošnih boja i mirisa zemlje i mora. Kukuruzi na raskrižju cesta pozdravljaju križ.

A On ih blago pogleda s križa
I rukom pokaže put.
Tog časa klip je postao zlatan
I žut...

(Kukuruzi)

»S gorskih vinograda, gdje zri grožđe za misno vino, sići će dobra, zlatna jesen, crvena u licu, nestalna u hodu« *(Dohodak jeseni)*. Žuti suncokreti »Na dlanu svom nose u svjetiljci ulje / kô djevice mudre iz Kristove priče« *(Suncokreti)*. Uz tihe, tužne uspavanke morskih vila »Ritam našem srcu daje igra meka / Valova i lađe« *(Lađe)*. Svome dragom Hvaru i njegovu toplom moru pjesnik šalje poljupce po valovima Sjevernoga mora: »A ti ga ponesi, kô melem na ranu, / Onom tužnom rodu na plavom Jadránu« *(Posljednja želja)*.

Zora »s krčagom plavim stupa po putu«. *Jutro* se »Prikrade časkom nad rijeku da vidi, / Da li se u vodi sja njegova sjena«. *Dan* »o podne ide ispit čašu mlijeka«. / I pjeva, jer znade da ga izmorena / U šumici gustoj mlada Večer čeka«. »Sa zvijezdom prvom u kosi / što sunca poljupce nosi / Izišla Večer na šetnju / Srce joj procvala ruža« *(Večer)*. Iza večeri dolazi noć. Skladbene boje kojima je Kupareo slika posebna su vrijednost njegove poezije. Uvjerimo se: Suncem opaljena, vedra noć preko mrtva druma prolazi selom s mjesecom u ruci.

Dogorio mjesec. Ona zato kuša
Zvijezdama pojačati sjaj.

(Noć)

Obijesni vjetar poziva vjetrenjače na ples. Jesen se penje na žuta stabla i bere lišće. Tihe amsterdamske kanale grle maleni mostovi i s njima vječito pjevaju. Voćnjak muklo stenje, jer mu je magla otela snagu. U muzeju u Arnhemu po zidu plove brodovi. Kroz probušene kapke prozora uvuklo se jutro i crtežima išaralo zidove. Zima je gizdavim šljivama poklonila kostur umjesto krzna. Lađar plovi kroz goruće ljeto u nestalnu jesen. A iz toga kaleidoskopa živih slika izranjaju stari jedrenjaci.

Suše se na žalu, solju izglodani,
Nadnevke po njima izletnici pišu.
U praznome truplu oceani dišu,
Dok sa mosta zure mrtvi kapetani.

(Ostavljeni jedrenjaci)

»U našem životu samo proljeća su nova, / proljeća kratka što ih ljeta gaze« *(Proljeća)*.Ljeti, kad se »debelo sunce šeta cijeli dan po žalu,... A naš je brod davno skupio jedra / Prže se misli, izgaraju nade« *(Ljeto)*. U jeseni »Najbolje je želje čvrsto zaključati / U škrinji zaborava« *(Jesen)*. Zima na čudesan način spaja prethodna godišnja doba: proljeće, ljeto i jesen.

Na prozoru inje proljetne želje slika.
U cjepanici diše zadnji uzdah ljeta.
Susreti su udaljeni: nema uzvanika,
Sve je samo sjeta, samo tužna sjeta.

(Zima)

Ribe »Ledenim pogledima motre prolaznike« *(Ribe na prodaju)*. »Samo more može prisiliti / Zvijezde da u noći kupaju se blagoj« *(More)*. Tamarisi se »Spuste na pijesak kada im se svidi / oprati u moru kosu zaprašenu« *(Tamarisi)*. Stare škrape »navorane su od trajnoga plača« *(Hijeroglifi škrapa)*. A onda, iznenada, pjesnika pohodi sumnja. I on se pita:

Da li će se itko jednom odmorit u hladu
mojih stihova?

(Vrbe)

Jučer se »krije tiho u krilu žene« *(Jučer)*. Danas je »vječnost zgusnuta u par satova« *(Danas)*. Sutra se »skriva u sjemenju, pupoljku, noći« *(Sutra)*.

Za utihe »Ratoborni se valovi / odmaraju / na algama, u dubini« *(Bonaca)*. Bura »Drma rasklimanim oknima i staračkim kostima. / Sunce je ledeno / kad je bura u gostima *(Bura)*. Kad zapuše šilok, »Izmorene misli zavjetrinu traže / u srca tišini« *(Šilok)*. A u doba nevere »Svađaju se namrgođeni oblaci, jedan drugoga strijelama gađaju« *(Nevera)*.

Fjaka. Mediteranska fjaka. Pojam fjake možda je nemoguće objasniti kontinentalcima. Nije to ljenčarenje, kako se obično misli. I kontinentalac i mediteranac može biti ljenivac. Ali fjakast može biti samo mediteranac. A što je to zaista fjaka, bolje rečeno jedan od bezbrojnih oblika fjake, reći će nam Kupareo.

Ni mačke više ne kriče,
niti se brinu za hranu.
Sjena kuća tromo se miče
i daje ritam danu.

(Fjaka)

Cjelokupno Kupareovo pjesništvo prožeto je domoljubljem i rodoljubljem. Tihim. Nenametljivim. Nepatetičnim. Domoljubljem i rodoljubljem koje nije plod nepjesničke nakane, već je izišlo iz čista srca. To dokazuju pjesme, koje sam do sada spomenuo. A to izrijekom potvrđuju i pjesme skupljene u ciklusu *Domoljubna lirika*.

Iz srca pjesnikove drage zemlje izišlo je bijelo proljeće i to bijelo proljeće nosi njegov narod na cvjetnu dlanu kroz sve njegove povijesne bure i oluje. Srce je pjesnikove zemlje blago kao janje, puno ljubavi. Zato će njegov narod dočekati »pobjedu pravde koja mora doći / puna ljubavi« *(Srce drage zemlje)*.

Dušmani su našim otocima oduzeli brodove, ali su modeli tih brodova ostali na Božjim oltarima u našim crkvama. Sačuvane su i zastave slave, a to su bezbrojni zvonici naših crkava. Brodovi će se opet vratiti na otoke i put će im usred crne noći, umjesto svjetionika koje je dušmanin ugasio, osvjetljivati »zavjetni naši lumini iz crkvica bijelih« *(Otoci)*.

Razbijeni križevi na ulazu u luke bit će ponovno svjetiljke »da vide put oni koji domu svome iz daljine stižu!« *(Križ na ulazu u luku)*. Za zapaljenu šumu »dragu, domaću« »vjetrovi cvile, samilost prose« *(Šuma)*. Motreći breze kojima je »Zloduh vjetar s kišom punom jeze / Zasjeo na grane«, pjesnik se pita: »Zašto se svi naši tako mladi gase?« *(Breze)*.

Domovina je lan, koji se poput plavoga mora razlio iz ravnice. Domovina su i žarki makovi, što se u lanu njišu kô svijetla na brodu. Domovina je i tuga predproljeća, kad »gladni je snijeg pobrstio travu« *(Tuga predproljeća)*. O domovini prognanik sanja na Karlovu mostu u Pragu, nje se sjeća nad razljevenim nizozemskim vodama.

Preplavila tuga. Srce moglo nije
Zatomiti bola nad nesretnim rodom,
što rasijan svuda pod tim Božjim svodom
Naš'o sunca nije da mu djecu zgrije.

(Nabujale suze)

Sjedeći na obalama Seine, pjesniku se čini kao da sjedi uz rijeku Savu, gdje je pjesma nekada spajala njezine obale »Ali danas nad njom nebo nije plavo« *(Rađanje proljeća)*. Iz Doma su otjerali i oca i majku i brata, ali ga je ostala čuvati sestra kao *Anđeo ognjišta*. Zaručnica vjerno čeka zaručnika, kojega više nema među živima.

Majka plače pred slikom ubijene kćerke koja nema svoga groba, »jer njezin grob je svuda« *(Mučenica)*. Domovina je logorašica »opasana žicom crnom, bodljikavom«. I kadgod se nagne kroz žičanu ogradu, zakrvari joj srce.

Sva se naša povijest na tvom crta licu:
Samo srce može spasit domovinu!

(Logorašica)

Imamo zahvaliti Hrvatskoj Ivanki, što nismo izgubili nadu u uskrsnuće. Ona je svojom vedrinom gonila tugu s našega stola. Rešetke njezine tamnice podsjećale su je na grb »izvezen od sunčanih ruža i krvavih tulipana«. Nevinost je Hrvatske Ivanke »laži po svijetu o nama prala«.

Na vješalima i lomači ostala si ista,
Ivanko, hvala!

(Hrvatskoj Ivanki)

Iseljenik samo za jednim čezne: »Oteti te, dome, što prije iz okova / i žica« *(Čežnje)*. Jer »Domu se i ljubavi reći ne može: / Zbogom!« *(Oproštaj)*. Vrativši se na svoj otok, pjesnik poput Diogena »zadnje otočane po obali traži«.

I kad više ne bude kružio
ni jedan kolut u mojim zjenama,
znaj da sam se i ja pridružio
dugačkim sjenama,
na mrtvoj straži!

(Na mrtvoj straži)

Prvo što me iznenadilo, kad sam dočitao Kupareovu domoljubnu liriku: u njoj se Hrvatska spominje jedan jedini puta i to u pridjevskom obliku. Ne spominju se ni hrvatski narodni vladari, ni poznati hrvatski junaci. Već i zbog ovoga njegova je domoljubna lirika nešto posebno i u hrvatskom domoljubnu pjesništvu i u cjelini hrvatskoga pjesništva. Ona je ispjevana iz srca. Kupareo živi sa svojom Hrvatskom, tiho i nenametljivo, gdje god se nalazio – u tuđini i u domovini. Ona je toliko urasla u njegovo biće, da je ni ne treba spominjati imenom. Nisu potrebne patetične, uzvišene riječi da bi se izrazila istinska ljubav za Hrvatsku. Jer Hrvatska je kao majka kojoj se privijamo, tepajući joj dječji. Kupareo svoju ljubav prema Hrvatskoj nikome ne natura, on je živi u svom srcu.

U ciklusu *Portreti i sjećanja* prve dvije pjesme posvećene su svecima: »tihom svecu« sv. Josipu i utemeljitelju dominikanskoga reda i svete krunice sv. Dominiku. Slijede portreti *Djeteta* (»Na bijelom papiru u snu Badnje noći / Piše Kristu list.«), *Djevojke* (»Ona most je divan na života rijeci«) i *Starca* (»Vječnost se već spušta na njegovo tjeme«). Pjesma *Navještenje nestanka* ujedno navješćuje i posljednju pjesmu ovoga ciklusa *Zvono za mrtve:*

Ulice su puste. Na zastrtom nebu
Zvijezde tiho plaču pod mrtvačkim velom.
A zemlja ova k'o da stenje, jeca:
Mrtvi prolaze selom,
Dok zvono sa starog zvonika breca.

Ciklus *Rukovet* uronjen je u nadstvarje. Čovjek je izgubljen bez Boga i neba, bez vjere u nadnaravno. »Mi smo pjesma Gospodinova... i jer smo pjesma Gospodinova, pjevamo Bogu« *(Pjesma Gospodinova)*. »U veče kasno kad nebo zemlju ljubi... čitavi je svemir slika divnog hrama s bezbroj oltara« *(Sacrificium vespertinum)*.

Uvijek je tako bilo. Zemlja je s nebom graničila,
Gore su se propinjale do titravih zvijezda,
A ljudi do zaštite bogova.

(Uvijek je tako bilo)

Dok se gore u noćnom zagrljaju ljube, »Usnuli su ljudi u poljupcu neba« *(Kompletorij)*. Htjeli bismo prijeći horizont svijeta, »da u Božjem gradu savijemo gnijezda« *(Nostalgija za nebom)*. »U dubinama svijesti sadašnjost se već pretvorila u vječnost« *(Zbogom vremenu)*. Djeca imaju svoje anđele, ali ih imaju i planeti.

Svog anđela svaki planet ima,
Da njegovom upravlja sudbinom.
Za letenje smjer od njega prima,
Nad njegovom on bdije sudbinom.

(Anđeli 1.)

Svoje sabrane pjesme Kupareo završuje ciklusom *Moj mali psaltir*. Struktura psalma sastoji se u takozvanom paralelizmu misli odnosno osjećaja: drugi stih ponavlja smisao prvoga stiha i to sličnim predodžbama odnosno slikama i obratno. Kadikad ponavljanje istoga stiha na kraju neke jedinice (kitice) pojačava značenje osjećaja (zahvalnosti, prošnje i itd.).

Svoj Psaltir Kupareo naziva *imitacijom hebrejskih pjesama*. U njegovu slučaju ta *imitacija* nije tek *doslovno oponašanje*. Ne samo zbog toga što izričajna snaga i ljepota psalma ovisi o mentalitetu naroda iz kojega potječe pjesnik i o izražajnoj snazi jezika kojim se pjesnik služi. Kupareo je i u Psaltiru ostao vjeran vlastitostnu nadahnuću i izrazu, samonjemusvojstvenu izričaju i slikovitosti. Uvjerimo se:

U ime Tvoje, Gospodine, prebacili smo motike preko ramena,
U ime Tvoje zablistali su srpovi iznad glava naših:
Da odvrgnemo debeli pokrivač sa zemljine postelje,
Da probudimo pospana polja i vinograde,
Da skupimo razbacane vlasi sijena
i uplastimo ih u zlatnu kosu na zatiljku zemlje.

(Jutarnji psalam)

Pjesnik slavi Gospodina »za bjelinu Kruha, kojom si ukrasio moje ruke« *(Psalam djeteta, koje je našlo sreću)*. »Dragocjen je život pravednika u očima Gospodnjim« *(Psalam starog slijepca o vrijednosti života)*. Gospodin je s nama »dok hlad prostire tužni stolnjak pod drvećem« *(Psalam ustreptalih njiva i srdaca)*. »Angelus je zanjiho u san umorne njive« *(Večernji psalam)*. Gospodin »šalje noć da svakomu bude blizu, / šalje noć da sve izjednači, jer je i On jednak za sve« *(Noćni psalam)*.

Pjesnik se i u psalmima dotiče hrvatske povijesne kobi, koju smo nazvali *vječno vraćanje istoga*.

Vjerovali smo u Te,
Zato nam ne vjeruju.
Ljubili smo Te,
Zato nas mrze.
Ufali smo se u Te,
Zato nas preziru.

(Sedam hrvatskih pokorničkih psalama)

Mi smo »osuđeni da bdijemo« *(Psalam peti)*. Živi smo zakopani. »Ljubav nam sažgaše osvetom, pepela se njezina boje« *(Psalam peti)*. Nu mi smo nabujala rijeka, koja krči put do slobode.

Gle, kako se propinje radoznalo more,
da vidi u daljini naš brod!
Gle, kako se polja zalijeću uz prugu,
ne bi li nazrela naš vlak!

(Psalam sedmi)

U ovom prikazu neću se upuštati u raspravljanje o razvitku pjesničke misli i pjesničkih oblika Kupareova pjesništva. Jer za njegovo pjesništvo to mi se čini nebitnim. Reći ću samo to, da je Kupareo u svakom razdoblju svoga pjesnikovanja za svoju misao umio naći prikladan izraz. Ako njegovu poeziju uočimo u cjelini, možemo reći da je pjesnički izričaj te poezije toliko samosvojan da ga s pravom nazivamo *kupareovskim*.

Kupareo kaže sam za sebe da je on pjesnik-kršćanin, pjesnik-teolog. U onom smislu kako to iznosi u svom eseju *Znakonosnost stvari u poeziji* (Govor umjetnosti, Zagreb 1987., str. 27.–39.). Tu on između ostaloga veli da je bitni element poezije metafora-simbol; nije važno pojavljuje li se metafora-simbol u prozodičnom, ritmičkom ili slobodnom stihu, ili uopće bez stiha. Znakonosnost (signiferkacija) stvari koja stvara pravu poeziju nije neka bestemeljna izmišljotina pjesnika nego daleki odnos između pojma (ideje) i stvari, koji je kadkad teško dokučiv, pogotovo za neupućene. Teme, pa i one najuzvišenije, ne daju vrijednost pjesmi, nego intuicija skrovitih, tajnih odnosa između stvari i *ideja*. Pjesnička riječ postaje simbolom skrovitoga odnosa stvari i ideje (intuiranoga osjećaja) te je zato i pjesnički oblik nerazdjeljiv od sadržaja, a njegov ritam odražava narav toga jedinstva: njegovo savršenstvo ili nesavršenstvo. Pjesnička riječ predpostavlja običnu, svagdašnju riječ, ali joj daje smisao preobražavajući *stvari* (fizičke i psihičke) u novi, produhovljeni svijet.

Kupareo kao pjesnik nije iznevjerio bitna načela vlastite estetike. Nu ta estetika nije u njegovu pjesništvu bila prije, nego poslije. Kupareo nije naime na već gotovi kostur svoje estetike navukao uštavljenu kožu poezije. Njegovo pjesništvo nije estetska vježba. Već iskreni govor *iz srca*. A to je jedini istinski pjesnički govor. Nepatvorena pjesnička riječ ne uklapa se ni u jednu krutu estetiku. Niti joj je to potrebno, da bude zaista pjesnička.

I o nadnaravnom Kupareo govori naravnim riječima. Time nam omogućuje, da nadnaravnost doživljujemo ne kao suhoparno apstraktno umovanje već kao živu i pristupačnu stvarnost. Kupareo ističe da je on pjesnik-kršćanin, pjesnik-teolog. Nu kad čitam njegove pjesme ja ih doživljujem prije svega kao poeziju. Ta je poezija doduše i kršćanski nadahnuta i teološki utemeljena – neupitna i pravovjerna – ali to

joj niti uvećava niti umanjuje pjesničku vrijednost. I baš zbog toga što Kupareov pjesnički govor estetski ne doživljujem kao suhoparno skolastičko mudrovanje niti kao praznu školničku frazu, ja taj govor prepoznajem kao životvorni poetski izričaj. Za mene Kupareo nije pjesnik-kršćanin po tome što bi njegove pjesme bile vjeronaučne kršćanske propovijedi, već što on u tim svojim pjesmama kršćanski misli i živi. Nije pjesnik-teolog po tome što je sadržaj njegovih pjesama teološki ispravan, nego što je apstraktna teološka misao i nauk postala u njegovim pjesmama živa pjesnička stvarnost.

Već svojim pjesništvom, kada tom pjesništvu i ne bismo pribrojili Kupareovu izvrsnu prozu, osebujno dramsko stvaralaštvo i estetičke rasprave svjetskih dometa i značenja, Kupareo zauzima osobito i ugledno mjesto u cjelokupnosti hrvatske književnosti.

Nadam se da ovo moje mišljenje potvrđuje i ovaj moj prikaz. Više ne bi smjelo biti nijedne povijesti hrvatske književnosti i niti jednog antologijskog izbora u kojima Kupareovo pjesničko djelo ne bi zauzimalo posebno mjesto – u društvu s najuglednijima.

Pavao DESPOT

Bog

Bez Tebe ne znam dokučiti bit;
bez Tebe ne znam dokučiti bolje.
Bez Tebe ne znam naći zlatnu nit.
Bez Tebe ne znam oploditi polje.

Bez Tebe ne znam pružiti ruku.
Bez tebe ne znam skratiti muku.
Bez tebe ne znam pronaći luku
u kojoj ljudi ljude ne tuku...

Bez Tebe ne znam gdje, kamo, kuda.
Bez Tebe ne znam istinu naći.
Bez Tebe ne znam da li je Juda

ovaj il onaj. I tko je jači.
Jači ne mačem, već srcem, umom.
Ti krikom mojim vladaš i šumom.

Blago VRANKIĆ

Trensula

Sva od
prošlosti
jesen
sluti
večer
sniva

kad se
iz sunčeva
dvora
žar prospe
samotno se
stisne
šutljiva
i nijema

svikla
osami
i pustoši
tišine
tješi se
spoznajom
da nije
stijena
ali je
vječno
srasla
s njom

Ljetorasti

u znaku
sunca
poklonimo se
cvjetovima
zemljine
dobrote

iskušenjem
plamenim
vrijeme
rezidbe
isjeklo je
izrođene
grane
krune
dotrajale

iz kamenog
korijena
niču
ljetorasti
utjehe
i nade

U prigodi pete obljetnice preminuća Josipa Leonarda Tandarića

Dr. Josip fra Leonard Tandarić, slavist, znanstveni savjetnik, svećenik, franjevac-trećoredac, već punih pet godina nije više među živima. Peta obljetnica Tandarićeva preminuća prikladan je povod prisjetiti se fra Leonarda i njegova prinosa našoj znanosti i kulturi, posebno, hrvatskom glagoljaštvu.

Tandarić se rodio u Kotarima kod Samobora, 4. svibnja 1935. godine. Klasičnu gimnaziju pohađa u Zagrebu i Splitu. Nakon mature (1955) studirao je teologiju (1957–1963) na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, gdje je također završio i postdiplomski studij. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je (1968) slavistiku (hrvatski jezik i jugoslavenske književnosti), zatim je, na istom Fakultetu, završio postdiplomski studij lingvistike obranivši magistarsku radnju: *Jezik sekvencija u hrvatskoglagoljskim misalima* (1973) i obranio doktorsku disertaciju: *Glagoljaški ritual* (1979).

Od 1973. godine radi u Staroslavenskom institutu kao asistent, viši znanstveni suradnik (1979) i znanstveni savjetnik (1984). Tandarić je svoja znanstvena istraživanja usredotočio, uglavnom, na glagoljaški ritual, homilijar i hrvatskoglagoljski evanđelistar.

Glagoljaškom ritualu posvećena je njegova doktorska disertacija, zatim, studija *Hrvatskoglagoljski ritual*[1] u kojoj razlaže o liturgijskim tekstovima namijenjenim celebriranju sakramenata i sakramentala.[2] U istoj studiji uredio je bibliografiju ritualnih tekstova i razložio podrijetlo glagoljaškog rituala. Ovamo valja ubrojiti i studiju: *Crkvenoslavenska jezična norma u hrvatskoglagoljskom ritualu.*[3]

Uz istraživanja homilijara posebno se ističu dvije studije: *Hrvatskoglagoljski Padovanski brevijar*[4] i *Hrvatskoglagoljski tiskani brevijar iz 1491.*[5]

Uz hrvatskoglagoljski evanđelistar važno je, između ostaloga, istaknuti da je Tandarić priredio novi Staroslavenski misal: *Rimski misal povelenijem Svetago zbora ekumenskago Vatikanskago drugago obnovljen a proglašen oblastiju Pavla papi VI. Čin misi s izabranimi misami.* V Zagrebe 1980. Tandarić je preveo tekstove s latinskoga na crkvenoslavenski hrvatskoga tipa. Izdavanje toga Misala je posebno važno za hrvatsku kulturnu i crkvenu prošlost.

Tandarićeva istraživanja hrvatske kulturne baštine prerano je, ljudski prosuđujući, prekinula opaka bolest i neizbježna smrt. Preminuo je u Zagrebu 23. siječnja 1986. godine.

Bila bi to sažeta naznačja o Tandariću i njegovim istraživanjima. Opširniji i podrobniji uvid o Tandarićevom znanstvenom i stručnom radu pruža bibliografija njegovih radova[6] kao i literatura (nekrolozi, in memoriam i sl.) nastala o Tandariću post mortem.

Literatura o Tandariću

1. –: Umro fra Leonard Tandarić, glagoljaš, *AKSA*, 31. siječnja 1986, br. 4 (819), str. 8–11.
2. –: Umro Josip Tandarić, *Borba*, 25. i 16. siječnja 1986, str. 8.
3. –: Veliki istraživač glagoljaštva, *Liturgijsko pastoralni listić*, 1986, br. 7, str. 10.
4. –: O. Leonard Tandarić (1935.–1986.), *Vjesnik Franjevaca trećoredaca*, XXIII. (1986), br. 1, str. 6–7. (Nekrolog).
5. Anđelko Badurina: In memoriam – Josip fra Leonard Tandarić (1935–1986), *Croatica Christiana Periodica*, X. (1986), br. 17, str. 188–194. (S bibliografijom J. L. T.).
6. (Anđelko Badurina): Govor Anđelka Badurine, odranskog gvardijana, *Vjesnik Franjevaca trećoredaca*, XXIII. (1986), br. 1, str. 7–8. (Oproštajni govor od Josipa fra Leonarda Tandarića).
7. dr. Anđelko Badurina i dr. Anica Nazor: In memoriam – Dr. fra Josip Leonard Tandarić, *Bilten Teološkog društva »Kršćanska sadašnjost«*, 1983–1986, br. 5, str. 29–33.
8. (Vlatko Badurina): Provincijalova homilija na misi zadušnici, *Vjesnik Franjevaca trećoredaca*, XXIII. (1986), br. 1, str. 13–15.
9. J(osip) B(ratulić): Umro istaknuti stručnjak za glagoljicu, svećenik trećoredac – Leonard Tandarić, *Glas Koncila*, XXV. (1986), br. 6(610), str. 5.
10. Josip Bratulić: U spomen – Josip Tandarić, *Kana*, XVII. (1986), br. 2 (179), str. 12–13.
11. P. B. In memoriam fra Leonardu Tandariću (4. siječnja 1935. – 23. siječnja 1986), *Brat Franjo*, X. (1986), br. 1 (50), str. 20.
12. Mile Begović: Nad grobom Josipa Tandarića, *Vjesnik Franjevaca trećoredaca*, XXIII. (1986), br. 1, str. 12.
13. Stjepan Damjanović: In memoriam – Josip Tandarić (4. V. 1935. – 23. I. 1986), *Croatica*, XVI. (1985), sv. 22–23, str. 198–200.
14. Dr. Bonaventura Duda: U spomen Leonardu Josipu Tandariću (1935–1986), *Bogoslovska smotra*, LVI. (1986), br. 1–2, str. 134–135.
15. (Dr. Branko Fučić): Oproštajni govor Branka Fučića, *Vjesnik Franjevaca trećoredaca*, XXIII. (1986), br. 1, str. 8–10.
16. (Dr. Ivan Golub): Oproštajni govor Ivana Goluba, *Bogoslovska smotra*, LVI. (1986), br. 1–2, str. 135.
17. (Dr. Ivan Golub): Oproštajni govor Ivana Goluba, *Vjesnik Franjevaca trećoredaca*, XXIII. (1986), br. 1, str. 10–11.
18. (Ladislav Loina): Nadgrobno slovo Ladislava Loine, *Vjesnik Franjevaca trećoredaca*, XXIII. (1986), br. 1, str. 12–13.
19. Anica Nazor: Istraživač glagoljaštva – In memoriam Josipu Tandariću, *Vjesnik*, 25. siječnja 1986.
20. Anica Nazor: Posmrtno slovo Josipu Tandariću, *Vjesnik Franjevaca trećoredaca*, XXIII. (1986), br. 1, str. 8–10.
21. Anica Nazor: In memoriam – Josip Tandarić, (Kotari 1935. – Zagreb 1986), *Slovo*, XXXVI./1986, str. 228–238. (S bibliografijom znanstvenih i stručnih radova Josipa Tandarića, str. 234–238; 61 bibliografska jedinica).
22. Nikola Radić i Dimitrije Stefanović: Tužan trenutak naše starosloveništike – Josip Leonard Tandarić (1935–1986), Biserka Grabar (1932–1986), *Arheografski prilozi*, VIII. (1986), str. 155–158. (Nekrolozi).
23. Izak Špralja: In memoriam – Josip o. Leonard Tandarić, *Sveta Cecilija*, LVI. (1986), br. 1–2, str. 36.

Ovaj niz sabrane literature o Tandariću iako manjkav, ipak, sadržajem koji se tamo nalazi, dovoljno kazuje o Tandariću i njegovu opusu, a može pripomoći i budućim istraživačima Tandarićeva prinosa hrvatskoj kulturnoj baštini.

Bilješke

1. *Slovo*, XXX. (1980), str. 17–87.
2. Blagoslov vode, soli, jestiva i dr.
3. *Slovo*, XXXII. – XXXIII. (1982–1983), str. 53–83.
4. *Slovo*, XXVII. (1977), str. 129–147).
5. *Slovo*, XXXIV. (1984), str. 125–157.
6. Cf. u pregledu literature br. 5 i 21.

Tomislav MARETIĆ

Mraz na krizantemi

(haiku)

Klasje na suncu.
S puškom u ruci čuva
rodne ravnice

Puneći vreće
s pijeskom ispred kuće –
koliko priča!

Nakon prestanka
uzbune nastavljaju
partiju šaha

I u skloništa
djevojčica povela
svog medvjedića.

Na krizantemi
na grobu gardista
prerani mraz.

Crne marame.
Svo ognjište u torbi.
Bijeg s Banije.

Vruće zgarište.
Na pošteđenom plotu
cvjetovi slaka.

Prolazi vojska.
Pas laje od prvog do
zadnjeg vojnika

Uz srušen dom
procvjetale su
prkosne ruže.

Buđenje Isusa

Isuse, zar spavaš
kao nekoć na Petrovoj ladi?
Umor te svlada
od rada,
umor od ljubavi i ljudske uskoće.
Taj život, ta čeljad tjeskobna...
uvijek ista stara balada.

Isuse, nisam ni ja bolji od otaca.
Oluja je i strahotni vjetar,
plovi odsukana Zvonimirova lađa
i tone,
pogibaju dnevice ljudi,
zvona strave poludjelo zvone,
djeca, starci, plamen...

U djetinje doba
vrebah s povjerenjem
hladnokrvne oči kapetana u oluji
i bijah miran
na dnu valnoga groba.

A sada budim te ko Petar
na pramcu,
makar me korio razočarana lica
i sve bilo na vlas isto.
Ustaj brzo pogibosmo u tom jadnom čamcu
punom vode
smrt oko nas zuji.

Eto, nisam bolji,
nisam više spokojno dijete.
Učitelju, oprosti zbog kukavne slobode
i ... amen!

Miriše cvijet

Miriše cvijet
Prvo miris
nezamjenjivi
božanski
ili prvo ljepota
nedokučiva
kroz pupoljak
do zrelosti
ili prvo zemlja
grumen
što ga možeš usitniti
u vidljive atome
ili prvo voda
u molekulama
što ih ne smiješ dijeliti
ili prvo kisik
bez kojeg samo
neimenovani može
ili prvo nebo
i svemirske spore
iz punoće praznine
pozdravljaju me
mirišući

Ivo BALENTOVIĆ

Ponekad

Ponekad sretnem neku ženu
koja me likom podsjeti
na davnu
Jelenu
ili Anu,
pa se prenem u trenu.
Zastanem. Odmahnem rukom.
Svratim u malu krčmu,
a u meni ognjevi planu...
I gledam a ne vidim poznate ljude,
jednako zurim u taj lik davni.
I čujem orgulje neke.
Ariju sjetnu, meku,
u meni gude, gude...

Vitke vertikale

Branko Klarić, Svečano bogoslužje. Priredio N. Mihanović, Nakladni zavod MH, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1991.

Ako je stih Tina Ujevića – *Nagnuti u ponor nebeskoga svoda* iz pjesni *Visoki jablani* jedan od ljepših u hrvatskoj poeziji, što je nedvojbeno, onda mu je Klarićev dvostih:

Sunce nad Katedralom kao vječiti svjetionik
Vodi za ruku u nebo zvonik,

sasvim »nadomak«.

Namjerno sam počeo neposredno, od prvog doživljaja, kako se to obično kaže u pristupu književnom djelu, jer u besjedi o B. Klariću treba početi »izdaleka« kako bismo se približili njemu i našem (ne)povijesnom trenutku. Klarić nije zahvaćen ni »Knjigom bezimenih« što se pojavila »Negdje u Austriji početkom svibnja 1947«, jer ga je dvije godine prije susreo jedan svibanj mnogo nesmiljeniji i kod Dravograda 1945. sasjekao sve njegove ljudske i poetske potencijale, niti je predstavljen u hrvatskim antologijama ili prikazima umjetničke riječi. Stjeran u bezimenost i šutnju, Klarić je ipak izdržao svoje i hrvatsko nevrijeme i, nadam se, pojavio u punini svoje duhovnosti i lirske ekspresivnosti. I za njega bismo mogli reći da je kao čovjek i kao pjesnik »tipična hrvatska sudbina« gdje smrt ima više ukusa negoli općinstvo.

Rođen 1912. u primorskim Jesenicama pokraj Splita, djetinjstvo (bez oca) proživljuje, kako sam svjedoči, »bez ikakvih osobito radosnih doživljaja i uspomena«. Gimnaziju i dva semestra bogoslovije završava u Sinju na Franjevačkom filozofskom učilištu. Međutim, zbog obiteljskih razloga napušta bogoslovne nauke i upisuje se na Filozofski fakultet u Zagrebu. Ali, ni ondje nije izdržao zbog siromaštva. Ranjiv i osjetljiv, vratio se u Jesenice, k moru kao svome ishodištu. Jer, još od Odiseja, kako veli Bogdan Radica, najautentičnijeg sredozemnog kapetana i kormilara, *thalathokracija* je bit cjelokupne mediteranske duhovnosti. Klarić, međutim, od te kolebljive horizontale stremi »nadprostornim i nadvremenskim« vertikalama gdje borave vječne ljepote. Vertikala duhovnosti ostat će njegovom temeljnom ljudskom i poetskom odrednicom.

Veoma mlad ponio se s puno intenziteta spram ljudske mogućnosti – spram umjetničke riječi. Misa, kao vrhunac bogoslužja, bit će njegov prvi i posljednji doživljaj. Počeo je stoga knjigom *Missa poetica* (Split, 1936) i završio, barem za javnost, zbirkom *Svečano bogoslužje* (Zagreb, 1945). Ufajmo se da je na putu za »Božji dan« (kako se zove Klarićev roman) sve ono što je ostalo pod krhotinama vremena i otpacima povijesti. Jer, ciklusi vremena »uvijek kruže oko iste biti« a posljednja riječ ionako pripada Početku.

U bijegu pred bezumljem, B. Klarić se sklonio u Zagreb. Ali, ono ga je slijedilo. Nestao je s tisućama drugih Hrvata kod Dravograda, i samo bleiburški borik svjedoči da su tu privremeno zgasnuli hrvatski propnji za slobodu. Dugo vremena bio mu je zatrt svaki trag. Ali, sinovi Ante i Ivo, noseći u srcu očeve strepnje, maknuli su s njegove uspomene zavjesu oskudnog vremena i izveli ga na svjetlo o kojem je Branko toliko pjevao.

Polazeći od svoga izvornog doživljaja, a to je misa kao stalna žrtva u »obliku kruha i vina«, Klarić, da bi se ujezgrio u njezinu tajnu, svoju riječ odijeva u poetsko ruho kako bi toj žrtvi prinio svoj »pomirbeni dar«. Nekrvnu Jaganjčevu žrtvu najobuhvatnije pokušala je dosegnuti glazba, ali ni poetska riječ nije izostala. Spomenuo bih samo *Missu solemnis* Pierrea Emmanuela, koju sam imao čast pohrvatiti i prepjevati. Uzdižući hvalu prema nebu, »ljudski glas ne priznaje svodove«, kaže francuski besmrtnik. Očev gnjev samo je bljesak one slave kojom nas Svevišnji grli, nastavlja dalje himnik Božjega ozračja, dok hrvatski pjesnik, ljudski slab, osjeća da može obgrliti nebo jedino preko katedralnih vertikala, kojih je istinski iskaz – zvonik. Odnoseći se tako spram svoje nemoći, Klarić je stvorio takvu sliku koja može ići »pod ruku« s Ujevićevom. Tin je pjesnik »obrnute slike svijeta« (*ponore, more iznad moje glave,* kaže on) u kojoj su jablani, što k nebu streme, zapravo nagnuti u ponor nebeskog svoda. »Riječju slika misli se ponajprije na odraz nečega... Slika svijeta, bitno pojmljena, ne misli stoga neku sliku o svijietu, već svijet poima kao sliku. Gdje dolazi do slike svijeta, zbiva se bitna odluka o biću u cjelini«, na takav se govor odvažuje Martin Heidegger govoreći o »slici svijeta«. A Klarić nije samo pjesnik »slike svijeta«; on komunicira s njegovom duhovnom supstancijom. Nostalgija je u njega lakokril bljesak koji obuhvaća stvarno i moguće, jer »na mjestu višem negoli je zbilja, prebiva mogućnost«. Klarić je medij i iskaz ljudskoga duhovnog identiteta. Njemu je riječ samo sredstvo kojim on »razgovara s mogućnošću« i nadilazi obični opstanak. Uronjen u svoj »transcendentalno-lirski ego«, on dušu otvara »rascvjetaloj zori«, jer samo kroz takve prozore može ući Gospodin.

Klarićeva poezija nostalgijom i bolom druguje s čežnjama i snovima Đure Sudete, smjelo i odvažno stupa sa stihom Izidora Poljaka:

Kuda koracam
hoću da bacam
snopove zlatne svjetlosti.

Pjesnici svjetla stoga i jesu njegovi primarni brevijari: P. Claudel, F. Jammes, G. Papini i drugi. Na opni svjetla najuznositije se vine hvala prema nebu za ovaj ljudski opstanak. Hvalom čovjek biva moralnim bićem jer se stavlja u suodnos s Gospodarom Povijesti. Sa sviješću o mučnoj životnoj putanji, uputio se Klarić »stazom varke«. Diskretni patnički psalam pratio je njegove stope. Jer, takav je put prevalio i njegov uzvišeni Rabbi koji je krotak ostao i dok se orio »žarki hosana«. Ali, kad je nastupila gorčina »staroga psalma«, onda je bio uznosit i osovljen do svijesti o zori uskrsnuća. Makar je filozofija sebi pretpostavila »metafizički suverenitet nad opstankom«, poezija, po sebi duhovna, utemeljuje sam opstanak, oplemenjuje njegovu bit. Kao pravo fizički slabijega, umjetnost se obraća duhu, proširuje njegovu slobodu, kako bi omogućila povijesnost što pripada samo čovjeku. »Zadovoljna stvarnost« može dovršiti i samu povijest ukoliko slobodu doživi kao apstrakciju. Bez slobode, povijest

se više bitno i ne događa. Djelatan čovjek bitno je u njezinoj funkciji; on je njeno ozbiljenje. Kada Klarić sklada pjesni kao što su *Ruke* i *Zadnji vijenac,* iz njihove djelatne patnje izvija se zov za metafizičnošću, za ozračjem transcendencije.

Komentirajući van Goghov par seljačkih cipela, Heidegger kaže: »Iz tamnoga otvora izgažene unutrašnje strane obuće ukočeno gleda muka radnih koraka... U obući treperi suzdržan zov zemlje, njezino tiho darivanje zorućega žita, i njezino neobjašnjeno sebezatajivanje u pustome ugaru zimskoga polja«. U Klarićevoj poeziji treperi sva tjeskoba njegova puka, sva upitnost opstanka koja patnju pretvara u ljepotu. *Ruke,* koje su mučenice, one daruju zlato i u spokoju smrti od njih se plete »zadnji vijenac«. Ako iz muke van Goghovih cipela progovara *darivanje,* neobjašnjivo *sebezatajivanje,* onda iz poezije Branka Klarića izbija onaj transcendentalni sjaj, svojstven samo velikoj vjeri i predanju. U njegovoj poetskoj riječi kao da se skriva Heraklitova poruka: »Proći ćeš sve putove duše, ali granice nećeš naći, jer tako dubok logos ima«.

Dubinu svoje duše i puninu povijesne upitnosti pjesnik je pokazao u pjesni *Pred Gospom od Kamenitih vrata.* U njoj je sabrano hrvatsko povijesno iskustvo: dok se spušta noć i mrak nad gradom pada, »poplave bola rastu«. Prigušena svjetla strepnje i nade tinjala su po hrvatskim domovima i u Klarićevo doba kao i danas, i luči što su po uglovima svjedočile o bespuću polako su se počele gasiti. Hrvatska nikako da izmili iz svoje »košuljice prokletstva«: ona, ili je pod posebnim okriljem Providnosti, ili je zanavijek uronjena u nerješivu metafizičku zagonetku koju dešifrira samo vječnost. U svakom slučaju, Klarićeva netom spomenuta pjesan nosi nove elemente hrvatske duhovnosti, patnje, molitve, pa i nade. Ponovno se javila u trenutku kada Hrvatska najusudnije iskušava svoju povijesnost: biti ili ne biti. Ta čudesna pjesan napisana je jučer za sutra, za svevremenost ili bezvremenost, svejedno: *jer će jučer biti ono što je bilo sutra.*

Vrijeme koje je omogućilo Klarića, ima svoje razloge!

Povijest je zavičajnost, svjetlost što puni »svjetiljke u mraku«. Ogrnuta teokratskom karizmom, Hrvatska se mora ujezgriti u svoju povijesnu toplinu, jer, sve što raste slijeva se u jednu točku koja se zove OMEGA a ona u sebi objedinjuje početak i svršetak. I, ako je već poezija materinji govor ljudskoga roda, onda je Klarić tome ishodištu odista *nadomak*! Da nije prekinut u naponu, možda bi ga i dosegao.

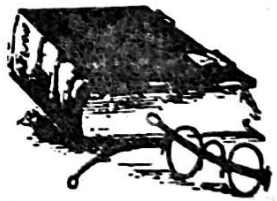

Pred Gospom od Kamenitih vrata

(odlomak)

Krovovi u mrak tonu, ulice u tami se gube
i kroz tmine te trublje mnoge sablasno trube
i cvijeće po prozorima žalosno umire
i gasi zadnja se luč što na uglu uličnom tinja,
o Gospe od Kamenitih vrata,
Gospe od Trsata, Olova, Sinja,
teška se noć duša i srdaca hvata
i svjetlo po svjetlo pred našim očima se gasi,
zato ovi beskrajni vapaji i uzdasi
i ove suze što pred Tobom se rone,
i ovaj angelus skrušen,
i zvona što kroz maglu večernju zvone,
i ove ruke k nebu i k Tebi uzdignute.

Izvor

Jutrom je radostan
i gleda sunce vrh ravnica,
što ispija vlagu
koju on toči,
a u podne,
razliven po toplom sagu trava
spava
zaklopiv oči.

Tko neprestano stvara
krv koja njegovim žilama,
kipeći od žara,
teče?
Sa sjajnim cvijetom na usni
prene se ispavan
u srebrno veče.

Tada se neočekivani zanosi
u njemu rode,
i on zahvaljuje za svoje
žive i nepresušne
vode.

A pod tihim krilom modre krošnje
koja nad njim bdije,
nebo se u njegovu zrcalu čistom
čitavo veče
smije.

Mile PRPA

Nad Hrvatskom duga sjajna

A. D. 1990.

Nad Hrvatskom duga sjajna
Odagnala mrak i tmine.
Probudila se Lijepa naša
Iz duge more – zle sudbine.

Budila te zora zlatna
Cjelovima Višnji Bog.
Budila te rajska djeva
u pohodu doma tvog.

Davala nam mira, hljeba.
Bivala nam nova nada.
Vodile te zvijezde neba
Pratila te duga sreća.

Duga sreća – mir naroda svijeta.

Živjela nam tisuć' ljeta.

Mladen JURČIĆ

Progledao sam

Ispovijest bivšeg slijepca

Tada nagrnu k njemu silan svijet s hromima, kljastima, slijepima, nijemima i mnogim drugima. Polože mu ih do nogu, a on ih izliječi.
(Evanđelje po Mateju, 15,30)

Sad vidim!

Ali gledati, vidjeti – što to znači? I je li dovoljno?

Može se činiti vrlo čudno da ta pitanja postavljam baš ja, koji sam, slijep, tako dugo boravio u potpunom mraku prije nego što sam, poslije dugih godina beznađa, gotovo slučajno naišao na Njega, a On mi je vratio vid i to tako da mi je naprosto dotaknuo oči i izgovorio nekoliko naizgled običnih riječi, mirno i odlučno zapovjedivši mraku da se raziđe...

Zauvijek ću se živo sjećati tog prvog slavnog prizora – kako sam najprije, kroz maglu koja se polako rasplinjavala, pred sobom ugledao Njega, a iza se, na modrom nebu, ocrtavala bujna, zagasito zelena, veličanstvena krošnja puna treperavog lišća. Preda mnom se odjednom rastvorio i u samo nekoliko trenutaka oživio cijeli svijet, pun raskošnih boja, koji je potekao, nezadrživo se rasprostirući, a u središtu je stajao On. Unaokolo sam ugledao nepomične prilike zaprepaštenih ljudi, putove, zgrade... Mrak se odjednom rasprsnuo i zasjali su prostor, zaslepljujuća vatra Sunca, širine koje su me u trenutku opile, nepregledna cjelina, ali i brojne, oštro istaknute pojedinosti – pijesak, trava, blistavi bijeli zid na kojem su tu i tamo plesale sjene, šarena, za mene tako nova i začudna ptica koja je, uz cvrkut, sletjela na granu, a za oblak na obzoru najprije sam pomislio da je planina... Onda mi je sve opet postalo mutno, jer oči su mi se ispunile suzama ganuća i radosti.

I tako sam progledao! Sad vidim! Brojni znatiželjnici dugo su me salijetali pitanjima o mom čudesnom izlječenju i čovjeku koji mi je vratio vid, a ja sam strpljivo odgovarao koliko sam znao, čak i kad sam kod sugovornika jasno osjetio nevjericu i sumnjičavost koje svojim odgovorima nisam uspio raspršiti. Premda je ponekad bilo i poruge, pričao sam i postojano objašnjavao, ali nitko me, od svih tih ljudi, nikad nije upitao što ja, koji sam toliko vremena proveo u potpunom mraku, mislim – što znači gledati, vidjeti? Istina, nekako mi se čini da sam to bolje znao prije, dok sam bio slijep i tek nejasno zamišljao svjetlost, ljude, krajolike, nego sada, kad su mi se čudom otvorile oči.

Još često zastanem pa naglo zatečen, zabljesnut i zapanjen dugo gledam tamne i svjetlije zelene nijanse trave, raskoš i treperenje krošanja, mreškanje na zrcalu voda, plovidbu oblaka, sunčevim zrakama pozlaćeni krajolik koji se pruža do obzora, ali često se pitam (premda to pitanje teško mogu prenijeti u riječi) što je ... iza pogleda? Jer žarko osjećam da puko gledanje ne može biti sve, nekako mi se čini da najljepši prizori od mene usrdno i vrlo uporno zahtijevaju još nešto bitno, a nedokučivo...

Isprva mi se čak i za obične, besciljne šetnje činilo da se mukotrpno probijam kroz sve te dojmove, da nešto osvajam, da moram – ali kako? – ovladati nečim ogromnim, previše složenim i rascjepkanim, što se osipa već kad okrenem glavu. Da, činilo mi se da svaka slika od mene nešto ustrajno traži, ali što? Potvrdu da postoji? Objašnjenje? Razlog? Kao da nije dovoljno naprosto vidjeti, nego bih trebao nekako proniknuti tajne oblika, ishodište i ušće dana i noći, primjerice, nešto što mi stalno izmiče, što ne mogu ni shvatiti, premda osjećam da sam zato i progledao...

Prije sam mogao gledati samo unutarnje, često puste krajolike, a sad kad vidim krasotne slike izvanjskog, protkane najrazličitijim preljevima, duboko u njima opet naslućujem...našu unutrašnjost, naše biće u čarobnom krugu, jer mislim da ništa ne vidimo ako ne gledamo srcem, ponekad mi se, dok gledam svjetli prostor, čak čini da su moguće širine zapravo u nama, da sve niče, buja i širi se potaknuto našim pogledom i iz njega, kako bi, kroz vidljivo, poteklo i ulilo se u tajanstvene prostore iza pogleda, kamo žarko teži i naše biće...

Krošnje trepere ili se povijaju, nebom plove bijeli ili tamni, zloslutni oblaci, osunčani ili sjenoviti krajolik neprestano se mijenja, vode teku, odslikavaju svod, granje i mir obala, pustinjski pijesak se žuti, livada se zaodijeva jarkim bojama, ljudi žure, rade, besposliče, ali...kakva je svrha viđenja? Ipak, osjećam da sve te odvojene slike, makar koliko nestalne, prolazne, uviru u neku tajnu, postojanu i vječnu cjelinu, kao da nisu, premda se tako čini, već u sljedećem trenutku izgubljene, ako...

Vidjeti...Ali kad gledam lijepi prizor – što vidim? Spokojno rasprostiranje, boje u jutarnjoj, podnevnoj, gustoj poslijepodnevnoj svjetlosti, svoj utjelovljeni ushit, unutrašnjost pretopljenu u izvanjsku raskoš? Po čemu je neki prizor lijep? Zbog našeg pogleda, zato što je ljepota u nama, a ne u izvanjskom? Jer sve je bilo tu i dok sam bio slijep, ali neviđeno, neosjećano, neproživljeno i zato uzaludno...

A što je svjetlost? I čovjeka koji me je izliječio netko je nazvao Svjetlošću. Meni ju je svakako donio, a u dubini shvaćam zašto su ga tako nazvali. No je li mi otvorio oči samo da ravnodušno gledam nehajne preljeve i mjene nečega što cvjeta, vene, cvjeta, pa opet vene u ravnodušni nedogled? Ili da bih vidio, da bismo vidjeli duboki učinak svjetlosti *u nama*, na unutrašnja cvjetišta i krošnje, baš kao i na one izvanjske?

Ljudi, vreva, ulice, zgrade, kotači, zelenilo, pustinja, dan, noć, prostor, zidovi – odjednom me, nepripremljenog, zapljusnulo tisuće i tisuće ponekad oštro sučeljenih slika, ogromna, nepregledna cjelina i bezbroj pojedinosti. Sveopći pokret i boje isprva su me gotovo skršili, zatrpala me puka, beskrajno promjenjiva množina. Upijajući je, pomalo sam se očajnički pitao kako uskladiti sve što se ulijeva u stalni, nesagledivi tijek bez kraja i obala...prema čemu?

Eto, u ovom trenutku preda mnom se, usred spokoja bistrina, uzdiže drvo zaogrnuto svečanom odorom lišća, iza njega se pružaju ozarene doline i brežuljci ukrašeni vinogradima koji, na toplom valu sunčanog dana, mirno plove svojoj svrsi – zrelosti sokova, kao prema luci, a sve je okrunjeno modrinom jutarnjeg neba, na jednoj strani nježnom, mliječnom, a na drugoj morski zagasitom. Male, marljive prilike radnika u vinogradima i ljudi koji prolaze putovima savršeno se uklapaju u cjelokupni zamah jutra, no opet me obuzima jak osjećaj da je *s onu stranu* tog prizora nešto temeljno, početno i bitno, u što je ta ljepota samo uvod, jer značajna je samo kao prozor u neusporedivo dublje, moćnije i sjajnije predjele, odakle – prožimajući nas – i zrači taj veličanstveni, iskričavi mir.

Mislim da svijet sam po sebi nije ništa, makar kako bio širok i raskošan, a ljepota kao da i ne postoji, jer ako prolazim obavijen tmurnom beznadnošću, zelenilo i modrine najvedrijeg krajolika ostavljaju me ravnodušnim, praznim, nepripadnim, daleki su i posve odijeljeni od mene, a boje i mirisi su gorko slučajni, nasumice izmiješani, ništa ih u meni ne povezuje, niti moj pogled postavlja sjajne pojedinosti na njihova određena mjesta. Sve teče i šumi daleko izvan mene, baš kao da sam još uvijek slijep, pa se nestvarno rasplinjuje kao u snu, uvire u ništa čim skrenem pogled. Gledanje je uvid, a divotni oblici u širinama glasnici su smislene povezanosti, ili se ruše u uzaludnost.

Vidim i Hram, veličanstven, središnji, ogromnu vezivnu točku u vrevi i sveopćoj razgranatosti prizora. Nekako me podsjeća na krasni krajolik, je određuju ga čvrsta cjelina i začudne pojedinosti, a ni tu se ono najljepše, najveće i najbitnije ne vidi očima, nego se samo duboko osjeća kao prožetost, vrhovna, sveobuhvatna prisutnost. Čini mi se da je sve oko mene, pa i Hram – ili *pogotovo* Hram – samo znak, vidljivi odsjaj nevidljivog!

Slike, bujice slika, dakle, a zajedničko im je nešto što ne mogu dokučiti, nego samo mutno osjetiti, visoka, sigurna jezgra. Ne znam kako bih se izrazio, ali ... sve kao da su samo dijelovi Nevidljivog, po čemu sve vidljivo zapravo i postaje smisleno, živo.

Sad vidim i ljude koje sam prije samo osjećao u mraku, kao glasove, korake, grublje ili mekše tonove kad su mi se obraćali, kao oštriju ili blažu prisutnost. Dok sam bio slijep i hodao pipajući, po zvucima sam, glasovima osjećao gdje sam i kamo moram krenuti, po zračenju i boji glasa slutio sam kakav je tko i što mogu očekivati od onih na koje sam nailazio...

Ali i gledanje je slutnja, meni gotovo neizdrživa zbog novine, množine i neočekivanog sjaja onoga što vidim. Drugi su navikli gledati, čak u toj mjeri da, uslijed puke navike, tonu u nešto slično mom prijašnjem sljepilu, jer zapravo više ne vide, premda gledaju (i On je rekao: »Imaju oči, a ne vide«), ali meni je još uvijek sve novo, pa ponekad čak pomislim da je mrak bio sigurniji, jer svjetlost može biti odviše zahtjevna. Mnogi uopće nisu svjesni gledanja, potrebe da se vidi, a ni toga koliko se i kako duboko može vidjeti, samo ako doista pogledamo. Gledanje, viđenje pročišćava nas, rastjeruje mrak u nama, kao da stvara neophodnu svjetlost pomoću koje i vidimo. Je li to Mesija htio pokazati, kad mi je otvorio oči – za prostranstva? Vidjeti najprije tjelesnim očima, a onda, kroz viđeno, gledati dublje, slutnjom... Kao da je gledanje samo *mogućnost* viđenja... Stalno smo između sljepila i vida.

Čuo sam da je rekao: »Svjetiljka je tijelu oko. Ako ti je, dakle, oko bistro, cijelo će ti tijelo biti svjetlo. Ako ti je, naprotiv, oko nevaljalo, cijelo će ti tijelo biti tamno. Ako je dakle svjetlost što je u tebi, tamna, kolika će istom tama biti?« A pisano je:

»... onima što mrkli kraj smrti obitavahu
svjetlost jarka osvanu.«

Ali što zapravo vidim? Što nam svjetlost otkriva i odakle je? Nedovoljno je, previše jednostavno reći: sunčeva, kad se i samo Sunce doima naprosto kao slika, znak, odsjaj nečega... Sve je istodobno jednostavno i beskrajno složeno. I pokret kojim mi je moj dobročinitelj vratio vid bio je jednostavan, prirodan, a taj je posve jedinstveni čovjek ipak najdublja tajna.

Mnogi me ispituju o Njemu, no On propovijeda, pa neka Ga idu slušati. Što ja mogu reći, osim da sad, kad vidim, osjećam da je slijep svatko koga On ne iscijeli!

Tvrde da i u nesrećama ima promisla, a ako je tako, zahvalan sam što me je moja sljepoća obdarila pitanjem: što znači gledati. Ima trenutaka kad mi se čini da mogu vidjeti vrlo daleko, čak iza obzora, ne u daljinu, nego u dubinu, dublje i dalje od ovog našeg mukotrpnog života, čak i od smrti te da ću oko sebe, ali i u sebe, uvijek gledati tako svježim, jasnim pogledom – Njegovim neprocjenjivim darom – sve dok ne progledam s onu stranu, u najvišoj svjetlosti...

Mladen JURČIĆ

Izrada prstena

Draguljar u samoći
– no u srži svijeta,
u kući ljubavnog daha
koja je jedina dom –
izrađujem prsten
od zlata spoznaja,
ispranog iz rijeke slika,
krajolika, bića
i dugo u noć
zlatni prozor našeg doma
treperi tišinom
u sobi koju večer
sklada iz tvog prisustva.

Poput oka za prsten djela
biramo svoj svijet,
oblikujemo ga kroz
dodijeljeno nam vrijeme,
za nas dvoje koji smo jedno
pred svim izrazima
njegovog kamenog i nježnog
i olujnog
i zapovjednog lica...

Ponor

Rasli smo skupa
zid tik do zida i rastali se davno
dok smo još kratke nosili hlače.
A on mi danas reče tiho u prolazu:
»Zar je moguće da sam ja sve ove godine
radio protiv svoje domovine?«
I više od toga!
Bio si uzete savjesti,
zaveden krvavom maglom okrutnih ubojica.
Sad tužan si i sam.
Ruši se pred tobom lažni tobogan sile.
Tvoja se freska osipa u pijesak
u kojem se sušila krv pravednika.
I sada ti prašina pada po očima.
Nestala je iluzija lažne stvarnosti.
Ovo danas je prava i konačna stvarnost!
I ti me pitaš da li si izdajica?
I više od toga: ti si ubojica!
Lukav, prljav, bijesan, krvoždan!
Oči su ti sa zebnjom lutale u jesen i zimu
kad si vidio da se povlači »silna« vojska...
Hodaš ulicom, ubojico, ja te znam
i nije te sram.
Rasli smo skupa
zid tik do zida
i rastali se – zauvijek.

Dijalog u političkom kaosu

Književna sekcija Kulturno-umjetničkog društva »Bunjevačko kolo« u Subotici organizirala je 4. travnja prošle godine u velikoj dvorani Gradske biblioteke promociju moje knjige *Pružene ruke* koju je objavio Filozofsko-teološki Institut Družbe Isusove 1989. u Zagrebu. Voditelj tribine bio je uvaženi književnik Vojislav Sekelj, dok je u radu okruglog stola tribine, u ime izdavača, sudjelovao o. Vladimir Horvat iz Beograda.

Prelistavajući tekst svoga kratkog predavanja što sam ga održao tim povodom došao sam do zaključka da ga je potrebno objelodaniti. Ne zato što bi to predavanje sadržavalo neki proročki nagovještaj sadašnjih tragičnih događaja u nas, na koje tada nitko nije ni pomišljao, nego zbog njegove posebne dijaloške poruke koja je još uvijek aktualna. Sjetimo se samo snažnih euforijskih raspoloženja koja su zavladala cijelom Europom zbog spektakularnog raspada realsocijalističkih zemalja tijekom 1989. godine i zbog nenasilne pobjede demokracije u nekoć krutim totalitarizmima srednje i istočne Europe. Dijalog je tada brže-bolje i jednom zauvijek bio odbačen. Međutim, mi smo te iste godine dajući intervju časopisu studenata sarajevske bogoslovije »Mladi teolog« upozoravali: »dok su zemlje istočne i srednje Europe desetljećima bile skoro potpuno statične, sada su odjedamput postale tako dinamične da je danas nemoguće predvidjeti što će se dogoditi sutra. Premda se dosadašnje promjene kreću u pozitivnom pravcu i premda se zasad nesumnjivo radi o političkom pluralizmu, ipak ne smijemo biti žrtve neobuzdanih trijumfalističkih osjećaja s obzirom na konačni ishod tih promjena. Jer, po mome mišljenju, temeljna značajka sadašnjega stanja u spomenutim zemljama jesu neizvjesnost i dvoznačnost.« (usp. »Mladi teolog«, XI, br. 1-2, (16–17) str. 18, Sarajevo 1990).

U vrijeme održavanja spomenute tribine malo je tko naslućivao kakvi nam se tmasti oblaci približavaju, dapače znatan dio nazočnih slušatelja bio je šokiran glavnom tezom predavanja da u Bačkoj i na Balkanu pravoga dijaloga dosada zapravo i nije bilo, da bi ga tek sada trebalo istinski zapodjenuti, ukoliko ne želimo da nas iznenade vrlo neugodni događaji. To iznenađenje slušatelja istaknuo je i prof. Bela Gabrić u svome kratkom prikazu rasprave koja je uslijedila nakon predavanja. (usp. »Bačko klasje«, br. 63/1991, str. 25). Budući da su se, na žalost, obistinile neke slutnje toga predavanja o dijalogu u političkom kaosu, neće biti na odmet da ga priopćim čitateljima »Marulića« i našoj široj javnosti.

Dragi prijatelji i sugrađani!

Dopustite da vas sve nazočne srdačno pozdravim i da vam iskreno zahvalim što ste se tako brojni odazvali pozivu »Bunjevačkog kola« na ovu književnu večer posvećenu mojoj i vašoj knjizi *Pružene ruke*. Kažem »mojoj« i »vašoj« knjizi jer je ona izrazito »subotička« knjiga kako po autoru koji ju je napisao tako i po čitateljima kojima je bila prvobitno namijenjena kao i po tematici kojom se bavi. Stoga posebnu riječ zahvalnosti upućujem predsjedništvu »Bunjevačkog kola« koje mi je omogućilo

da se večeras po prvi put u svome životu susretnem sa svojim prijateljima i sugrađanima u široj građanskoj javnosti Subotice – dakle, izvan crkvenih zidova među koje sam dosada bio zatvoren – i da otvoreno izmijenimo mišljenje o nekim aktualnim, vitalnim i gorućim problemima što ih postavlja knjiga *Pružene ruke* i sadašnji politički kaos usred kojega se pojavljuje.

No prije nego što pristupimo razgovoru o vrućim temama ove knjige potrebno je da barem ukratko razjasnim što sam zapravo htio dati našoj kulturnoj, znanstvenoj, crkvenoj i političkoj javnosti ovom knjigom koja nosi znakoviti naslov *Pružene ruke*, u ova burna vremena kada svijetom vlada zakon stisnute šake.

1. Rat – otac svega

Nema dvojbe da će se uglavnom svatko složiti sa mnom da pravoga dijaloga u ovim našim bačkim i balkanskim prostorima još dosada nije bilo. Od davnih prapočetaka povijesti, od Sarmata, Jaziga, Gepida, Huna, Avara, Tatara i Turaka pa sve do naših dana ovdje su pretežno vladali monolozi, diktature, tiranije, despocije, pljačke, hajdučije, međusobna trvenja, sumnjičenja i optuživanja, klanska navijanja za i protiv, razni plemenski, rasni, klasni, religijski, nacionalni i politički sukobi. Bilo je, doduše, ponekih sporadičnih pokušaja međusobnog sporazumijevanja i suradnje u dobru, o čemu sam pisao u prilogu »Što je Crkva činila za bijednike u Bačkoj?« (usp. Danica 1988, str. 180-188), ali gledajući na stvari u cjelini to su ipak bili samo izuzeci koji su potvrđivali pravilo. Prema tome, knjiga o kojoj večeras razgovaramo i koja sabire moje mukotrpne dijaloške napore kroz proteklih dvadeset godina u Jugoslaviji ne samo da nije zastarjela, nego je, naprotiv, preuranjena. Ona je još, da tako kažem, mala beba u odnosu na onaj pravedan i miroljubivi svijet za koji se zalaže. Pred ovom knjigom je još cijela budućnost. Jer, htjeli mi to priznati ili ne htjeli, nepobitna je činjenica da još i danas živimo u pretpovijesti dijaloga, u mračnom razdoblju primitivizma, egoizma, zavisti, međusobne nesnošljivosti i razorne slijepe mržnje. Štoviše, živimo u eksplozivnoj situaciji apokaliptičkih razračunavanja i prijetnji međusobnog uništavanja. Dobro važem svoje riječi, znam što govorim!

Ako se sada zapitamo zašto je naša situacija tako tragična, uvidjet ćemo da ovi naši krajevi zapravo i nisu udareni nekim posebnim Božjim prokletstvom. Naime, antidijaloška, ratnička situacija karakterizira cjelokupnu svjetsku povijest o čemu nam podjednako svjedoče i Biblija i antička grčka filozofija, napose »mračni« Heraklit, i razna mitska kazivanja drevnih naroda. Tako Biblija već na svojim prvim stranicama kazuje kako se u prapočecima svijeta i ljudske povijesti dogodio neki iskonski poremećaj, takozvani »istočni grijeh«, jer je čovjek htio postati apsolutni gospodar svega svijeta, ravan Bogu. A taj poremećaj koji je dosegao vrhunac u Kainovom bratoubilaštvu odrazio se na svim područjima stvarnosti, u svemu što je živo i neživo. Umjesto prvobitnoga sklada zavladao je nemir, teror, opće neprijateljstvo, međusobno izrabljivanje i uništavanje. To je nepobitna činjenica.

Ako netko možda ne bi prihvatio ovaj biblijski izvještaj o tragičnim počecima svjetske povijesti, on ipak ne može poreći očiglednu istinu da u ovome svijetu zaista nešto nije u redu, da u njemu vladaju nepomirljive suprotnosti, da je »rat«, kako se izrazio jezgrovito Heraklit, »otac svega« (fragment 53). I to ne samo rat između

čovjeka i čovjeka, nego također između čovjeka i životinje, čovjeka i prirode i među samim životinjama. U tom pogledu potpuno je istinit, iako previše pesimističan prikaz »zakona džungle« američkog pisca B. Travena: »Sve je džungla. Posvuda je džungla. (...) Muhu ždere pauk, pauka-ptica, pticu-zmija, zmiju-čagalj, čaglja-tarantela, tarantelu-ptica, pticu... Uvijek u istom krugu naokolo.« (usp. Beraći pamuka, Zagreb 1968, str.73).

Prema tome, sveopći rat među pojedincima nije neka specifična nedaća ovih naših krajeva. Ono što me najviše zabrinjava u tim sukobima, to je njihov zagonetan bezdanski uzrok, to jest neka skrivena titanska težnja pojedinaca i zajednica da se ponašaju kao apsolutna i ekskluzivna božanska bića, kao beskrajni gospodari života i smrti, koji sve druge pojedince i zajednice potcjenjuju, preziru i mrze, te ih žele ili jednostavno asimilirati ili posve uništiti. Jednom riječju, za mene su najsudbonosnije činjenice te dualističke i totalitarističke tendencije koje drugoga čovjeka i druge zajednice najprije proglašuju »neprijateljem« da bi ih zatim zbrisale s lica zemlje, te bogatu religijsku, nacionalnu, jezičnu i političku različitost svijeta pretvorile u jedan jedini model življenja, u svoj vlastiti. Mislim da u svjetskoj povijesti ima dovoljno primjera takvih razornih totalitarizama, počevši od Nabukodonozora, cara Aleksandra Velikog, Džingis Kana, Nerona, Napoleona, Lenjina, Hitlera, Staljina, Saddama Huseina i njihovih današnjih balkanskih dvojnika i da tu kobnu činjenicu ne treba posebno dokazivati.

2. Dijalog

Međutim, koliko god nas danas zabrinjava destruktivna snaga totalitarističkih tendencija, ipak moramo obratiti pozornost i na pojavu dijaloga u povijesti svijeta koja je bila jedina protuteža spomenutim tendencijama jednoumlja i terora. Ja se sada ne bih zaustavljao na dijaloškoj pojavi Isusa Krista koji je došao na svijet da ujedini ljudski rod u bratoljubivu zajednicu u kojoj bi bila sačuvana samobitnost svakoga pojedinca, svake zajednice i svake nacije i koja bi se stvarala isključivo na temelju slobodnog opredjeljenja. No, među nazočnim slušateljima zacijelo ima i onih koji ne prihvaćaju Krista kao povijesnu osobu ili kao povijesni ideal pa ću stoga ukazati na neke druge istaknute dijaloške osobe i na njihove dijaloške napore u vidu stvaranja jednoga pravednog i istinoljubivog društva u kojemu je vrhovni ideal zajedničko dobro svih ljudi. Spomenimo prije svega Sokrata i Platona koji su se strpljivim i kulturnim dijalogom borili protiv politikantskih obmana sofista svoga vremena i protiv nasilja tadašnjih demagoga Atenske države. Štoviše, Platon je osnovao svoju glasovitu Akademiju upravo zato da odgoji mlade naraštaje državnika koji će zamijeniti vladajuće tirane i obmanjivače naroda i koji će biti dijaloški otvoreni prema svemu što je dobro, istinito i plemenito. Spomenimo nadalje kršćanske filozofe Justina i Minuciusa Felixa, u srednjem vijeku Alberta Velikoga i Tomu Akvinskoga koji su prihvatili sve pozitivne tekovine antiknog poganskog svijeta, istočnog i zapadnog, grčkog i rimskog, te ih ugradili u kulturu i civilizaciju Europske zajednice. Napokon, dijaloge su u novome vijeku pisale tako značajne osobe kao što su Tasso, Galileo Galilei, Pascal, Fénelon, Voltaire, Herder, Lessing, Diderot, Valéry a napose Martin Buber, Franz Rosenzweig i Ferdinand Ebner koji su neposredno poslije prvog razornog svjetskog rata postavili temelje suvremenom »dijaloškom mišljenju«. Neka mi

bude dopušteno pripomenuti da je dijalog u nas počeo na Dominikanskoj Visokoj bogoslovnoj školi u Dubrovniku 1958. godine kada je proučavajući misao i djelo Karla Marxa pružila ruku domaćim drugomišljenicima. U to doba dijalog se zbog hladnoga rata između Istoka i Zapada još nigdje nije ni spominjao, već su sa svih strana padale teške anateme.

No koja je zapravo prvobitna svrha dijaloga u nas i u svijetu? – postavlja se bitno pitanje ovoga razgovora o knjizi *Pružene ruke*?

Ja bih svoj odgovor na to pitanje sažeo u nekoliko kratkih teza koje glase:

Prva teza: Dijalog ide u prvom redu za tim da stvori jedinstvenu i ravnopravnu ljudsku zajednicu u kojoj bi bile sačuvane sve pozitivne vjerske, nacionalne, jezične, kulturne i političke razlike, a kojoj je glavni cilj da zajednički tražimo istinu i da zajednički izgrađujemo dobrobit svih nas. Dijalog se, dakle, bitno razlikuje od dualističkih i totalitarističkih društvenih modela koji žele postići jedinstvo neke zajednice nasilnim brisanjem svih spomenutih razlika ili njihovim svođenjem na dva antagonistička pola od kojih bi jedan morao uništiti drugi.

Druga teza: Dijalog nije samo teorijski model učenih akademskih rasprava i političkih diskusija, nego je prvenstveno model praktičnog svakidašnjeg života. Ako je istina da su u Bačkoj i na Balkanu ispremiješani uglavnom na svim radnim i javnim mjestima vjernici, ateisti i indiferentisti, Hrvati, Mađari, Srbi, Crnogorci, Albanci, Cigani itd., onda uviđamo kako je prijeko potrebno poraditi na njihovu dijalogu kao na ljudskom načinu njihova svakidašnjeg života. U tome bi poslu bez sumnje trebalo početi s uklanjanjem brojnih uzajamnih predrasuda, antipatija i navijačkih strasti za svoje istomišljenike a protiv onih koji misle drugačije. Također bi trebalo napustiti ono učestalo kopkanje po prošlosti da bi se opravdavali sukobi u sadašnjosti. Povijest naime nije egzaktna znanost kao što je npr. matematika pa je često već sam odabir nekih povijesnih činjenica (a zanemarivanje i prešućivanje drugih), a pogotovo interpretacija odabranih činjenica vrlo pristrana, dakle egoistička i navijačka.

Treća teza: Dijalog je osnovni zakon života u Bačkoj i na Balkanu. Bačka i Balkan trebali bi biti uzorak, paradigma autentičnog ljudskog dijaloga. To je jedna od ključnih teza moje knjige *Pružene ruke*. Budući da su u Bačkoj i na Balkanu najpotpunije sabrani ljudi različitih nacionalnih, vjerskih i svjetonazornih pripadnosti, te raznih društvenih i političkih opredjeljenja, u njima se valja zalagati za ravnomjeran *policentričan* razvoj svih naselja, gradova, općina, pokrajina i država. Centralističko i unitarističko upravljanje narodnim bogatstvom nigdje nije tako fatalno kao u Bačkoj i na Balkanu. U njima to znači smrt pravednosti, smrt ravnopravnosti, smrt zajedničkog dobra, ukratko smrt dijaloga a život monologa, totalitarizma i međusobne pljačke.

Dragi prijatelji i sugrađani!

Mi smo se sastali da razgovaramo o knjizi *Pružene ruke*, ali ne samo zato da razgovaramo o njoj, nego ponajprije zato da iskreno pružimo ruke jedni drugima, bez obzira na naša različita teorijska uvjerenja, te praktična i politička opredjeljenja, da ih čvrsto stisnemo i da nikada ne dopustimo da se pretvore u stisnute šake koje prijete ili koje bratu čovjeku zadaju nokaute.

Petar PERASAN

Sjeta modrina

U daljini:
modrina planina
i ... nečega se sjetih.

Tu, ta
tu će da sleti
i sa prvom
zvijezdom
*nad Parasanima**
da leti.

** nadimak mog sela*

Usnuo na mukama

Bježim
–sred krša i drača
kamenje ujeda,
al' – nije mi do plača

za plodnim poljima
žudim suhih usana
i ova noć...
bila je – besana.

Gdje je paučina
mojih pjesama
dok sam željan
vode na usnama
zadnji šapat
odzvanja od kama:
»Ne budite
usnulog na mukama!«

Margit ROSENFELD

Jutro

Jutro mi uvijek prilazi plaho,
Kad kroz borove grane
viri žeravka neba.
Sve što je prosanjano
jučer,
blijedi
pred obećanjem,
datom meni od rođenja.

uzmiče i zadnji oblak,
raskida strune noći,
rasipa se ogrlica tmine
oko vrata.
Duša diše mirom.
Suza još uvijek može
da poteče.

Kažu mi da imam oči

kažu mi da imam oči
nalik na nebo pred oluju

a moje su oči bile umilne

danas to nisu
azil pružiše munjama
i galebu što prokaza povredu zakona
o malim i velikim ribama

oči moje danas sijevaju munjama
s nepravde nad gaunima

Zasjeda

zvijezda moja bdije
noćas u galaksiji bića
još neotkrivenoj

fontana nad ribnjakom
u spiralama prokazuje
naslućivano...

Okovana riječ

Kao kapci kad u zoru otkidaju
noć od dana
da govori svjetlo očima ljudskim
razbij okove okovanih riječi
daj Riječi
da izgovara slobodne!

Ne reci:
Svetinja naša
neslobodne riječi
poklad su otaca

Slušaj
Ona govori svakomu posebno
Kao majka kad djetetu
radosno odgovara
jer se veseli napretku njegovu

Dan prolazi za danom
noć ih razmeđuje

Svjetla očima
da vide Riječ njegovu
Tame
da sanjaju!

Kao što djetetu
kad padne i zaplače
bol
mati stišava poljupcem
tako čovjeku
Raspeti
ranama svojim

Poklad otaca
oči su zatvorene
Svetinja naša
riječi okovane
Ne reci!

Snijeg

Uzljubi ga
prije rođenja
jer ga čekaše
I bi kao i on
Bijel i crn
Privlačan i hladan
Kratkovjek i promjenljiv
Čovjek i snijeg

Umjetnost u službi Potemkina

Živjeti znači biti upleten u mnoga neriješena pitanja. Jednostavnije, živjeti znači imati posla sa smrću. Rodio sam se, dakle, umrijet ću!

Svojom egzistencijom čovjek je postavljen na optuženičku klupu. Optužen je za svoj život, i osuđen na smrt. Od ove presude još se nitko nije spasio! (Jasno, od Adamovih potomaka.)

Ljudski *cogito* dobio je zadatak – treba pronaći izlaz. Treba odgovoriti na ovu ljudsku kozmičku zabrinutost.

Težnja za odgovorom rodila je pitanja. Osuđenik je počeo tražiti milost – čovjek je pitao...

Pod teretom velikih optužbi priznao je vlastito neznanje i vlastitu nemoć. Ovim priznanjima bol je bila ublažena, ali kazna nije oproštena. Čovjek je morao umrijeti!

U nemoći, čovjek je kriknuo. (A kriknuti znači pokušati pobijediti bol.) Iz ljudskog krika rodila se umjetnost. *Homo sapiens* je u umjetnosti pronašao hladni oblog za sva svoja bolna mjesta. Tako je ranjeni čovjek dobio svoga liječnika. Dijagnoza je ispisana: *ars longa, vita brevis!* I terapija je počela...

Priznavši vlastitu krivnju (i vlastitu bolest), čovjek je prihvatio i lijekove. Počeo je redovito uzimati tablete *umjetnosti. Gutao* je literaturu, slikarstvo, glazbu, već ovisno o tipu najoptimalnije terapije. Tretman je dobio službeni naziv – *zadovoljavanje kulturnih potreba.*

I liječenje je počelo.

Čovjek je svugdje bio sa svojim tabletama. Liječilišta su bila na sve strane. Terapija se odvijala u bibliotekama, muzejima, galerijama, kazalištima...

Čitavo čovječanstvo postalo je jedna velika bolnica. Liječen je čovjek.

Ali smrti nije se moglo umaći. Agonija nije prestajala. Oni koji su bili nestrpljivi potražili su odgovore silom. Bili su uvjereni da je pogreška u drugima. Potegli su mač iz korica. I krv je potekla...

Tako je čovjek stvorio novu metodu liječenja vlastite nejasnoće – obračun s drugima!

Ljubav za umjetnost išla je ruku pod ruku s ljubavlju prema maču. Ta, zar obje nisu terapije?

Ljubav prema maču postala je jedan od osnovnih pokretača čovječanstva. Ove dvije ljubavi (terapije) uzajamno se prožimaju od samih početaka ljudske kozmičke zabrinutosti. (Kultura je bila odmor za ratnika.)

I do dana današnjega ljudi još uvijek slave svoje junake, hrabre ratnike. Djeca u školama još uvijek uče datume bitaka. Još uvijek se vrše pripreme za rat.

I terapeutska grčka kultura bila je zasnovana na gradskom državnom uređenju. A svi ti gradovi bili su neprestano u ratnom sukobu. Sam Sokrat veoma se ponosio što

je bio dobar vojnik, to jest dobar borac pješak, o čemu govori njegov učenik Platon. Dakle, Grci su u izvjesnom smislu bili barbari, a istovremeno su razvijali i gajili slikarstvo, filozofiju, umjetnost...

I tako, teče život. Brod Istine valja se životnom rijekom. A sa strane sjaje se Potemkinova sela.

Ljudi se na obali dive umjetnicima (izabrali su ih sami između sebe), plješću njihovim slikama (u mrljama vide rješenje tajne), traže njihove autograme (čovjek se čovjeku potpisuje). Zastori se podižu u kazalištima, glumci *glume* život, a populus sve to značajno motri. U galerijama se špijuniraju zidovi (obješena umjetnost!), a na koncertima ozbiljne glazbe (zašto ozbiljne?), vojnici sjetno uzdišu (bitka će biti naporna). Pjesnici pišu ljubavne sonete (snivajte smrtnici!), a kritičari sve to prevode *običnom* puku govoreći o hermetizmu ili astralju njihovog pjesničkog ushita (uzalud vam je osluškivati travu, biljke ne govore!). Na sve strane ljudi kupuju metke, knjige noževe, slike...

Netko s broda gleda ove prizore i pita se – čemu služi pisanje, što literatura mora uraditi, zašto ona egzistira, zašto ljudi kupuju knjige i zašto ih pisci pišu?

Pisci ih pišu zbog potražnje, ali zašto egzistira ta potražnja?

I evo nas na početku. Sve se vrti u krugu.

Imamo umjetnost da ne bismo umrli od istine – priznade konačno jedan mislilac. Drugi dodade – umjetnost je plač za istinom. Umjetnosti neće biti kada se iscrpe svi oblici i svi sadržaji – zaključi treći.

I tu se mudraci posvađaše s umjetnicima. Zadatak umjetnosti nije da odgovori već da pita – viču umjetnici. Odgovori su ispiranja mozga. Kad pisac ima poruku, onda nema razlog da piše.

Znam da ništa ne znam – ne daju se mudraci. Ljudsko neznanje proglašavaju najvišim stadijem ljudskog uma. Za njih je šutnja jedino pravo pitanje i jedini pravi odgovor. Njihovi panoi ostadoše prazni. Ustreptalog uma i zadrhtalog tijela nisu mogli ništa nacrtati, objasniti...Ponudiše samo sumnju.

A životna rijeka teče. Brod Istine mirno plovi. Nažalost, ne vidi ga nitko. (Onaj koji ga je vidio bio je za to optužen i ubijen!)

Na obali koprcaju se njegovi surogati. U vlastitoj nemoći, čovjek je u samom sebi potražio Boga, i incestuozno izradio kojekakve *bogove.*

I tako, kočepere se, u zemlju *zapotemkinani* zemaljski supstituti *veritasa.* (Jer čovjek istinu traži, a strahuje da je nađe!)

A brod Istine i dalje mirno plovi. Svaki njegov val izaziva strah u *selima*, jer čim ih Istina zapljusne, odnosi ih.

Poruka Zlobici Ćosiću

SANU
Beograd

Go(vn)spodine jadkademiče

Ulagujte se
tržite
budite velikodušni

ali sa ćaćinom vam
ne mojom postojbinom

Hrvati ne diraju vaše!

Kali, kolovoza 1989.

Mario UJEVIĆ

Zašto dolaziš?

Čekao sam dolazak tvoj
Kao Eskim polarni dan
I bio radostan.

Plakao sam na odlasku tvom
Kao Eskim pred polarnu noć
I bio žalostan.

Zašto dolaziš kad opet odlaziš?

Glazbena komponenta u opusu i iz opusa Dživa Frana Gundulića*

Formulacijom naslova najavljene teme jasno je naznačena njezina podjela na dva dijela. U prvom se dijelu istražuju pokazatelji prisutnosti glazbene komponente u opusu Dživa Frana Gundulića, a u drugom se razmatraju rezultati odraza pjesnikova opusa u stvaralaštvu domaćih, isključivo hrvatskih, skladatelja.

Dvovrsnost i pokazateljâ iz prvog i rezultatâ odrazâ iz drugog dijela nužno je nametnula račvanje dijelova na po dva odsjeka. Tako se u prvom dijelu najprije razmatraju vanjski (prisutnost didaskalijâ/glosâ) pa unutrašnji pokazatelji (glazbovnost Gundulićevih stihova), a u drugom dijelu najprije prigodama izazvani (formalistički), a onda spontani pristupi (domaćih) glazbenih stvaralaca opusu našeg pjesnika.

Naše će razmatranje – temeljeno na uvidu u svih 12 Gundulićevih djela, objavljenih u IX. knjizi edicije *Stari pisci hrvatski*, izdanje JAZU 1930[3] – ići upravo tim redom, s tim da će se u cijelosti prezentirati rezultati ispitivanja iz oba odsjeka prvog dijela dok će se oni iz drugog dijela (zbog u većini slučajeva nedostupne notne građe) iznijeti u glavnim crtama.

U zaključnom sažetku sumirat će se rezultati do kojih se došlo u ovom dosad jedinom tekstu ovakve vrste u bibliografiji radova o stvaralaštvu Dživa Frana Gundulića.

Ad I/1: prisutnost didaskalijâ/glosâ

Djelo	Broj didaskalijâ/glosâ	
	općih	glazbenih
1. Arijadna	0	0
2. Prozerpina ugrabljena od Plutona	9	0 (»Eko iz gore« naveden je među sudionike!)
3. Dubravka	0	1 (»Ovdi satiri svire«, čin I, skazanje 7)

* Ovaj je (dosad neobjavljen) tekst bio pročitan na Međunarodnom Znanstvenom skupu Život i djelo Ivana Gundulića što ga je od 17-20. svibnja 1989. bila organizirala JAZU u povodu 400. obljetnice pjesnikova rođenja.

4. Dijana	1	0
5. Armida	2	0
6. Osman	0	0
	(ni u izvorniku ni u dopunama)	
(Dodatak)		
7. Pjesni pokorne kralja Davida	0	0
	(izuzmu li se prvi versi psalama na lat. jeziku)	
8. Od veličanstva božjijeh	0	0
9. Suze sina razmetnoga	0	0
	(vidi gornju primjedbu ali s referencama na Evanđelje po Luki)	
10. Ljubovnik sramežljiv	0	0
11. Žalosno cviljenje u smrt gospođe Marije Kalandrice	0	0
12. U slavu visine privedre Ferdinanda Drugoga, velikoga kneza od Toskane	0	0

a) Iz prikazane tabele proizlazi da se od didaskalijâ/glosâ glazbene naravi u svih 12 Gundulićevih objavljenih djela nalazi samo j e d n a, i to u *Dubravci* (I/7). Prema tome, nikako ne stoji tvrdnja za *Arijadnu* – kao, uostalom, ni za jedno Gundulićevo djelo osim *Dubravke* – da su u njoj (tj. *Arijadni*) »tako česta i mjesta na kojima lica sama ili pisac u didaskalijama govore da se 'ovdi pjeva'...«[1] U nijekanju navedenog citata polazi se od uobičajenog i logičnog tumačenja značenja riječi »didaskalija« i »glosa« koje se tumačenje može naći u *Rječniku stranih riječi* B. Klaića.[2], pa se u ta dva pojma ne trpaju riječi iz pojedinih stihova *Arijadne* što asociraju zvuk (a takvih je naći i u stihovima ostalih Gundulićevih ostvarenja). Takve se riječi (što asociraju zvuk) nalaze u svega 12 stihova *Arijadne*.[3]

b) Za razliku od Primorićeve *Euridiče*, za koju su najnovija istraživanja (Bujić, 1976) dokazala da je nastala na osnovi prevoditeljeva uvida u partiture dvaju onodobnih glazbeno-scenskih ostvarenja (J. Peri, G. Caccini – oba 1600), od kojih je najvjerojatnije samo Caccinijeva poslužila za 1. čin a oba za ostala četiri čina[4] – za Gundulićevu *Arijadnu* danas se može izričito tvrditi da je nastala isključivo na osnovi libreta Ottavijana Rinuccinija (1562–1620) a nikako i Gundulićeva uvida u partituru istoimenog glazbeno-scenskog djela talijanskog skladatelja Claudija Monteverdija (1567–1643), praizvedenog u Mantovi 28. 05. 1608. Tu tvrdnju, u pomanjkanju izgubljene partiture te u ovom trenutku nedostupnog cjelovitog Rinuccinijeva libreta tog Monteverdijeva djela, danas je moguće izreći na temelju jednog odužeg fragmentarnog a vrlo recentnog dokazala, potpisanome u najnovije vrijeme dostupnog u dva oblika: prvom, kopiji izdanja iz 1623, a drugom novije datacije.

Prvenstvo izricanja gornje tvrdnje, međutim, pripada Mirku Deanoviću. Iznio ju je 1931. u svom tekstu *Talijanski teatar u Dubrovniku XVIII vijeka* ovim riječima:

»Kušao sam da li se mogu pjevati Gundulićevi stihovi [iz *Arijadne*, L. Ž.] po jedinoj sačuvanoj melodiji Monteverdijeve *Arijadne*, te sam mogao konstatirati da tekst prijevoda ne odgovara tim notama; dok Rinuccinijev tekst te arije ima usve 46 dotle Gundulić ima 64 sloga.« U nastavku Deanović navodi izvor usporedivanja: »C. Monteverdi, *Lasciatemi morire ... Canto d'Arianna. Arie antiche.* Firenze. Dž. F. Gundulić, o. c. 44, stihovi 1251-58.«[5]

Bez obzira na nejasnoću oko navođenja notnog izdanja kojim se Deanović služio,[6] danas je jasno da je imao pravo. Našu kategoričnost omogućavaju:

1. primjerak suvremenog izdanja »separata« što ga je sam Monteverdi s naslovom *Lamento d'Ariana*[!] te upisanim tekstom iz Rinuccinijeva libreta objavio u Veneciji 1623. očito kao rezultat velike onodobne popularnosti upravo tog ulomka iz opere, i

2. snimke tog *Lamenta*... na gramofonskoj ploči Arcophon A M 655 (bez mjesta i godine objavljivanja, ali po svemu sudeći u Milanu unatrag dvadesetak godina) s komentarom o autoru i djelu te s izvornim tekstom što ga je Monteverdi uglazbio.

Notni primjerak identificiran je u Zagrebu, i to u ostavštini Mila Asića (1916–1980) danas u Zavodu za muzikološka istraživanja JAZU,[7] kome je priloženo 10 stranica Asićeva prijepisa prvih 7 stranica iz Monteverdijeva izdanja s Asićevim pokušajem podmetanja Gundulićeva teksta. Spoznaja o nemogućnosti prihvatljivog ostvarenja poduzetog zadatka dovela je Asića do prekida započetog posla. Gramofonska ploča u posjedu je autora ovog teksta.

Usporedba teksta iz navedenog primjerka Monteverdijeva izdanja s Gundulićevim tekstom optički izgleda ovako:

O. Rinuccini-Cl. Monteverdi LAMENTO D'ARIANNA (iz opere ARIANNA, praizv. u Mantovi 28. 05. 1608)	Dživo Frana Gundulić ARIJADNA (činjenje četvrto)	
	(usporedba)	
(Arianna)	(Arijadna)	
_____	Ne ustavlja'te, ne držite	1251
_____	Komu veće nî živiti!	
Lasciatemi morire!	Umrit, umrit, jaoh, pustite,	
_____	pustite me, jaoh, umriti!	
E chi volete voi che mi conforte	Ter ko će u ovoj hudoj česti	1255
	razgovor mi ki donijeti?	
In cosí dura sorte,		
In cosí gran martire?	U ovoj ljutoj, vaj, bolesti	
5 Lasciatemi morire.	pustite me, jaoh, umrijeti!	

Legenda označavanja: _____ = u tal. izvorniku nema odgovarajućeg teksta; ↗ ili ↘ = G. dopunjavanje (proširivanje, pojašnjavanje) prethodne misli iz izvornika; prazna crta = misao G. se nastavlja ali vezana uz tal. predložak. (U talijanskom izvorniku brojevima su označeni samo stihovi Arijadne.)

Coro
In van lingua mortale
In van porge conforto

Dove infinito è il male.

Monteverdi u skladanju ispustio!

Skup
Zaman ište i nastoji
svijes umrla, ljudski jezik
da razgovor poda i lik
gdi bez svrhe zlo se goji.

O Teseo, o Teseo mio,
(Si, che mio ti vo' dir, che
mio pur sei,
Benché t'involi, ahi crudo,
a gli occhi miei)

(Arijadna)
O Tezeo, moj Tezeo,
moj, er moj si, jaoh, svakako,
zasve očima mojim tako
svitlos dragu da si uzeo.

Volgiti, Teseo mio,
Volgiti, Teseo, o Dio!

Obrati se, moj životu,
obrati se, ah jaoh, bože!
da tvoj pogled vidjet može
njekad rajsku tvu ljepotu,

Volgiti indietro a rimirar colei

onu cića slatke tvoje
i jedine, jaoh, ljubavi

Che lasciato ha per te la Patria
e il Regno,

rodno mjesto ka ostavi
i kraljevstvo slavno svoje,

E in queste arene ancora,
Cibo di fere dispietate e crude,
Lascierà l'ossa ignude!

i ka mrtva s gorka vaja,
još jestojska zvijeri ohole,
ostaviće kosti gole
na pržinah segaj kraja.

O Teseo, o Teseo mio,
Se tu sapessi, o Dio!
Se tu sapessi, ohimé, come s'affanna
La povera Arianna,

Ah, mâ željo nemilosna,
(jaoh, o bože!) da ti je znati
kô se muči i što pati
Arijadna tva žalosna,

Forse pentito
Rivolgeresti ancor la prora al lito!

bržek, bržek s mojih zala
tu bi milos oćutio
da bi kajan obratio
jedra još put ovih žala.

Ma con l'aure serene
Tu te ne vai felice et io qui piango.

Nu s vjetricim blazim, milim
Ti sad čestit brodiš more,
a ja tužna svakčas gore
bez ufanja ovdi cvilim!

A te prepara Atene
Liete pompe, superbe, ed io rimango

Tebi Atena spravlja u čudih
sprave pune veličine,
a ja puste vrh pržine

Cibo di fere in solitarie arene.

pića ostajem zvijeri hudih!

Te l'uno e l'altro tuo vecchio
parente

Tebe rodjaka oba tvoja

Stringeran lieti, ed io
Piú non vedrovvi, o Madre, o Padre
mio

veseli će zagrliti,
a vas veće ja viditi
neću ćaćko, majko moja!

(vidi prijašnju primjedbu)

Coro
Ahi, che l'cor mi speza,
A qual misero fin correr ti veggio
sventurata belleza.

Skup
Ah, srce mi sve se cijepa,
na nevoljnu svrhu koju
vidim letjet mlados tvoju
o nesrećna, koli lijepa!

(Arijadna)
Dove, dov'è la fede
Che tanto mi giuravi?
Cosí ne l'alta fede
Tu mi ripon degl 'Avi?

Neharniče, gdi je vira,
gdi su kletve ke činjaše
da bez mene ne mogaše
čas pokoja nać ni mira?

Ove li su, jaoh, nevolje
načini oni s kim obeća
da ću sjesti svjetlja i veća
mojih starih na pristolje?

Son queste le corone
Onde m'adorni il crine?
Questi gli scettri sono,

Ovo li su krune jasne
s kojim resiš prame moje?
šibika li svitla ovo je
ku kraljice nose oblasne?

Queste le gemme e gl'ori?

Kamenja ovo bez procjene
i zlata su privelika

Lasciarmi in abbandono
A fera che mi strazi e mi divori?

ostavit me da zvir prika
svoj na meni glad iždene?

Ah Teseo, ah Teseo mio,
Lascerai tu morire

Ah, Tezeo, moj Tezeo
skončat li ćeš u nemiru
onu ku si ti na viru
iz rodnog mjesta izveo?

Invan piangendo, invan gridando aita,

Ah, žuđeni moj pokoju,
ah, životu moj izbrani,
podnijet li ćeš da zamani
plačuć pitam pomoć tvoju.

La misera Arianna
Ch'a te fidossi e ti dié gloria e vita?

Ah, sve dobro mê pod nebi,
brače, ter ćeš ti pustiti
Arijadnu tužnu umriti,
slavu i život ka da tebi?

(vidi prijašnju primjedbu)

Coro
Vinta da l'aspro duolo
Non s'accorge la misera, ch'indarno
Vanno i preghi, e i sospir, con l'aure a volo.

Skup
Tolika ju bolest kosi
da ne pozna puna jada
er ujedno s molbom sada
uzdahe joj vjetar nosi.

(Arijadna)

Ahi, che non pur rispondi!
Ahi, che piú d'aspe è sordo a'miei lamenti!

O nembi, o turbi, o venti,
Sommergetelo voi dentr' a quell'onde!

Correte, orche e balene,
E delle membra immonde
Empiete le voragini profonde!

Che parlo, ahi, che vaneggio?
Misera, ohimé, che chieggio?
O Teseo, o Teseo mio,
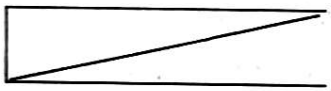
Non son, non son quell'io,
Non son quell'io che i fèri detti sciolse;

Parlò l'affanno mio, parlò il dolore,
Parlò la lingua, sí ma non già il cuore,

Ah, ne samo odgovora
na mć tužbe da ne daje,
ma se glüšî kaže da je
---
od kamenja ljutih gora.
Silni vjetri, vihri plasi,
sred valova i treskova
vaš ga urnebes dno valova
tisni, uduši i porazi!
Strašnih riba jata vrla,
hrlim plovom doletite,
tijelom hudim da punite
jazovitih ponor grla.
Ah, ka nesvijes tužna ovo je,
kuda srnem s bijesom hudim?
jaoh, što pitam, jaoh, što žudim,
ke su ovo riječi moje?
O Tezeo, moj Tezeo,
moj, er moj si, jaoh, svakako,
zasve očima mojim tako
svjetlos dragu da si uzeo,
nijesam, nijesam, jaoh, ja ono,
jaoh, ja ono nijesam bila
ka sam gnjivna izustila
govorenje usiono, –
govoril' je muka prika,
govoril je boles mnoga;
bi jezika govor moga,
ne srdačca, jaoh, dovika.

(vidi prijašnju primjedbu)

Coro
Verace amor, degno ch'il mondo ammiri,
Ne le miserie estreme
Non sai chieder vendetta, e non t'adiri.

Skup
Ah, ovo je ljubav prava!
neka svit ju s čudom pazi;
nevolja te čim porazi,
ah, ljepoto prigizdava,
ne umiješ se rasrditi,
ni s osvetom zla prositi.

(Arijadna)

Misera! ancor do loco
A la tradita speme? e non si spegne,
Fra tanto scherno ancor, d'amor il foco?

Spegni tu morte, ormai, le fiamme indegne!

O Madre, o Padre, o dell'antico Regno
Superbi alberghi, ov'ebbi d'or la cuna,

Mirate ove m'ha scort'empia fortuna,

Mirate di che duol m'ha fatto erede
L'amor mio,
La mia fede,
E l'altrui inganno.

Cosí va chi tropp'ama e troppo crede.

Ah, nevoljna još li dajem
mjesto ufanju izdanomu,
ljuven oganj ter u momu
srcu ugasit još ne hajem?
Narugana nepokojni
život vodim još ovuda?
Gorim? Ne, ne, smrti huda,
ti plam ugas' nedostojni!
Dragi ćaćko, majko mila,
dvori svijetli carstva moga,
gdi od zlata pričistoga
kolijepku sam ja imila;
sluge spravne mojoj želji,
dvorkinjice verne meni,
o rodjaci moji ljubljeni,
o ugodni prijatelji,
pogledajte gdi sam mlada
dovedena s hude sreće,
ter za milos moje smeće
proplačite sa mnom sada!
Pogledajte od kolika
uzrok mi je, jaoh, nemira
moja ljubav, moja vira
i druzijeh privar prika.
Ah, ovakvu platu stiže,
svoj ovako život gubi
tko dragoga sasma ljubi,
tko vjeruje, jaoh, saviše!

Prve dvije stranice Monteverdijeva izdanja pa odgovarajuće 2¼ stranice Asićeva pokušaja izgledaju ovako:[8]

CLAUDIO MONTEVERDI

Lamento d'Arianna

Stampa del Gardano
Venezia 1623

Studio e interpretazione
di N. ANFUSO - A. GIANUARIO - Firenze 1969

ARIANNA di Ottavio Rinuccini - ed. Mantova 1608:

... NUNZIO : Se non m'inganna il guardo,
Ecco la nobil Donna,
Deh come muove il piè dolente, e tardo.

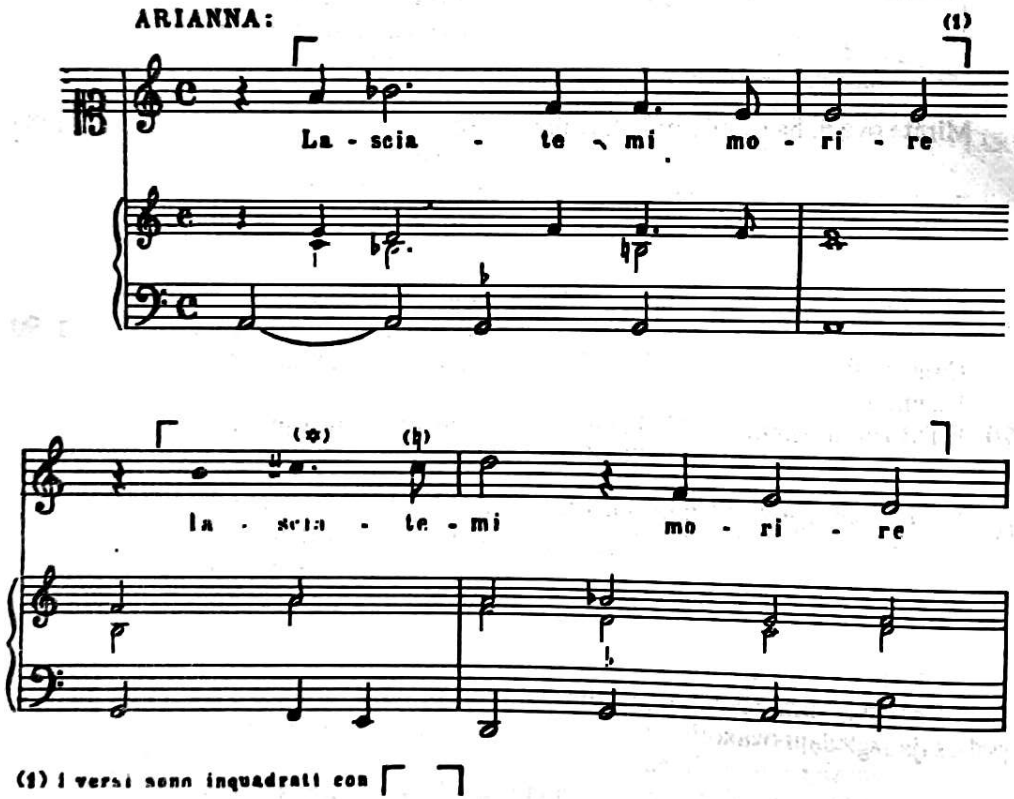

(1) I versi sono inquadrati con

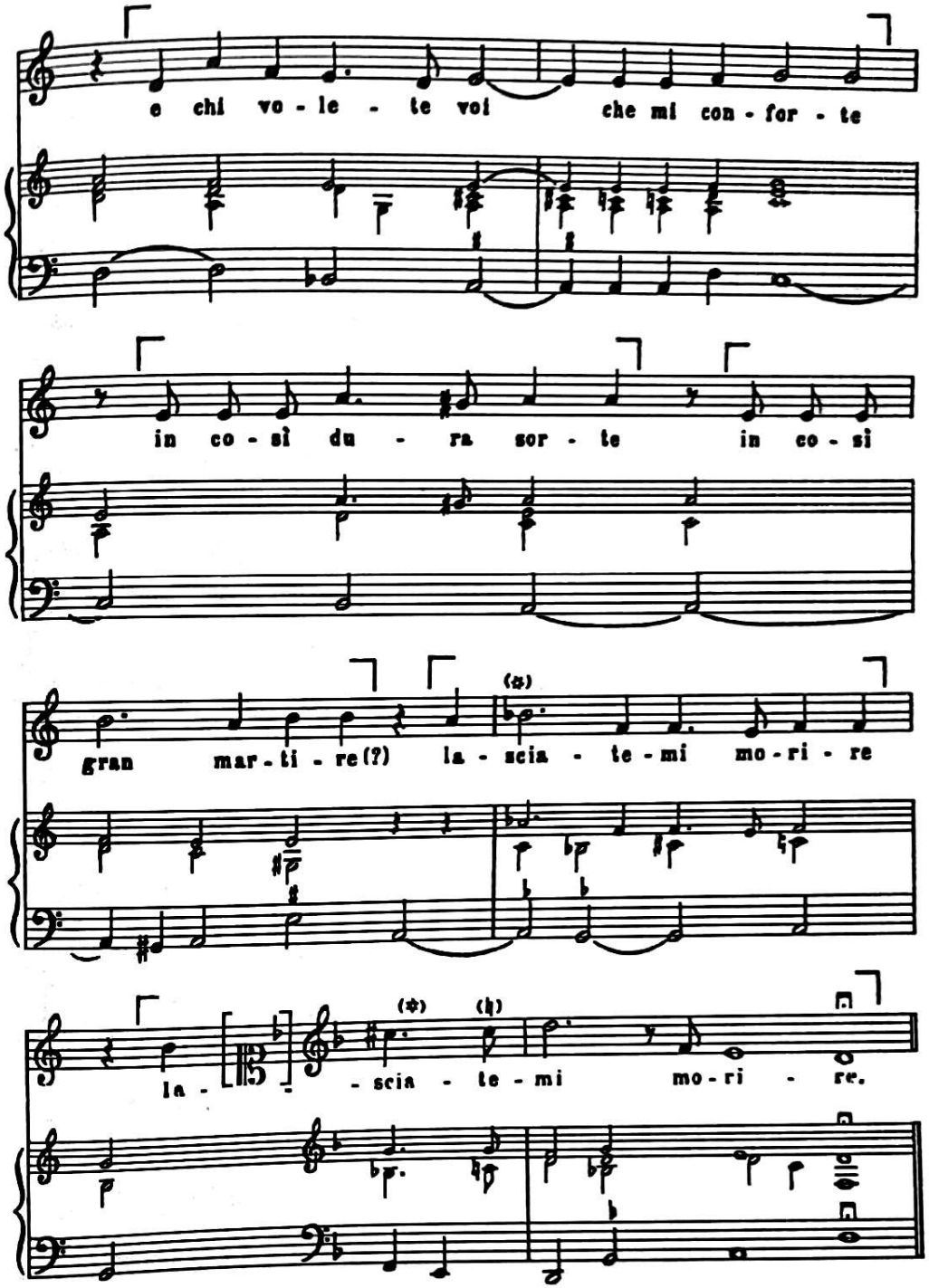

NUNZIO: Se non mi inganna il guardo,
Ecco la nobil Donna,
Deh come muove il piè dolente, e tardo.

GLASNIK: Ako me oči ne varaju,
"ovo svijetle djevojčice!
Ah, ko tiho stupa u raju,
žalosno ti ńe je lice! (1256

Arijadna Kovaljka i skup ribara.

ARIJADNA: Ne ustavljá te, ne držite
komu veće nî živiti!

ARIANNA: (783) [La-scia - te - mi - mo - ri - re]

Arijadna

U - mrit, um - rit, jaoh, pustite,

[la - sicia - te - mi mo - ri - re.]

(*) (♮)

pus - ti - te me, jaoh, u mri ti!

[e che vo - le - te voi che mi con - for - te]

Ter ko će u o - voj hu - doj če - sti

[in co - sì du - ra sor - te] [in co - si

raz - go - vor mi - ki do - nijeti? U o - voj

gran mar - ti - re (?) [la - scia - te - mi mo - ri - re]

ljutoj, vaj, bo - le - sti [U - mrit um - rit jaoh umrit

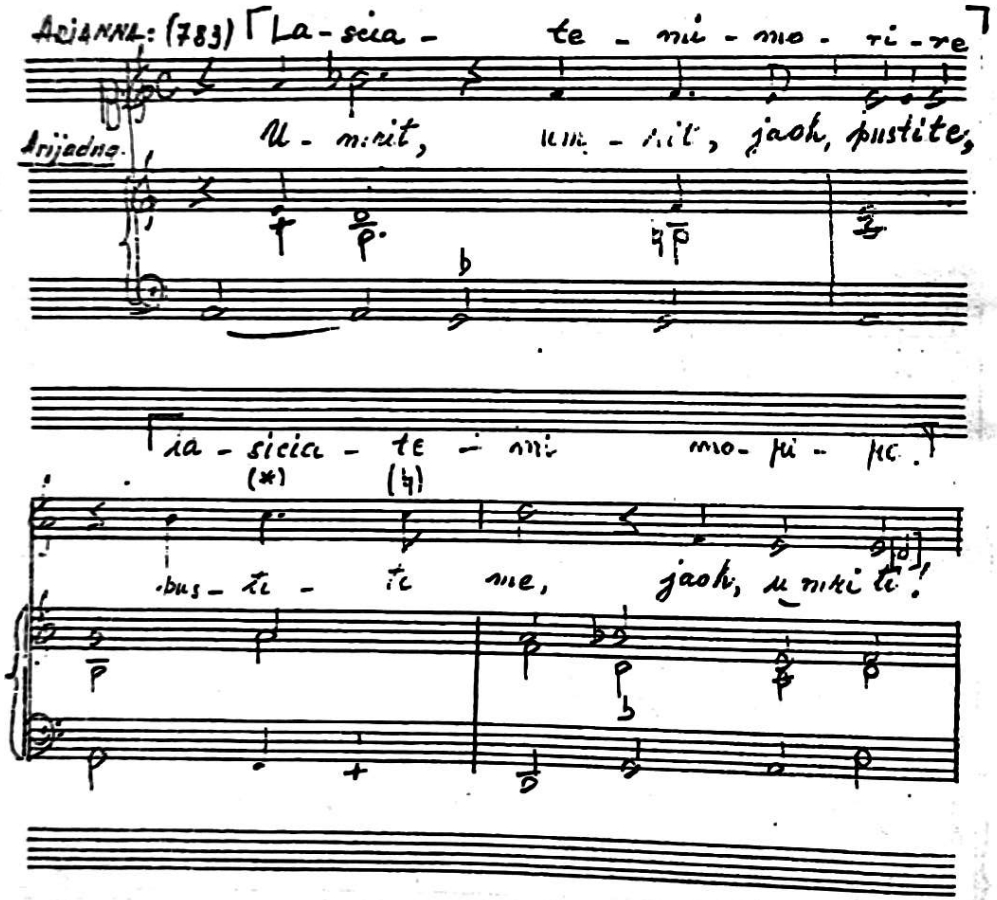

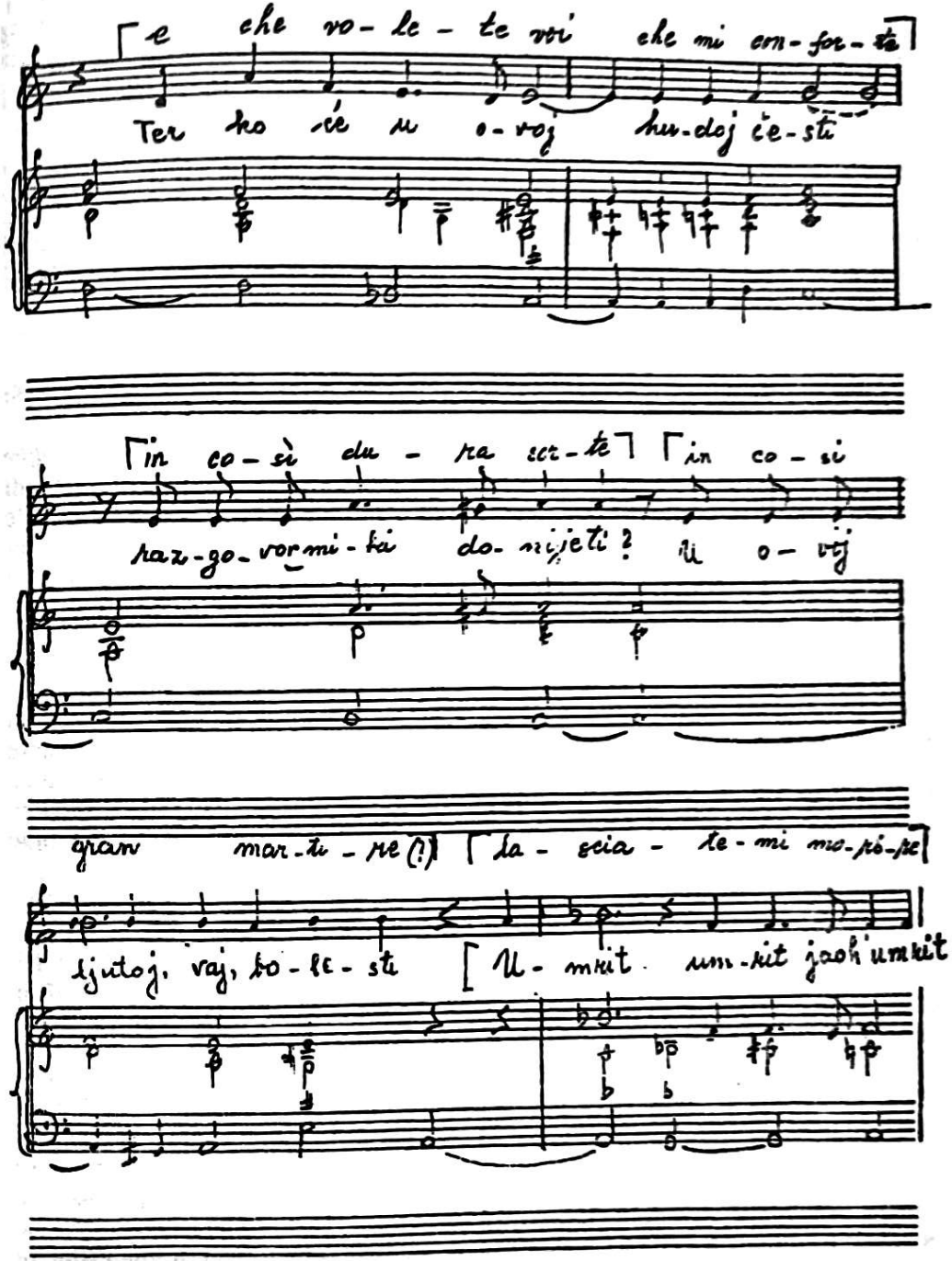

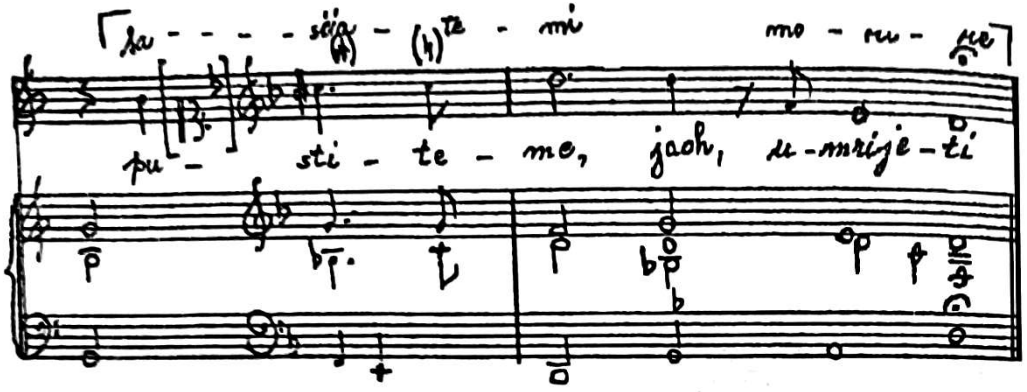

Na osnovi usporedbe navedenih (notnih) primjera s priloženim tekstom Rinuccinijeva libreta i Gundulićeve adaptacije istoga razvidno je ovo:

1. i Rinuccinijev tekst u *Lamento d'Arianna* i Gundulićeva adaptacija *Tužaljke Arijadne* sadrže stihove zbora (c o r o – Gundulić ga zove S k u p) koje je Monteverdi – u želji da ostvari svojevrsnu neprekinutu ili »beskonačnu« tužbalicu glavne junakinje – izostavio;[9]

2. Rinuccinijev tekst *Lamenta* broji 83 retka (stiha), od čega 12 otpada na zbor, a Gundulićeva adaptacija *Tužaljke* 146 stihova (od čega 18 otpada na Skup).

Premda je naše dokazivanje učinjeno na osnovi zasad jedino dostupnog, ali po važnosti i vrijednosti vrlo znakovitog ulomka, iz prvog navoda jasno proizlazi da se Gundulić služio isključivo libretom. Drugi navod, osim što podupire prvi, dokaz je da je Gundulić – ne vodeći računa o primjerenosti svoje adaptacije mogućoj izvedbi M o n t e v e r d i j e v a djela u Dubrovniku – Rinuccinijev libreto p r e p j e v a o. Time je kao i Rinuccini – tj. bez ijedne didaskalije/glose – stvorio l i b r e t i s t i č k o, a samosvojno djelo koje je, međutim, s obzirom na njegovo proistjecanje iz tuđe stvaralačke zamisli primjerenije kategorizirati kao poluizvorno.

c) U tako stvorenom djelu – nastalom iz Gundulićeve želje da njime samo s tematskom, a ne i obradbenom zavisnošću od izvornika – ali sličnom njemu pomanjkanjem didaskalijâ/glosâ – obogati kazališni repertoar svoga grada, prema praksi onoga vremena određenu ulogu imala je i glazba. Prije odgovora na pitanje »kakva« odnosno »koliko duga« potrebno je što jednostavnijim riječima dati ovo (stručno) objašnjenje:

Tadašnja glazbeno-scenska djela nazivana »pastorala«, »dramma per musica« ili »opera in/per musica« i sl. nikako ne valja poistovjećivati s današnjim shvaćanjem opere. U ranim djelima navedene glazbene vrste glazbena komponenta bila je subordinirana tekstovnoj u tolikoj mjeri da je bila svođena na »melodijski siromašno i jednoliko recitativno pjevanje (tzv. stile recitativo) uz basso continuo koji je izvodio mali instrumentalni ansambl smješten iza pozornice«[10] – kraće rečeno: bila je svođena na p j e v a j u ć e k a z i v a n j e (tzv. recitar [parlar] cantado) uz pratnju. Primjera radi, to pjevajuće kazivanje moglo bi se usporediti s onakvim kakvo se svakodnevno može čuti od izvikivatelja novinskih vijesti. Prvi skladatelj koji će – uz neke druge

zahvate – u takvu koncepciju postupno unositi više melodioznosti bio je upravo Cl. Monteverdi.

Da se pojedine ulomke onodobnih »opera« čak i izgovaralo o b i č n i m g l a s o m svjedoči slučaj s praizvedbe baš Monteverdijeve *Arianne*. Naime, gotovo neposredno pred praizvedbu iznenada je umrla protagonistica (pjevačica) Caterina Martinelli (nazvana »La Romanina«). Bezizlaznu situaciju spasila je g l u m i c a Virginia Andreini (nazvana »La Florinda«) »koja je svoju ulogu naučila za ciglih 6 dana i na izvedbi 'izgovorila' svoju tužaljku na način 'da nije bilo slušatelja koji se nije raznježio niti dame koja nije pridonijela poneku suzicu svom plaču'.«[11] Takvim m e l o d r a m a t s k i m izvođenjem *Tužaljka* je ubrzo postala popularna u tolikoj mjeri da prema onodobniku Saveriju Boniniju »nije bilo kuće sa čembalima ili teorbama koja ne bi imala Tužaljku Arianne.«[12] To je mogao biti razlog koji je – kako je ranije rečeno – naveo Monteverdija da 1623. iz opere objavi jedino *Lamento* u obliku separata.

Mjesto i značenje glazbene komponente ne samo u Gundulićevoj *Arijadni* – izvedenoj u Dubrovniku po prilici desetak godina nakon mantovske praizvedbe – nego i u njegovoj *Dubravci* te Palmotićevoj *Atalanti* i ostalim mu djelima scenske prirode valja nam danas razmatrati koliko u kontekstu opisanog tretmana tonske umjetnosti u raznim (talijanskim) »operama« toliko i njegova odraza u onodobnoj dubrovačkoj stvarnosti. To dovodi do zaključka da je glazba u tim djelima bila slične ili i skromnije profiliranosti s mogućim većim udjelom »pjevajućeg kazivanja« te da bi joj autore valjalo tražiti i među orguljašima dubrovačkih crkava (kako je svojedobno ispravno naslutio Dragoljub Pavlović)[13] i među instrumentalistima Kneževe kapele. S obzirom na godine praizvedbi *Arijadne, Dubravke, Atalante* i drugih takvih djela, u obzir bi – prema iscrpnom popisu M. Demovića u njegovoj knjizi *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj republici od početka XI. do polovine XVII. stoljeća*[14] – mogli doći orguljaši Stephanus Luce (stolnica, 1609–1653) i Simon Luce (stolnica, 1619) pa Nuncio Gorzano (sv. Vlaho, 1617–1624) te instrumentalist Kneževe kapele Lambert Courtoys ml. Iako je svaki od njih mogao ostvariti (skladati) opisanu vrstu glazbe, naš izbor zaustavio se na posljednjem glazbeniku s razloga što je on nešto kasnije u jednom arhivskom dokumentu zasad jedini označen sintagmom »pro musicae compositione cantu [et] sono.«[15]

Ovaj izbor suprotan je Demovićevu koji navodi kako se »čini da treba smatrati da je [kompletnu glazbu za *Arijadnu*] učinio Marinko Frana Tudišević...«[16] Razlozi našeg neslaganja s tom pretpostavkom temelje se na Demovićevu ničim dokazanom poistovjećivanju pridjeva »urešena« i »proslavljena« iz Gundulićeve posvete *Arijadne* Tudiševiću kao isključivo glazbenih što oni nipošto nisu – iz čega je slijedio Demovićev zaključak o Tudiševiću kao skladatelju – te iz činjenice što isti Demović u popisu dubrovačkih glazbenika svih onda mogućih profila uopće (pa ni usputno) ne navodi Tudiševića.[17]

Na kraju ovog odsjeka potrebno je ukazati i na slijedeće:

Činjenica o dosad nepronađenom (što ne mora značiti i nepostojećem) notnom materijalu (tj. glazbenim partiturama) za na primjer tri navedena djela naših pjesnika u najnovije vrijeme se u tumačenju nekih hrvatskih književnih i kazališnih povjesničara inspiriranih Kombolom (kome, inače, svaka čast) poteže kao dokaznost da ta (i njima slična) djela predstavljaju isključivo literarna ostvarenja s blagim daškom glazbenosti »onako kako se to radilo u teatru još od starih Grka, [...] ali se nikada nije

'izgovarao' tekst u funkciji glazbe, onako kako je to bilo u suvremenoj opernoj umjetnosti«.[18] Pri tome se – uz omalovažavajuću upotrebu (slobodnije shvaćeno) sintagmi »gluha opera« / »gluhi libreto«[19] – svjesno ili nesvjesno

1. izostavljaju prilozi »zasad«/»dosad« (jer su otkrića uvijek moguća),

2. navodi pridjev »suvremen« umjesto »ondašnji«/»tadašnji«, čime se (bez obzira na upotrebu oblika »bilo«) smisao izlaganja implicitno prebacuje i na novije vrijeme,

3. prešućuju se ili se ne znaju podaci o jednakoj situaciji u genezi nacionalnih opera na primjer Njemačke (H. Schütz, *Dafne*, 1627), Slovenije (J. F. Zupan, *Belin*, 1780. ili 1782), Španjolske (*La Selva sin amor*, 1629, autor nepoznat) i Rusije (*Anjuta*, 1772, autor nepoznat) – kojima se narodima isključivo na temelju sačuvanih tekstovnih (= libretističkih) predložaka (Njemačka, Slovenija) ili čak samo arhivskih podataka (Španjolska, Rusija) upravo ta djela u svim recentnim glazbenim edicijama navode kao prve domaće opere.

Ad I/2: glazbovnost Gundulićevih stihova

Gundulić je u osnovi stvaralac oblikom velikih (makro-) pjesmotvora, bez obzira jesu li oni do nas dospjeli u cjelosti ili fragmentarno, u kojima je – za razliku od mikro-tvorevina jednog Bunića-Vučića – svakako složenije zapažati i doživljavati pjesnički muzikalnije ulomke. Međutim, znalcima Gundulićeva opusa poznato je da je takvih ulomaka naći u gotovo svakom njegovu poluizvornom ili izvornom djelu. Za ovu priliku podsjećamo jedino na ova tri oveća ulomka, i to (iz tehničkih razloga) navođenjem samo njihova prvog i posljednjeg stiha:

Arijadna, stihovi Skupa 728–775, s početnim

Zoro lijepa, zoro bijela

i završnim stihom

ljubovnika starca ostavi;

Prozerpina ..., stihovi 223–316, s početnim

Lijepe vile od dubrave

i završnim stihom

Ljepota je od nebesa;

Dubravka, cijelo prvo skazanje I. čina s početnim stihom

Objavi Danice, jasni zrak objavi

pa završetak djela s inzistiranjem na stihovima Skupa

O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar u kom sva blaga višnji nam bog je dô,[20]

– interpoliranim u kazivanja redovnika, Miljenka, Dubravka, Zagorka, Divjaka, Jeljenka, Vuka, Gorštaka i oba pastjerića – te s redovnikovom početnom i skupnom apoteotičnom šesterostihnom razradbom istih, od kojih se zaključna uzdiže do zanosne himne Slobodi.

U prvom i trećem izdvojenom primjeru *(Arijadna, Dubravka)* uz izrazitu muzikalnost stihova, prisutna je još jedna nipošto nevažna Gundulićeva veza s glazbom: njegova primjena isključivo glazbenog oblika danas nazvanog r o n d o, koji je oblik u duhu Gundulićeva vremena primjerenije nazvati rondoidnost.[21] Radi se, naime, o pjesnikovu doslovnom ili modificiranom ponavljanju istih stihova (»tema«) nakon pojedine misaone zaokruženosti uvijek novog sadržaja (»epizoda«). Takav postupak stanovitom ulomku podaje i sadržajnu i formalnu dorečenost koja može izvrsno trajati i samostalno.

Ad II/1: formalistički pristup skladateljâ pjesnikovu opusu

Što se tiče odraza pjesnikova opusa u stvaralaštvu (domaćih) skladatelja, on je najprije bio uvjetovan vanjskim (formalističkim) povodom. Potakla ga je, naime, 1884. godine proslava srebrenog jubileja djelovanja tada uglednog pjevačkog zbora »Zora« iz Karlovca, za koju je priliku Ivan pl. Zajc (1832–1914) – tada središnja osobnost hrvatske glazbe – bio zamoljen da napiše prikladno zborsko djelo. Zajc je, vjerojatno na nečije upozorenje a u skladu s imenom zbora, posegnuo za stihovima iz *Arijadne* te u obliku kantate u F-duru za tenor solo i muški zbor (kasnije uz orkestar) uglazbio ulomak sa stihovima *Zoro lijepa, zoro bijela* – dakle onaj koji smo nešto prije izdvojili kao jedan od primjera izrazite muzikalnosti i rondoidne formalne profiliranosti.

Četiri godine poslije, u fazi pripremanja (prve) suvremene izvedbe *Dubravke* o – kako se onda smatralo – 300. obljetnici pjesnikova rođenja, Zajcu je bilo povjereno pisanje tzv. popratne (scenske) glazbe. Taj posao on je obavio na način koji mu je i tada i mnogo kasnije donio mnogo komplimenata.[22] Između ostalih i taj, da mu je glazba (za *Dubravku*) protkana profinjenom pastoralnošću i našom nacionalnom bojom.[23]

Antun Dobronić (1879–1955) autor je druge po redu scenske glazbe za *Dubravku*, a ne prve kako proizlazi prema već navedenom djelu Novaka-Lisca,[24] nastale na poticaj dra Branka Gavelle koji je pripremao novo (obnovljeno) izvođenje djela. Dok o toj osnovnoj verziji Dobronićeve glazbe u ovom trenutku nemamo recentnih podataka, zna se da je skladatelj iz nje 1923. godine načinio suitu u 6 stavaka za klavir 4-ručno *(Dubravka)*, zatim 1925. dvije suite[25] te konačno 1951. balet u 4 čina *Dubrovačka pastorala.*

Za autora glazbe treće obnove izvođenja *Dubravke* u režiji Tita Strozzija bio je 1927. godine angažiran Jakov Gotovac (1895–1982). On je povjereni zadatak formalno riješio u 16 brojeva,[26] napisavši glazbu koja se ne samo održala do danas nego joj je završna himan Slobodi postala popularna u tolikoj mjeri da ju je moguće čuti i u obliku samostalnog zborskog izvođenja uz pratnju klavira. Glazba za *Dubravku*, da skratimo, bila je treći po redu veliki uspjeh tada 32-godišnjeg skladatelja.[27]

Epitet autorstva najimpresivnije popratne glazbe za to Gundulićevo djelo Gotovcu nije ozbiljnije igrozila ni nova (četvrta) scenska glazba, koju je po narudžbi Dubrovačkih ljetnih igara 1961. načinio Ivo Malec (1925–). Ta je, naime, bila korištena kratko vrijeme – valjda zbog suviše suvremenog izraza u odnosu na pjesnikovo ostvarenje – a da bi istisla Gotovčevu, koje je završni broj postao svojevrsni zaštitni znak otvaranja Dubrovačkih ljetnih igara.

Rezultati dosadašnjeg spontanog pristupa (domaćih) skladatelja opusu Dživa Frana Gundulića brojem su još skromniji od prethodnih. Koliko je za ovu prigodu bilo moguće istražiti, svega su tri naša glazbenika što izravno, što poluizravno, što samo inspiracijski, posegnula za njim.

Izravno je posegnuo Božidar Širola (1889–1956): On je 1938. na osnovi probranih stihova iz *Suza sina razmetnoga* stvorio *Deset malih kantata* za sola (S, A, T, B), mješoviti zbor i klavirski kvartet – u stvari napisao je jedno djelo sastavljeno od 10 brojeva.[28] Ono je javnosti bilo predstavljeno u jednom od niza *Ogleda iz stare hrvatske književnosti* što ih je u sezoni 1938/39. bila upriličila zagrebačka Radiostanica.

Poluizravno je posegnuo Nikola Hercigonja (1911–): Radeći 1960. na svojoj glazbeno-scenskoj viziji u 8 dijelova s naslovom *Planetarijom,* on se u 5. dijelu *(Gondola)* poslužio četverostihom iz 1. pjevanja *Osmana* o kolu sreće, ozvučivši ga u ritmu barkarole, čiju idiličnost muški zbor kajkavštinom *Na tem su ketaču navek bili oni kaj su bili gori gda jesu bili gori.* Koristio se, dakle, Gundulićem eda bi pomoću njegove u biti intelektualističke sintagme ostvario dramatsku tenziju krvave stvarnosti zagorskog muža.[29]

Samo inspiracijski je 1934. godine posegnuo neglazbenik Marko Soljačić (1896–1962): on je u jednoj epizodi 8. pjevanja *Osmana* našao osnovnu ideju za libreto druge opere Borisa Papandopula (1906–1991) *Sunčanica.* Sâm je uoči praizvedbe djela (1942) izjavio: »Od Gundulića sam uzeo samo imena Sunčanice, Ljubdraga i Kazlarage. Sve ostalo je moje. Kod Gundulića je dvanaestero braće, kod mene samo jedan i to Vojmil, koji Sunčanicu oslobađa ropstva. Vi znate da su i prije neki pisci nastojali riješiti sudbinu Gundulićeve Sunčanice. Kod mene se radnja odigrava u Bosni, pa su svi narodni lirski motivi uzeti iz Bosne.«[30]

Inače, u stvaralaštvu Papandopula ta opera označena je kao ostvarenje koje »odiše poezijom, lirikom i toplinom, ali i snažnim dramatičnim sukobima. Kao što se u sadržaju Sunčanici, gordoj i ponosnoj djevojci naših krajeva, njezinu ocu, bratu i vjereniku suprotstavlja Kizlar-aga[!], čovjek nemilosrdan, cinik, izrod i tuđinac, tako se i u muzici neprestano bore dva oprečna elementa: čisti i rasni izražaj stoji nasuprot orijentalnom, 'mutnom i maglovitom'. Treba, međutim, istaknuti da je Papandopulo izbjegavao citiranje izvornog folklora, nastojeći da muzici poda što snažniji osobni pečat, osobito u ritmičkoj stilizaciji.«[31]

I to je sve. Malo pa ništa – uz dodatak da je danas od svega o čemu je bilo govora u prethodnom i ovom odsjeku izvedbeno živ jedino završni broj iz Gotovčeve scenske glazbe za *Dubravku* kojim se – kako je već kazano – zasad još uvijek otvaraju Dubrovačke ljetne igre, a ponekad je posredstvom radija moguće čuti i neke ulomke iz Papandopulove *Sunčanice.*[32]

* * *

1. Na temelju onoga što je dosad izneseno, proizlaze ove Gundulićeve veze s glazbom:

a) Poznavajući je u zadatosti odrednica onodobnog školskog sustava, on se – prepjevanjem Rinuccinijeva libreta *Arianna* i do 1620. ostalim svojim »porodom od tmine« od kojeg su četiri djela jednakog podrijetla – vješto utkao u triumvirat dubrovačkih ubikatora novoga glazbenog oblika u rodni im grad, fungirajući mu kao promotor i – uz epizodnog Primovića – njegovatelj do pojave stvarnog i ne manje plodnog Palmotića.

Tu liniju svog stvaralaštva Gundulić efektno završava *Dubravkom,* koja za potpisanoga stoji kao zrcalni odraz *Prozerpine ugrabljene od Plutona.* Na to upućuju ne samo istovjetnost imena nekih lica u oba djela[33] i primjena rondoidnosti u nekim ulomcima istih, nego i slična komparserija te opća ugođajnost često izricana jednakim riječima odnosno pojmovima, od kojih onaj »dubrava« dobija posebno značenje. A budući da je Gundulićev predložak *Prozerpine...* pun značajki libreta prave ranobarokne opere i njezine zahtjevnosti, *Dubravka* – usprkos povremenim, nazovimo ih, dramatičnijim naglascima – izlazi kao akvarelsko-lirski odraz prvoga djela. Ukratko: *Prozerpina ...* je u *Dubravci* dobila svojevrsnu »našijensku« ubiciranost.

b) Ta svoja ostvarenja Gundulić je u velikoj mjeri protkao izrazito muzikalnim ulomcima, ponekad uobličenim u tipično glazbenu formu danas nazvanu rondo. Priključimo li takvim ulomcima i one mikrotvorevine iz Ohmučevićeva rukopisa za koje se može smatrati da su Gundulićeve – posebice haikuovski sažete četvrtu i osmu – zaključiti nam je da je glazbena umjetnost ranobaroknog razdoblja u našem pjesniku našla svog znakovitog i višestruko uspješnog promicatelja. Tragove toga naći je i u *Osmanu,* ali podređene makrofreskovitosti izrazite epske profiliranosti, što znači razasute poput svjetlucavih kamenčića u gotovo svakom pjevanju.

2. Veze (domaćih, rekli smo: isključivo hrvatskih) skladatelja s Gundulićevim opusom još uvijek su u sjeni pjesnikova prinosa tonskoj umjetnosti. Usto su – uz djelomičnu iznimku Gotovčeve scenske glazbe – danas isključivo arhivskog trajanja. Kada bi ovi rêci potakli zanimanje, recimo, novog naraštaja domaćih skladatelja ne samo za prije navedene primjere, posebice za skrozkomponiranje *Dubravke* koja u tom smislu stoji kao izazov, pa kad bi takva njihova djela često zazvučala u našoj izvedbenoj praksi – onda bi se moglo govoriti o proporcionalnosti odraza Gundulićeva djela u glazbi. A da je pjesnik tome priložio stvarne uvjete te svojim opusom zaslužio takvu pozornost – to je izvan sumnje.

Bilješke

1. Usp. S. P. Novak – J. Lisac, *Hrvatska drama do narodnog preporoda,* knj. 2, Split 1984, 13. – Tu tvrdnju (bez provjeravanja) preuzeo je Ennio Stipčević u svom tekstu Dva glazbeno-povijesna ogleda, objavljenom u časopisu *Mogućnosti* XXXVI, br. 7-8, Split 1988, 703–707, a na talijanskom jeziku prezentirao na III. međunarodnom muzikološkom skupu održanom (2. i 3. 10. 1987) u Trstu. (U hrvatskom tekstu usp. str. 705).
2. Zagreb 1981, 291 i 489.
3. To su riječi: *lire/lira* 3 puta (stih 1, 259, 1500), *trubalj(a)/trubljam* 4 puta (stih 202, 861, 1090, 1422), *pjevati će* 2 puta (stih 267–268), *bubanja* 1 put (stih 1424), *svirala* 1 put (isti stih), *spijevati* 1 put (stih 1422).
4. Usp. B. Bujić, An early translation of Rinuccini's »Euridice« *Muzikološki zbornik* XII, Ljubljana 1976, 16–30.
5. Usp. *Rešetarov zbornik,* Dubrovnik 1931, 301, bilj. 75.
6. Deanović, npr., navodi broj slogova za otprilike prvih 5 stihova, na osnovi čega se može zaključiti da mu je izvor bio starije izdanje Arijadnine *Tužaljke* u verziji za 5-glasni mješoviti zbor iz pera Monteverdija. Međutim, to ondašnje suvremeno izdanje u stvari je samo uvodni odsjek u cjelinu koju je Monteverdi objavio u svojoj *Šestoj knjizi madrigala* (Venecija 1614). Danas dostupna u suvremenom izdanju G. F.

Malipiera, cjelina se sastoji od ova četiri dijela (madrigala): *Lasciate mi morire* – Prima parte (stih 1–5), *O Teseo, Teseo mio* – Seconda parte (stih 6–29), *Dove, dov'è la fede* – Terza parte (stih 30–44), *Ahi, ch'ei non par risponde* – Quarta e ultima parte (stih 45–58). Usp. Cl. Monteverdi, *Opere,* tomo VI, *Il sesto libro de madrigali,* Wien VII, bez godine. (U odnosu na izvornu *Tužaljku,* bez stihova kora, ta Monteverdijeva zborska tetralogija predstavlja dvije trećine sadržaja).

7. Na nj je autora ovog teksta upozorio Ennio Stipčević, pa mu hvala.
8. Asić je doslovno prepisivao notni tekst izvornika s minimalnim ritmičkim adaptacijama melodije Gundulićevu tekstu, ali je na svojoj naslovnoj stranici naveo: »za izvođenje priredio i *obradio* (potcrtao L. Ž.) / Milo Asić 1977 / Dubrovnik/Beograd« (usp. iduće notne primjere).
9. Sjetimo se jednakog postupka u operi *Lucia di Lammermoor* G. Donizettija i u glazbenoj drami *Tristan i Izolda* R. Wagnera.
10. Usp. *Muzička enciklopedija II,* Zagreb 1974², 725.
11. U izvorniku: »la quale riuscí a imparare la sua parte in soli 6 giorni e, all'esecuzione,'disse' il suo lamento in modo tale che '... non si trovò ascoltante alcuno che non si intenerisse, né fu pur Dama che non versasse qualche lacrimetta al suo pianto'«. (Citat sa prije spomenute gramofonske ploče).
12. U izvorniku: »non è stata casa, la quale havendo cembali o tiorbe in casa, non havesse il lamento di Arianna«. (Citat sa prije spomenute gramofonske ploče).
13. Usp. njegov tekst Melodrama i počeci u starom Dubrovniku, *Zbornik filozofskog fakulteta* knj. II, Beograd 1952, 243–254.
14. Hrvatski tekst Zagreb 1981; njemački prijevod Zagreb 1981.
15. Usp. M. Demović, nav. dj., 162.
16. Usp. M. Demović, nav. dj., 161.
17. Usp. M. Demović, nav. dj., 275–288. – Ovime potpisani ne isključuje mogućnost onodobnog izvođenja *Arijadne* (i ostala dva djela, tj. *Dubravke i Atalante)* isključivo kao drame.
18. Usp. S. P. Novak – J. Lisac, nav. dj., 13.
19. Npr. u polemici s Demovićem 1981. godine. Usp. *Oko* od 5–19. veljače 1981, 21. (Točan citat S. P. Novaka glasi: »s ove strane Jadrana stvorila se specifična neglazbena gluha recepcija libreta, a time i operne umjetnosti ...«).
20. Citati su preuzeti iz izdanja navedenog u uvodnom dijelu ovog teksta.
21. I u *Prozerpini* ... je moguće naći primjenu tog (glazbenog) oblika. Usp., npr., stihove 537–590 iz 1. scene II. čina (Kor: *O višnje kriposti*...). – Na ovom mjestu dodajemo da se Gundulić – donijevši u *Osmanu* (8. pjev., stih 197 i dalje) opis plesa što ga plešu »liepe djevojke i gizdave / i seljaci mladi š njima« – »okrznuo« (rečeno današnjim jezikom) i o etnomuzikologiju.
22. Usp. B. Širola, Zajčeva muzika Gundulićeve »Dubravke«, *Rešetarov zbornik,* Dubrovnik 1931, 387–401.
23. Inače: Zajc je napisao orkestralnu ouverturu i 12 brojeva, ove za mješoviti zbor uz orkestar.
24. Usp. nav. dj., 42.
25. Prva je za orkestar uz zbor po volji; druga sadrži 4 broja za komorni zbor i komorni orkestar.
26. Kasnije će načiniti koncertnu verziju u 8 brojeva.
27. Prva dva su *Koleda* (1925) i *Simfonijsko kolo* (1926).
28. Prvi, deveti i deseti broj su za mješoviti zbor, a ostali za dvopjeve solista.
29. Djelo je prvi put emitirano na Radio Beogradu 1965. godine.
30. Usp. *Nova Hrvatska,* br. 133 od 10. 06. 1942, 7.
31. Usp. *Leksikon jugoslavenske muzike* 2, Zagreb 1984, 144.
32. Izvedba tog djela – prva nakon praizvedbe prije 49 godina – ali koncertno a ne scenski uslijedila je 19. 10. 1991., tri dana poslije skladateljeve smrti (umro je 16. 10.).
33. To su Radmio, Ljubmir, a u varijanti i Dubravko/a.

Krila nad vodom

1.
Duga u oku.
Kliznu suza niz obraz
smrznutom slapu.

2.
Gore visoko
pod strmim stijenama
blista runolist.

3.
Možda u zoru
slavuji pjesmom pletu
viline kose.

4.
Slikar sred breza.
Sunce krvari čari
još raskošnije.

5.
Uz pašku čipku
i svoju ponudio
pauk sićušni.

6.
Otočki snijeg.
Sva u čudu našla se
suha kadulja.

7.
Koliko slavlja
prospu li se biseri
tišinom neba.

8.
Odlazi jutro
u meke kose polja
– šapuće jablan.

9.
Zimski zvuci
sa zrelim jabukama
bježe u boje.

10.
Baka i koza
ni pustim vinogradom
nemaju mira.

11.
Lampa u noći.
Majka rukom donosi
snove dječaku.

12.
Svibanj mi piše
da sestra nije sestra
bez pletenica!

13.
Cvat jorgovana
prosuo miris bivšom
tetinom sobom.

14.
Na mjesečini
kraj starog groblja grli
dragi draganu.

15.
Veljača brzo
zaboravi dugačke
mačje derače.

16.
Dva labuda pak
prognana sa sjevera
našla su more.

17.
Zvijezde mjesecu
nad beskrajem mora
krišom žmirkaju.

18.
Naše riječi
po dalekim morima.
Pomorska večer.

19.
Svadba u brdu.
Zaigra purpur vina
lozama starim.

20.
Kljun galeba
ni sjenu više nema.
Krila nad vodom.

21.
Šumi rijeka
dok pada večernji plašt.
Konji u propnju.

22.
Između dvije
mutne proljetne kiše
žuri daždevnjak.

23.
Maestral bura
tramuntana uragan
jugo bonaca...

24.
Sa oblacima
žali urlaju moru.
Ježinci šute.

25.
Umuknu sova.
Najednom zažari se
hrast nad dolinom.

26.
Dotapka suton.
Strašilo osluškuje
huk vodenice.

27.
U predvečerje
s mojom bakom moli
jesenje lišće.

28.
Opet stojiš sam:
od stare kuće nosiš
samo očev glas.

29.
Puši se kava.
Odavna majke nema.
Cankar na stolu.

30.
Vinska mušica
napušta zrelu jesen.
Poput Mozarta.

31.
Glazbom očaran.
Ne mogu me prestići
ni divlje pčele.

32.
Posljednji dani.
Trusi svoje cvjetove
snašica trešnja.

33.
Sažet suncokret.
Okreće li se s njime
i sav sjaj ljeta?

34.
Pred starom školom
leti pustim dvorištem
samo smokvin list.

35.
Iz srca zemlje
kroz sasušeni duhan
dogorijeva noć.

36.
Stari tronožac
umjesto djeda priča
o kostobolji.

37.
Magična ruka
ispisuje stranama
naš nemušti krik.

38.
Spotaknuh se
i padoh pred mrava.
Tek tada skočih.

39.
Stasala žita,
izdužena rijeka.
Tu pored groblja.

40.
I kad nije muk
nad kopnom i vodama
plovi korablja.

Ivica JEMBRIH

Za izgovoreno ime – Hrvacka

Pjesniku Željku Sabolu
in memoriam

Vezda gda tebe vre nie,
največ si med nami;
a žmehka tuga nas ije –
vu Europe sme – sâmi.

Morti gli ti zadnji si krič
kaj se zbudi nebo i pravica
gda nas vtaplja nož i sukervica.

O Bože, snage nam dej kaj nej
sami na se zdigali roku...
Treba živeti za slavu slobode,
za radosnice vu svojemu oku!

Nevenka NEKIĆ

Putem do sv. Mihovila

(iz dnevnika)

Zatvorili smo krakunom vrata od konobe ispunjene hladovinom i krenuli put sv. Mihovila. Najprije idemo kroz selo, a onda ugledaš na brdu kako se bijeli crkvica sv. Mihovila. Mala crkvica, starohrvatska, iz devetog stoljeća. Naprijed je išao on, barba Tonči Brizić, lagašan, sitan, mršav, hitar kao dijete, noseći svoje poodmakle godine gotovo nečujno. Grabio je stazom između gomila korakom tako elastičnim i brzim da sam ga jedva sustizala. To je korak čovjeka koji se nikada nije prejedao u životu, koji nije nikada obuvao tijesne nove cipele, kojem se meso nije prisnivalo nego o velikim blagdanima, kojem je danguba posve nepoznat pojam. Živio je više od riječi nego od kruha.

Promiču bračke gomile, iza nas ostaje Gornji Humac i njegov bijeli toranj. Barba Tonči priča kako je sve ovo zemljište bilo nekada u vinogradima, svaka ova gomila je zalivena nebrojenim suzama, znojem i krvlju. Matere, babe i prababe radale su tu na poljima u radu, onda bi povile dijete u krpu i došle kući... A ovo je česmina – najbolje bračko drvo... a tamo dalje su pašnjaci za naše krave i ovčice...

Sunce se klonilo zapadu i duge sjene nošene vjetrom olakšavale su nam hod. Pozlatila se bračka gomila u čast svih onih suza i krvi kroz duga stoljeća, zašumila kljenovina i žuka na vjetru, a sv. Mihovil dolazio nam ususret stazom kojom su stoljećima prolazile procesije. Tu se pjeva muklo i grleno na način gorštaka koji su davno, u šesnaestom stoljeću, dobjegli ispred Turaka na ovaj otok. Pjesma je zazivala sveto ime kao zaštitu od svega što je patilo puk: zaštiti nas Gospode od Turaka, kuge, Mlečana, Talijana, srpskih žandara, komunista...

Barba Tonči skakuće lagan kao pero preko grbina na stazi i priča o davnoj 1960. godini i svom ne prvom zatvoru. Tom pričanju ne daje nikakvu sentimentalnu ili dramatičnu dimenziju. On je to shvatio kao posve obični, sastavni dio svog životnog puta, kao borbu protiv zla, a to je zadatak svakog kršćanina. Ćelava sitna glava obasjana dragim mu bračkim suncem, isušena vjetrovima bura i jugovina, iskrila je očima koje su gledale nekoliko puta smrt u oči. Ne govori o tome, ali znam da ljubi taj kamen i svaku stazu na iskonski način ratara i pastira.

* * *

Sve je počelo na dan sprovoda kardinala Stepinca. Seoski komunisti odlučili su načiniti ples, za dišpet. Osigurali su sve kako bi privukli i mlade i stare. Ali on je odlučio da im to malo pokvari. Da im dušu protrese, veli. Napisao je trideset plakata u kojima poziva da se ne ode na taj ples nego da se oda počast mučeniku kardinalu Stepincu. Oblijepio je selo plakatima i sjeo da čeka. Znao je da će brzo doći po njega. Skupio je

kuražu i osluškivao. Kad je začuo zvuk automobila, znao je da su stigli. Bila su petorica. Upali su u kuću, zatvorili ukućane u kužinu i započeli pretres, od konobe koja se zatvara krakunom pa do šufita. Jedan ga pita dok su pretresali: A di ti je oružje? A on berekin odgovara: Baš ste ga prošli. I odvede ih u konobu do mašklina i motike. Skoro su ga udarili. Kad ništa nisu našli – ni papirića ni oružja – odvode ga u automobil i on maše svojim zatvorenim ukućanima odlazeći u neizvjesnost – najprije u Supetar, a onda za Split. U zatvor.

Razmišljao je u ćeliji kakvu taktiku da uzme. Odlučio se za istinu. Govorit će istinu pa kud puklo. I onda ga odvedoše pred isljednika. Bio je to vrli Mate Josipović iz Makarske. Pružio je barba Tonču papir s optužnicom da čita i samo kratko rekao: Mislio si da ne znamo! Sve je tu bilo zabilježeno marnom rukom prisluškivača kad je i gdje što rekao, kako je kritizirao vlast. Bio je naveden i dostavljač ovih »nedjela« – Ljubo Brizić iz istoga sela. Na kraju, kad je sve pročitao, zapitao ga je isljednik: No, priznaješ li ta nedjela?

* * *

Zastali smo kraj jedne usputne gustirne koja je ovdje život i radost putniku. Naslagana je gomila kamenja, pa mali pjover, a dolje u dubini hladna i spasonosna voda. Zagrabismo i napismo se. Bez riječi. Da ne ogadimo ljudskim nedjelima Božji dar. Cvrčci su pjevali na obližnjoj česmini. Gustoj, hladovitoj, vječnoj.

* * *

Razmišljao je kako da odgovori. Ništa ne slagati, a dovesti isljednika u neugodnu situaciju. Sve je to bilo u sekundama. Onda predloži: Neka se ta optužnica donese u Gornji Humac i neka se u nedjelju pročita pred crkvom kad ljudi izlaze s mise. Neka oni odluče o krivici. Ovo je bio neočekivani odgovor za isljednika. On promotri okom kopca barba Tonča i rekne: Toliko za danas.

Nakon sedmice dana pozvan je ponovno na ispitivanje. Ali sve se svelo na jednu jedinu rečenicu isljednika: Ne smiješ nikome reći zašto si u zatvoru! I vrate ga u ćeliju.

U ćeliji su bila još dvojica. Za jednoga je sumnjao da je špijun i to se poslije pokazalo ispravnim. Zato je šutio.

Nakon nekoliko dana začuje se lupa vratima duž zatvorskog hodnika, koraci, žustri razgovor. Napeto su čekali a onda se otvore vrata i njihove ćelije. Stigla je vizitacija. Neke je već poznavao kao osoblje zatvora, a neke je prvi puta vidio. Među njima bio je čovjek u mantilu i šeširu – neka visoka zvjerka kojoj su svi htjeli udovoljiti. Zvjerka je uperila prst u barba Tonča i upitala: –Zašto si ti optužen? Pred njim su stajali svi oni koji su ga do sada na bilo koji način ispitivali pa i glavni isljednik Josipović. Bili su tu i čuvari i, naravno, sve su to slušali zatvorenici u susjednim ćelijama. Prostrijelila ga je misao kako je to dovoljan auditorijum da rekne istinu i to glasno, naivno i ponosno. Slutio je da je zvjerka vjerojatno javni tužitelj za cijelu Dalmaciju.

Barba Tonči započe govoriti polako, razgovjetno i vrlo glasno. Podrobno iznese svoj slučaj. Nasta tajac. A onda velika zvjerka rekne: – A, to je taj! – I odu.

Barba Tonči uvuče dušu u se da ne primijete kako je uzbuđen. Zatvore se vrata ćelije, on sjedne i ušuti.

Sutradan ga pozovu pred isljednika. Lice isljednika diše pritajenim bijesom. Jesam li ti rekao da ne pričaš nikome zašto si u zatvoru?

– A meni se činilo da sam dužan javnom tužitelju reći istinu, mirno odvraća Tonči. Onda ga tužitelj naglo udari u lijevo uho. Tako je namjestio šaku da je grunula kao pneumatski malj. Tonči zaglavinja i neko vrijeme trebalo mu je da se pribere. Tada opet mirno upita: – Zašto ste me udarili? – Marš! – rikne istražitelj i odvedu ga u ćeliju.

* * *

Staza zaokreće kroz gomile prema zapadu, kroz grmove suhe žuke, tiha zmijska gnijezda, crveni prah i zaglušnu pjesmu cvrčaka. Tonči čuje samo polovicu zvukova, na ono lijevo uho ostao je gluh za sva vremena. Ali to se ne primjećuje. Imun je na sva zla. Dva puta ujeo ga je poskok u životu. Svaki puta je preživio bez protuotrova. E, moj Mate Josipoviću, ne znaš ti koga si imao pred sobom, ovakvi s kamenjara ne umiru ni od poskoka, a kamoli od ovakvih rđa kao što si bio ti. Ne smeta Tonču što ne čuje na lijevo uho, veli da mu je dosta nevolje i gube ušlo i kroz desno. Grabi suhim nogama kroz kamenjar i vedra lica i pogleda uprta u plava brda hrli prema sv. Mihovilu.

* * *

A onda su ga nakon nekog vremena opet izvukli iz ćelije i odveli isljedniku. Hoćeš li priznati? pitao ga je. Hoću, odvratio je, ali da budu prisutni svi koji su ga do sada na bilo koji način ispitivali. Isljednik se malo začudio, ne shvaća što to Tonči sprema, ali ipak pristaje.

Tonči je u zatvoru shvatio ovo: Svaki isljednik dobiva s vremena na vrijeme avans i viši čin kad savlada nekog posebno »opasnog« i »tvrdoglavog« neprijatelja naroda. Već je čuo da su njega takvim i opisali pa bi njegov isljednik mogao zaraditi kakav čin na njegovom slučaju. I priča barba Tonči kako je odlučio priznati pred svima, onako, olako, da izbije slavu isljedniku iz ruke. Kaže da ga vodila biblijska: »budite blagi kao golubovi i lukavi kao zmije«. I tako je došao dan priznanja. Uveli su ga u sobu gdje je bilo više ljudi, ali svi okrenuti licem prema zidu da ih Tonči ne vidi. A njemu svejedno. Počeo je polako i razgovjetno svoju ispovijed – od plakata do razgovora s isljednikom. Jedan od onih koji su stajali licem prema zidu rekao je spontano u jednom trenutku: – E, ovaj je dobar! – Isljednik je na kraju stajao zbunjen.

To je bila moja treća pobjeda u zatvoru, govori ponosno naš barba. Bez znoja na čelu i mršavom licu preskakuje kamenje na putu i ulazi u mlazeve crvene sunčeve svjetlosti koja iza procjepa granja prati i miluje. Čulak na gomili doima se kao čovjek što je nakrivio šešir i pozdravlja nas u prolazu. O, tihe li smislenosti svakog kamena na ovom otoku, svakog cvrčka, srebrne masline u kojoj se krije mudra Atena, koja po mitu stvori ovo drvo. Još malo je ostalo do sv. Mihovila.

* * *

I tako su ga pustili iz zatvora. Bez suđenja i procedure. Namjestili su mu, doduše, klopku. Očekivali su da će se on po izlasku iz zatvora sastati s nekim, možda iz crkve. Isplanirali su: dan prije izlaska iz ćelije, o čemu on nije znao, onaj agent koji je glumio

zatvorenika primio je tobože paket i pismo od žene. Jadao se i zamolio Tonča da ženi odnese odgovor. On je pristao. Ali kad je sutradan objavljeno da ga puštaju, shvatio je klopku. Cedulju nije ponio. Smotao ju je i bacio potajno u prolazu. A onda se mirno uputio u dućan. Kupovao je neke sitnice i naglo se okrenuo prema vratima: Opazio je da tamo stoji čovjek koji je dijelio hranu u zatvoru. Nasmiješio se Tonči i polako pošao prema trajektu. I smiješio se cijelim putem do svoga brda na otoku odakle mu je svijet kao na dlanu: sa svim svojim prljavštinama, grijesima i ludostima.

* * *

Uto stigosmo do sv. Mihovila. Iz česmine i kljenovine izviruje bjelina ove starohrvatske crkvice. Čini se da je sasvim nova, da nema desetak stoljeća na krovu, preslici i maloj apsidi. Gazimo po samim grobištima kraj crkvice. Tu su kosti mnogih Humčana još iz 18. stoljeća kad ih je kuga pokosila. Našao je barba Tonči mnogo kostiju dok su obnavljali crkvu – uredno poredani kosturi zajedno u skupnim grobnicama. Uzimao je u ruku čiste lubanje iz kojih samo crvenica sipi, ona koju za života ljubljahu i natopiše znojem. Tu su, veli, i njegovi preci koji se spominju u knjigama iz ranog 17. stoljeća pa i jedan s istim imenom i prezimenom – Tonči Brizić što je bio dužan služiti otočkog kneza – Mlečanina – a po potrebi ići veslati na galiju. Dubine gena pamte muku i trud, oprez, tvrdoću i lukavost, inače ne bi preživjeli. Tako naš barba odavno počiva po tko zna koji puta u ovoj crvenici i kamenu, koji su zato ovako obojeni ružičastim i mliječnim tonovima.

Otključali smo obnovljena vrata ogromnim ključem i ušli u tihu i sasvim skromnu božju kuću. Kamene klupe uza dva pobočna zida, u maloj apsidi oltara od kamena i reljef sv. Mihovila. Dodirnuh lice sveca i šaku mi ispuni sitna ruljotina kamena. Nestaje sam od sebe ovaj dragi lik iz 9. stoljeća, nestaje njegovo nježno dječačko tijelo, ogromna krila, njegova desnica u kojoj je digao koplje na zmaja sotonu, njegova ljevica kojom važe dušu. Zmaj se grči i kandžama nastoji uhvatititi Mihovila. Ali on je ponosan i kao u gracilnom plesu od šale gnjete sotonu zgazivši ga u prolazu. Kao da ima nešto od lakoće kojom Tonči svladava život, nešto od one neočekivane gracioznosti kojom preskače kamenje s kojim je u tajnom dosluhu.

Na povratku nas okružuju plava magličasta brda što se nižu sve tamo do Vidove gore, tonu u sumrak i miješaju se, isprepliću i rone u tamne dubine, prodoline, sutjeske... Iz njih se dižu lagani duhovi svih Brizića-težaka koji su i poslije smrti vezani uz bračku gomilu. Možete ih sresti kako smireni lutaju uz rumene zidove. Čuvaju ih.

Naše pravice

Posvećeno Stjepanu Sulimancu povodom objave njegova životnog djela »N a š e p r a v i c e« (Zagreb 1991, HKD)

Pravice naše – pravice Hrvatske
u biću našem drevnom i prastarom
ukotvljene snažno kô siline zvijezda,
od Boga nama iskazane darom.

Pravice naše – pravice Hrvatske
od Iskona zrače Mirom i Slobodom,
stamenom snagom Duha životvorca,
uporni trajno ne bit' nikad robom.

Pravice naše – pravice Hrvatske
ražarene snagom sloge i poštenja,
ljubavlju, pravdom, dobrom prijateljstva,
na putu čvrstine nema povlačenja.

Pravice naše – pravice Hrvatske
zakon je vječni Duha Hrvatskoga,
s Irana pronijet preko gorja, ravni
do Hrvatskog Mora – mora najdražega.

* * *

Hrvatske pravice – pravice su naše
uzidane čvrsto u drevna ognjišta,
što cvjetaju radom, potomstvom i snagom,
u njima su naša prava svetilišta.

Hrvatske pravice – pravice su naše,
što pokuša zgazit Avar, Hun i Madar,
Bečki dvor i Mlečanin lukav,
Talijan i Švabo, Rašanin i Cincar.

Hrvatske pravice – pravice su naše,
othraniše davni iz Irana Oci,
uzdigoše Kralji do visina neba,
stoljeća Europe vjerni su svjedoci.

Hrvatske pravice – pravice su naše:
Zrinskih, Frankopana, Gupca, Kvaternika,
Starčevića Ante, Radića, Stepinca,
nebrojenih naših dičnih perjanika.

* * *

Pravice naše – pravice Hrvatske
crveni zmajur progutati htio,
rabota mu crna u pepeo sasu,
nestade netragom kô da nije bio.

Hrvatske pravice – pravice su naše,
ne damo ih gladnim tuđega svetišta,
ne plaši nas brada, nož i pljačka sramna,
ne plaše nas horde divljih razbojništva

Pravice naše – pravice hrvatske
u dnu naše duše snažno upisane
Božjim prstom od iskona davnog,
ostaju do vijeka zlatom uklesane.

Hrvatske pravice – pravice naše
na barjaku plamnom čitko ispisane:
ISKONSKA SLOBODA, MIR I RODNA PRAVDA!
B O G i H R V A T I! – u sve žića dane!

* * *

Neka vječno žive HRVATSKE PRAVICE! –
u nama i s nama, u potomstvu, rodu,
Sulimancu našem i družini časnoj,
ČITAVOME NAŠEM HRVATSKOM NARODU!

(4. 10. 1991., na dan predstavljanja knjige)

Zdravko MUŽINIĆ

Cijeli život u službi pjesničke riječi...

Bilješke o OLINKU DELORKU

Iako se ne može nipošto reći da je Zagreb propustio obilježiti nedavnu osamdesetu obljetnicu značajnog pisca Olinka DELORKA, mislimo da se taj nesvakidašnji jubilej mogao i svečanije obilježiti, a pogotovo je sigurno da je u tom smislu podbacio pjesnikov rodni grad – mislimo da je to bila prilika da se uglednog sugrađanina počasti bar nagradom grada Splita... Jer Delorko je, uz Tadijanovića, doajen hrvatskih pjesnika, a k tome on nije samo uspješni pjesnik nego i uspješni i svestrani pisac uopće...

Olinko Delorko rođen je 1910. u Splitu. Djetinjstvo je proveo u Kistanjama, u obitelji majčine sestre (pjesnik je vrlo rano izgubio oca), a potom je učio srednju školu u Splitu, studirao je u Zagrebu gdje se i nastanio. Radio je kraće vrijeme kao profesor a zatim duže, do mirovine, u »Institutu za narodnu umjetnost«.

Bio je po poslanju pjesnik – tiskao je osam zbirki lirike – pretežno intimistički pjesnik, pjesnik intimnih ugođaja, slika iz prirode ali i sitnica iz životne svakodnevice, počevši od rodnog Splita (kojemu je posvetio niz pjesama) do Zagreba, uključivši tu i neke europske, posebno talijanske, gradove u kojima je boravio, prelivši sve to sjetnim, pasatističkim raspoloženjima. Uz slike i određena raspoloženja, ima u toj lirici i prigodnih razmišljanja pa simbolizma i drugih tekovina europske lirike počevši još od grčko-rimske, preko renesansne, do lirike druge polovine XIX st. i prvih desetljeća ovog stoljeća.Jer je pjesnik uvijek nastojao da se obnavlja i razvija, on je stalno tragao za novim putovima – uvijek je to bio radoznali i začuđeni dječak koji zastaje pred tajnama života... No pjesnik ništa nije prihvaćao ropski, ništa pogotovo nije imitirao, nego je sve što je prihvaćao snažno poetski asimilirao. I izraz mu je intenzivno osoban, samosvojan, ali i jednostavan i diskretan (Delorko je i u životu i u književnosti uvijek ostao diskretan i nenametljiv) i uvijek – sugestivan. Čujmo njegovu pjesmu »Zarobljeno svjetlo«:

U nejasnoj visini neke kuće
opkoljene zidovima mraka,
živo treperi jedno malo svjetlo
pavši po vodi s dva žućkasta traka.

Neoprezna ruka zaboravi noćas
da ga u pravo vrijeme s drugim zgasi
te ono tako prepušteno sebi,
sad svojim svjetlom površinu krasi.

Odmiču sati. Tama gušća biva.
Sve živo od mraka zarobljeno sniva.

Izdvojeno samo svjetlo u slobodi,
drhti i bdije cijelu noć na vodi.

Iako se lirikom bavio najviše i njoj se tijekom života stalno vraćao, ona nije ipak iscrpljivala njegove književne afinitete pa ni njegov kreativni potencijal. Delorko je, dakle, prilazio i drugim književnim formama, pri čemu je postizavao jednako dobre rezultate kao i u lirici. U tom bi smislu trebalo spomenuti već jednu od njegovih najranijih knjiga koja nije lirika, bar ne direktno i izravno. Riječ je o knjizi »Zgode poremećene sreće« (tu je knjigu tiskao 1942. i za nju je dobio književnu nagradu) – koja je raznorodnog karaktera i koja čak predstavlja u nekom smislu njegovo književno ishodište, utoliko što tu ima i poetskih zapisa, (posebno bismo tu akcentuirali neke zapise iz Splita), i književnih eseja, među njima vrlo dobar esej o Leopardiju, i najzad serija kratkih usputnih razmišljanja, vrlo često i o književnosti pod zajedničkim naslovom »Iz intimnog dnevnika«. Neke od tih afiniteta zadržat će autor i u daljnjim svojim knjigama.

Ton knjizi »Zgode poremećene sreće« daju poetski zapisi, posebno oni iz rodnog Splita: »Luka«, »Senjska ulica«, »Ljeto na moru«... Jedan od boljih je »Luka«, gdje evocira svoja sjećanja na splitsko pristanište, s više slika te luke iz raznih aspekata, kako dnevnih, tako sutonskih pa noćnih, s nizom lijepih i živih detalja. Pjesnik pokušava tu dočarati čak i boje pa i miris te luke... A sve je to prožeo svojim emocijama, čežnjama, nemirima... »Koliko sam noći, kaže autor, probdio gledajući zlatno i srebrno svjetlucanje ogromne vode.« Zapis završava riječima: »I kad god je poslije u životu moja žalost bila teška i nepodnošljiva, luka sa svojim čudnim, pustolovnim i zagonetnim životom javljala se u mome duhu...« Zanimljiv je i zapis o Senjskoj ulici i njenim ljudima, gdje je pjesnik stanovao. »Senjska ulica je bila, kaže se tu, anarhična, revolucionarna, ali u isto vrijeme sentimentalna i patriarhalna. Lomila se između starih običaja i novih ideja, koje su strujale iz svijeta.« U tom zapisu izvlači iz zaborava splitskog pjesnika Branka Stanojevića koji je također stanovao tu u blizini, a u zapis je uklopio stravičnu priču o mladoj ženi koja se, nakon što je umrla, javlja jedne karnevalske večeri u teatru mladiću koji ju je volio... U zapisu »Ljeto na moru« evocira nam opet jedno ljetno mladenačko kupanje u uvali Zvončac, ispod Sustipana. Zapis je »pun« ljeta, sunca, mora, mediteranskog ljetnog krajolika, mladosti...

Bilješkama iz odjeljka »Iz intimnog dnevnika« vratio se donekle autor s novim zapažanjima i razmišljanjima u knjizi »Otimanje zaboravu« (1988). U knjizi koja ima podnaslov »dojmovi, sjećanja, osvrti« pratimo pjesnika u sitnim svakodnevnim prilikama i susretima, kako s ljudima, tako i s knjigama, u rasponu od 1962. do 1981. (knjiga je podijeljena u dva dijela: I. od 1962. do 1976. i II. od 1977. do 1981.) opet s nizom zanimljivih zapažanja i razmišljanja. Čujmo jednu bilješku:

> »Čekajući u jednome od dječjih vrtića u sjevernom dijelu gradu u kome živim, ravnateljicu da je obavijestim zbog čega je toga dana izostala moja unučica, čujem razgovor dvaju starijih dječačića koji su zakasnili doći u pravo vrijeme, pa sada stoje ispred zatvorenih vratiju da ih čuvarica Vrtića čuje i pusti u prostorije nevelike prizemnice.
>
> Plavokosi dječačić kaže:
>
> – Meni je bilo puno ljepše kada me u vrtić vodio moj tata svojim autom. Tada nisam zakašnjavao.

– Nisam ni ja – odgovori mu crnomanjasti dječačić – kad je mene moj tata vozio.

Nakon kraće šutnje plavokosi dječačić produži:

– Sad ne može više da me vodi kad je lani umro. Zatukao se za jedne prebrze vožnje.

– Moj se nije zatukao – odgovara mu crnomanjasti dječačić – nego je ostavio mene i mamu i oženio se s drugom.

– Ipak je tebi lakše nego meni – završava taj preozbiljni razgovor za njihove godine crnomanjasti dječačić – jer ti možeš svoga tatu vidjeti kad god zaželiš, a ja ne mogu moga nikada više.«

Ima među tim bilješkama dosta i onih književnog karaktera, od kojih neke zvuče kao mali eseji: »Znatan dio suvremenih književnika, i naših i stranih, kad piše prozu, a i kad piše stihove, pa zapadne protiv svoje volje u banalno kazivanje, što ne znači drugo do u neumjetničko oblikovanje doživljenog, naglo prelazi na neočekivano, redovito konfuzno formuliranje onoga što iznosi (utjecaj nadrealizma) pa misli da će tim nepredviđenim zaskokom zavarati odnosno zaslijepiti čitaoce i prekriti svoju stvaralačku nemoć. I to možda tom dijelu književnika kadikad i uspijeva kod površnijih čitalaca, ali sumnjam da je jednake sreće i kod onih koji pomnjivo prate svaki tekst pa tako i takav, a osim toga znaju dobro razlikovati u nekom djelu umjetničke elemente od neumjetničkih i ono što se htjelo od onoga što se nije moglo učiniti.« I još jedna kratka: »Veoma se često govori o rđavim piscima a rijetko kad o slabim čitaocima, mada ovi posljednji jednako upropaštavaju neku misao ili osjećaj kao i oni prvi. Ja mislim da nepopularnost poezije u stihu proizlazi i otuda što je većina ljudi ne zna valjano čitati.«

Inače, esejistika, posebno ona književnog karaktera ozbiljna je i dugogodišnja preokupacija Olinka Delorka, počevši još od knjige »Zgode...«, gdje se nalazi, kako rekosmo, dobar esej o Leopardiju pa onaj o manje poznatom ali vrlo dobrom talijanskom piscu Emiliju Cecchi (treba reći da se Delorko od početka bavio dosta talijanskom književnošću). Proučavao je, dakle, on više pisaca, kako talijanskih (uz Cecchija, još Pancrazzija, Cardarellija, Campanu, Sabu, Panzinija...), tako i hrvatskih, kako splitskih (Cettinea, Uvodića, Ivaniševića, donekle i Ujevića...), tako i zagrebačkih (Perković, Vlaisavljević, St. Šimić, Alfirević...), a prigodno je odlazio i u prošlost, pa se tako bavio i Franom Mažuranićem, Kranjčevićem pa i Preradovićem. U nekim od tih eseja, često i uzgred, dodiruje pa i proučava i neka teorijska književna pitanja, uz ostalo npr. i probleme prevođenja, u nekim pak esejima njegovu pozornost privlači i glazba odn. slikarstvo (Mozart, Utrillo...)...Eseje koje je smatrao vrijednim da ih otrgne zaboravu skupit će u posebne knjige: »Radost i bol čitanja«, 1978. i »Rasudbe i domišljaji«, 1988. i to tako da se u prvoj knjizi nalaze pretežno eseji o domaćim, a u drugoj eseji o talijanskim piscima. Treba reći da Delorko ima istančan kritički stav odnjegovan na najboljim ostvarenjima kako hrvatske, tako i talijanske književnosti – i ne samo tih književnosti – odn. na kritičkim zasadama vrhunskih estetičara, kritičara i književnih povjesnika, počevši od Crocea pa dalje. Tako će on pozitivno ocijeniti više naših i stranih pjesnika odn. njihovih pjesama – kao pjesnik Delorko, dakako, reagira pretežno na liriku – ali će nekim od tih pjesnika uputiti i određene primjedbe, a uz poznate pjesme, nije se skanjivao istaknuti i manje poznate, a dobre pjesme. Važno je spomenuti da autor doličnu pozornost posvećuje i formalnim

pa i jezičnim kvalitetama pjesama. Ako istaknemo konačno i to da u tim svojim ogledima Delorko donosi i neka osobna sjećanja na pjesnike koje obrađuje (s Perkovićem, Vlaisavljevićem, St. Šimićem, Alfirevićem je prijateljevao, Cettineo mu je bio profesor u splitskoj »Vel. realci«, a i Ujevića je prigodno susretao i imao s njim neke kontakte), nije pretjerano zaključiti zaista da u tim radovima ima i vrijedne građe uopće kao i dobrih ocjena i zaključaka...

U nizu knjiga koje je Delorko tiskao, jedna od zanimljivih je i antologija – priredio ju je u društvu s Tadijanovićem – »Hrvatska moderna lirika«, 1933. To je jedna od prvih naših antologija *hrvatske* lirike i sastavljena je pouzdanim kriterijem ljudi koji znaju osjetiti pravu poeziju. Uz liriku na standardnom književnom jeziku, ima tu i odabir kajkavske i čakavske lirike. Zanimljivo je da se sastavljači nisu skanjivali uvesti u knjigu i neke nepoznate pjesnike koji su napisali koju dobru pjesmu – zabilježimo ovdje da je baš na inicijativu Delorka ušao u spomenutu knjigu dotada nepoznati splitski pjesnik Branko Stanojević sa svojom lijepom pjesmom »Dva grada«, koja će poslije dobiti mjesto i u drugim antologijama, uz ostale npr. u novije vrijeme i u Pavletićevoj »Zlatnoj knjizi...« (začuđuje da u antologiji nema Cettinea, ali to je zato, kako nam je rekao sam Delorko, što je tih godina Cettineo suradivao pretežno u srpskim časopisima, pisao isključivo ekavicom i sastavljači nisu bili sigurni hoće li mu biti pravo da se nađe u jednoj hrvatskoj antologiji).

Delorko je suautor još jedne antologije: »Talijanska lirika«, 1939. Imajući, naime, od početka afinitet prema talijanskoj književnosti, a svjestan također da su najpoznatiji talijanski liričari i njihove pjesme odavno privukli pozornost naših prevoditelja, on će se, skupa s književnikom Nizeteom, prihvatiti posla da hrvatskoj čitalačkoj publici prezentira presjek kroz talijansku liriku u prijevodu, počevši od prvih značajnih pjesnika. Bio je to isto tako važan, a i težak pothvat, utoliko što smo tada prvi put dobili jednu takvu važnu knjigu (ta je biblioteka realizirala još par sličnih knjiga: »Francuska lirika«, »Ruska lirika« itd.), a težak utoliko što dobre pjesme nisu imale uvijek i dobre prevoditelje (a nije se smjelo mimoići nijednog poznatog pjesnika odn. poznatu pjesmu). U toj knjizi ima i više i Delorkovih i Nizeteovih prijevoda (neki su od njih nastali specijalno za tu priliku). Time dolazimo na novu preokupaciju O. Delorka...

Jedna od važnih, ako ne i najvažnija Delorkova djelatnost jamačno je i prevođenje s talijanskog. Delorko je, naime, s uspjehom prevodio mnoge talijanske pjesnike počevši od Dantea i Petrarke preko Ariosta, Tassa i Michelangela do Sabe, Montalea, Ungarettija i Quasimoda. Najveći je njegov prevodilački pothvat prevođenje Danteova »Raja«. Učinio je to u specifičnim uvjetima imajući u tome i znatna ograničenja. Naime, prevođenje Dantea započeo je, nakon više prevoditelja, ranije Kombol i preveo, i to vrlo uspješno, dobar dio njegova djela. No tijekom rada, prevodeći »Raj«, on je umro. Nametnulo se pitanje tko će nastaviti taj rad, jer je bilo šteta prekinuti taj važan, a dotada uspješno obavljen pothvat. Dakako, novom prevoditelju su predstojala neka ograničenja, utoliko što se trebalo prilagoditi Kombolovu načinu prevođenja, leksiku i svemu drugom. Prihvatio se tog posla, uza sva ograničenja, ipak Delorko, proučio Kombolov način prevođenja i sve ostalo i s uspjehom dokrajčio taj važan, a težak pothvat. Nakon niza naših prijevoda, taj Kombol-Delorkov prijevod »Božanstvene komedije« predstavlja zadnju riječ prevođenja Dantea kod nas.

Radeći godinama u Institutu za narodnu umjetnost, Delorko je prikupio bogato i značajno blago hrvatske usmene književnosti, iz mnogih krajeva, dosta i s Hvara, sve to proučio, sistematizirao i tiskao u seriji knjiga. Te knjige predstavljaju također jedan vrlo važan književni posao i značajnu preokupaciju tog vrijednog književnog poslenika...

* * *

Tako je Delorko ispisao bogat i raznovrstan književni opus s cijelom bibliotekom knjiga, među kojima ima više vrijednih i značajnih... Bio je on uostalom ne samo plodan i uspješan nego i etički pa i rodoljubno opredijeljen pisac, koji se uvijek zalagao za dobro i plemenito a također i za aktualne interese svog hrvatskog naroda (zbog toga je bio u nekim razdobljima šikaniran). Uspravan i (politički) neprilagodljiv, Delorko se nije nametao, ali se djelima i rezultatima ipak nametnuo pa je ušao u sve naše antologije, dobio je mjesto i u korpusu »Pet stoljeća ...«, dobio brojne nagrade, u najnovije vrijeme i nagradu za životno djelo (jedino ga se još nije sjetio rodni grad)...

Knige O. Delorka (bez prijevoda):

Hrvatska moderna lirika, 1933.
Pjesme, 1934.
Rastužena Euterpa, 1937.
Talijanska lirika, 1939.
Razigrani vodoskoci, 1940.
Zgode poremećene sreće, 1942.
Uznosite slutnje, 1944.
Hrvatske narodne balade i romance, 1951.
Zlatna jabuka, 1956.
Izgaranja, 1958.
Istarske narodne pjesme, 1960.
Svjetli i tamni sati, 1961.
Narodne hrvatske lirske pjesme, 1963.
Narodne epske pjesme, 1964.
Lirski Eden, 1965.
Ljuba Ivanova, 1969.
Narodne pjesme, 1971.
Narodne pjesme otoka Hvara, 1976.
Dolaze oblaci, 1978.
Radost i bol stvaranja, 1978.
Zanemareno blago, 1979.
Otimanje zaboravu, 1988.
Rasudbe i domišljaji, 1988.
Izabrane pjesme, 1990.

– iz knjige poezije »Sunce u brazdi« –

Šuma želja ponovo se budi

procvrkutati život željenim stazama
propjevati svijetom miris u proljeće
pronijeti tišinu šume
bučnim velegradom

i vratiti se
vratiti se na početak

s izvorišta svoga
opet rosu piti
s izvorišta ruža
sjenicom na grani ranoraniti
i živ-živ ispod strehe slušati jutrom
prije sunca
i faljenbog nazivati poznatim ljudima
ujutro
prolazeći jedinom ulicom

šuma želja ponovo se budi
šuma se budi
rosom i pticom

Sunce u brazdi

svježa oranica mirise razlaže
svježa brazda sunce upija u se

opet će kiša omekšati zemlju
opet ćemo sjeme položiti

i sunce će niknuti
i obasjati oranicu
i ugrijati

opet ćemo sjeme položiti
opet će sunce niknuti

Ogledalo

Uzalud mene tražiš med ovim grubim danima
na sahrani nečije radosti
na piru nečijih zloća

ja sam unutra
duboko u sebi
zakopao
nesporazume.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Pero Vuletić – Ivan Đamić: ŽUPA SVETOG PETRA BONINOVO DUBROVNIK.** Izdavač: Župni ured svetog Petra, Dubrovnik, 1991.
2. **Alojz Jembrih: HRVATSKO-SLOVENSKE KNJIŽEVNO-JEZIČNE VEZE.** Nakladnik: »Zrinski«, Čakovec, 1991.
3. **Branko Klarić: SVEČANO BOGOSLUŽJE – izabrane pjesme.** Priredio Nedjeljko Mihanović. Nakladni zavod MH – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
4. **Mirko Tomasović: POETI I ZAČINJAVCI** – studije i eseji o hrvatskim pjesnicima. Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, 1991.
5. **Đuka Tomerlin-Picok: GRUNTAŠKO ŽIVLEJNE I (S)TRPLEJNE.** Naklada: Općina i Poljoprivredna zadruga Đurđevac, te autor. Đurđevac, 1990.
6. **NAŠA ZVONA,** list Hrvatske katoličke misije Köln. Ljeto 1991, broj 34.
7. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA.** Izdavač: Hrvatska pokrajina Družbe Isusove. Broj 1/1992.
8. **GRAD NA GORI,** list imotskih župa, br. 1/1991.
9. **SPECTRUM,** ogledi i prinosi studenata teologije. Izdavač: Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu. Broj 2/1991.
10. **Gojko Polegubić: IZNAD VISINA NEMA SUVIŠNOG.** HKD, Zagreb, 1992.
11. **Žarko Ilić (uredio): KRŠNI ZAVIČAJ,** hercegovački zbornik za vjerska društvena pitanja, broj 24. Izdaje Franjevački samostan Humac.
12. **Đuro Vidmarović: KORACI,** izabrane pjesme. Centar za kulturu i informacije, Zagreb, 1991.
13. **Đuro Jelović: SUNCE U BRAZDI.** »Susreti« i Ogranak MH, Umag, 1991.
14. **PROLOŽAC,** list Župe sv. Mihovila u Prološcu, Božić 1991.
15. **ŽUMBERAČKI KRIJES 1992.,** izdaje Žumberački vikarijat Križevačke biskupije, Zagreb, Ćirilometodska 1.

Zašto smatram da je mogućnosti za uspoređivanje ipak bilo

Povodom odgovora Zlatka Vidulića Uspoređivanja nije bilo »Marulić« 5 (1991), str. 666–667.

U navedenom odgovoru g. Zlatko Vidulić (Z.V.) konstatira da u njegovu članku *Klasični i tradicionalni izgovor latinskog jezika* (»Marulić« 1/1990/, str. 693–699) nije bilo uspoređivanja srednjovjekovnoga latiniteta s romanskim jezicima kao današnjim oblikom govornoga latinskog jezika. Time se Z.V. osvrće na moju formulaciju u članku *Neka objašnjenja o latinsko-romanskom kontinuitetu i statusu latinskog jezika danas* (»Marulić« 1/1991/, str. 87–93) o mogućnosti takve usporedbe, prikazujući te moje misli kao da sam ja tobože uočio takvu usporedbu u njegovu maločas navedenom radu (»Marulić« 1/1990). Navodeći moje mišljenje kako ne bi imalo smisla ponovno iznositi argumente u prilog klasičnom odnosno tradicionalnom izgovoru latinskog jezika, Z.V. na str. 666. nastavlja ovako:

> »On [tj. ja, P. T.] se stoga odlučio na nešto drugo, tj. za iscrpnije obrazloženje stava romanske lingvistike o romanskim jezicima kao današnjem obliku latinskoga na području gdje je latinski bio narodni govor a što sam ja, po njegovu mišljenju, zbog naše jake latinske tradicije iskoristio za tvrdnju kako je i hrvatski današnji oblik latinskog jezika (sic!)«.

Ako sam dobro razumio, iz toga proizlazi kako ja držim da je Z.V. moje objašnjenje da su romanski jezici današnji oblik latinskoga, iskoristio za tvrdnju da je i hrvatski jezik oblik latinskoga. A ako se u zagrade stavi *sic* (s uskličnikom, kako to čini Z.V.), onda se obično citira nešto s čime se autor ne slaže i/ili na to posebno upozorava. Gdje sam ja to ustvrdio da Z.V. smatra hrvatski jezik današnjim oblikom latinskoga? Kako bi uopće bilo moguće, među ljudima koji nešto znaju o jezicima, tako nešto tvrditi ili imputirati drugom takvu apsurdnu tvrdnju? Sada bih ja mogao staviti *sic*, i to s tri uskličnika! Moja misao (koju sam već iznio, no i ovdje, čini se, vrijedi da *repetita iuvant*) bilo je samo ovo: nijedan neromanski jezik, ma kako jaka i bogata u njemu bila tradicija srednjovjekovnoga latiniteta, ne može se uspoređivati s romanskim jezicima: u njima – nota bene – također postoji itekako jaka i bogata srednjovjekovna latinska tradicija (osim rumunjskoga), ali oni su i na razini naroda govora direktni nastavak govornoga latinskog jezika, upravo njegov današnji oblik. Stoga su romanski jezici u posebnom položaju u odnosu prema svim drugim jezicima, a u tome će se valjda – neka mi se oprosti adaptacija poznate izreke – »romanisti sviju zemalja ujediniti«.

Hrvatski je jezik, dakle, u bitno različitom položaju prema srednjovjekovnom latinitetu nego, recimo talijanski, francuski ili španjolski. Proizlazi li iz te konstatacije da ja držim kako Z.V. smatra hrvatski jezik današnjim oblikom latinskoga? Odgovor uopće nije potreban.

No treba istaći još nešto, a to mi se čini i važnijim. Z.V., naime, tvrdi da uspoređivanja nije bilo; no to valja shvatiti u smislu da nije bilo s v j e s n a uspoređivanja. Naprotiv, mogućnosti za nesvjesnu, makar i nehotičnu usporedbu itekako je bilo! Z.V. (na str.666) citira ovaj moj pasus (iz članka *Nešto o izgovoru latinskog jezika /ovaj put s romanističkog gledišta/*, »Marulić« 4/1989/, str. 429-435, pos. str. 429):

> »točnije bi bilo reći da su romanski jezici današnji oblik latinskoga na područjima gdje je taj jezik bio narodni govor«

pa odmah zatim nastavlja ovako:

> »Zar se u zemlji tolikog latiniteta, u zemlji gdje je i jezik školstva do sredine prošlog stoljeća bio latinski, u zemlji za koju se s pravom kaže da ima tri književna jezika: hrvatski, latinski i staroslavenski, ne bi moglo reći za sve ono što se u latinskom jeziku u nas može smatrati našom tradicijom da je to današnji oblik našeg latinskog jezika?«.

Čitajući te dvije formulacije u neposrednu slijedu (rekli bismo gotovo: u koordinaciji), široki će slojevi čitateljstva (a oni su sigurno većina) vrlo lako shvatiti da se i p a k radi o nekoj pomišljenoj, neizrečenoj, »dubinskoj« usporedbi, čak i o paralelizmu (da ne kažemo: identitetu), to više što se u oba pasusa ponavlja izraz *današnji oblik (...) latinskoga* (kojemu ja, međutim, u skladu s romanskom lingvistikom, pridajem posve drukčije značenje nego Z.V.). I zaista, i sâm sam, čitajući autorov tekst, osjetio mogućnost takve usporedbe pa sam želio pokazati zašto ona, bar za romansku lingvistiku, ne može biti prihvatljiva.

Posve je druga stvar, naravno, međusobna usporedba utjecaja srednjovjekovnog latiniteta u pojedinim europskim kulturnim sredinama, no o tome se ovdje ne radi.

Nadam se da je sada zaista jasno da se ne može tvrditi niti ikome pripisati kako tvrdi da je hrvatski jezik današnji oblik latinskoga! Sada su valjda svi pojmovi razbistreni i sve bi moralo biti jasno. A kako u diskusiju o različitim izgovorima latinskog jezika ne želim više ulaziti, ne namjeravam niti od sada dalje oduzimati »Mariuliću« dragocjeni tipografski prostor.

Pavao Tekavčić

O »Sjećanjima« B. Zelić–Bučan

Mislim da je opsežan i interesantan prilog Benedikte Zelić-Bučan u »Mariuliću«, br. 6/91, iako se sastoji uglavnom od osobnih sjećanja na vrijeme uspostave i propasti NDH, vrijedan dokumenat o onim burnim i krvavim vremenima i s povijesnog stanovišta.

Ipak, valja upozoriti na neke netočnosti. Na primjer, na str. 717 autorica piše da je Ante Pavelić »pod svojim imenom i na poznatoj adresi proživio mirno svoj život u

emigraciji«. Svi znaju da je A. Pavelić pobjegao pod lažnim imenom iz Europe u Južnu Ameriku i da je tu živio prilično nesigurno. Konačno su ga njegovi progonitelji uspjeli i raniti. Od posljedica tog atentata umro je u Madridu.

Isto tako valja istaknuti da urednik »Hrvatske straže« Ivo Bogdan nije imao svoje uredništvo na Kaptolu, nego u Trenkovoj ul. 1 (današnjoj Ul. 8. maja). Ta se zgrada nalazi u sklopu Jeronimske palače, koju su komunističke vlasti nacionalizirale. I sada HKD sv. Ćirila i Metoda, odnosno Društvo sv. Jeronima, kojem se imenu namjerava uskoro vratiti, čim jeronimske kuće (Ul. 8. maja 33, Trg kralja Tomislava 21 i 20) budu denacionalizirane, ima tu svoje prostorije. Napominjem da su se pod jeronimskim krovom između dvaju ratova nalazile najvažnije ustanove hrvatskih katoličkih laika (u podrumu je bila tiskara, u II. katu uredništvo dnevnika »Hrvatske straže«, u prizemlju uredništvo »Obitelji«, »Sela i grada«, prostorije »Domagoja« itd.).

Što se, pak, tiče kontroverzne ličnosti Ive Bogdana, valja priznati da se katkada služio postupcima koje katolici nisu mogli odobriti. Uostalom, on je bio samo jedan od urednika »Hrvatske straže«, koja je do dana današnjega ostala jedini naš katolički dnevnik. Od članova njezina uredništva, među kojima su bila poznata imena kao Matulić, Uvanović, Lendić, Degrel itd., danas je živ samo Stjepan Hrastovec u Kanadi. I Ivo Bogdan završio je svoj život, ubijen usred Buenos Airesa. U »Mariuliću«, br. 1/90, vrlo je negativno o njemu pisao J.B. Urednik »Mariulića« pričao mi je da je zbog toga dobio mnoge prigovore. Budući da je kritika Bogdanova rada izašla u rubrici »Mišljenja i reagiranja«, odgovorio je prigovaračima da i oni imaju pravo napisati svoje mišljenje o pisanju J.B-a. Kako nitko nije to učinio, sve je ostalo na usmenim prigovorima premda je dobro da se u spomenutoj rubrici čuju i različita mišljenja o istoj problematici.

V.R.

Osvrt na »Sjećanja« Benedikte Zelić-Bučan

U »Mariuliću« 1991/6 str. 711-741 objavljen je prilog Benedikte Zelić-Bučan pod naslovom »Sjećanje na vrijeme uspostave i propasti Nezavisne Države Hrvatske«. Iako je prilog dosta opsežan, i sadržava osobne doživljaje i shvaćanja, svakako zaslužuje pažnju i pohvalu. Tu je mnogo toga zabilježeno istinski, iskreno, točno i objektivno, pa to ostaje kao pouzdan dokument naše tužne hrvatske povijesti 1939–1946.

Kako sam zajedno s poštovanom gospođom Benediktom studirao povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1936–1939. i kasnije proživljavao burne događaje u Hrvatskoj, mogao bih njezino razlaganje malo dopuniti i popraviti.

Sveučilište u Zagrebu imalo je tada 4000 studenata, od toga 2000 hrvatskih nacionalista, 300 komunista (Srba, Židova i drugih, ponajviše rođenih izvan Hrvatske), preko 100 HSS-ovaca, a ostali su bili neutralni, kao i potpisani. Protivnici su zvali hrvatske nacionaliste frankovcima. Tako su nekada zvali i sve svjesne Hrvate

i hrvatske rodoljube, a istina je, da su frankovci samo pristalice političara Josipa Franka, austrofila, koji je držao, da Hrvati mogu sačuvati svoju slobodu samo u zajednici s Austrijom i Habsburškom dinastijom. Prema tome, tada ni hrvatski nacionalisti pa ni ustaše nisu bili frankovci.

Katolički dnevnik »Hrvatska straža«, komu je Ivo Bogdan, Dubrovčanin, bio urednik i usmjeravao ga prema njemačkom nacizmu, upravo zato je prestao izlaziti u siječnju 1941, a naslijedio ga je »Hrvatski glas«, pod uredništvom đakovačkog svećenika prof. dr Rudolfa Schütza. Prema tome, Ivo Bogdan nije u travnju 1941. imao ništa ni s »Hrvatskom stražom« ni s Kaptolom u Zagrebu. On je u NDH rukovodio ustaškom štampom, progonio »Katolički list«, za njegova urednika predlagao Paveliću i Artukoviću najtežu kaznu. Nadb. A. Stepinac zauzeo se za toga urednika, a Ivo Bogdan je poslije rata tražio utočište u crkvenoj ustanovi, u Zavodu sv. Jeronima u Rimu. Nije li sve to žalosno – i objektivno i subjektivno!

U mjesecu travnju 1941, poslije proglašenja NDH, manja grupa studenata pred sjemeništem Kaptol 29. u Zagrebu prijeteći je vikala: »Dolje popovi anglofili!« Povod za to bilo je pisanje hrvatskoga katoličkog tiska protiv njemačkog protukršćanskog nacizma i dobro poznato nepovjerenje crkvenih krugova prema njemačkim nacistima i talijanskim fašistima, koje su ustaše smatrali saveznicima. Kanonik Lončar izlanuo je nešto pred klericima, pa je osuđen na tešku kaznu. Zato je malo organiziranih katolika prihvatilo suradnju u ustaškom pokretu. Suradnja Katoličke crkve s ustaškim vlastima obična je kleveta četnika i komunista. Organizatori ustaške mladeži doživjeli su kasnije sigurnu smrt, a ako li nisu, to je doista velika Božja milost!

O čika-Vasi Bogdanovu, sveuč. prof. i akademiku, pripovijeda gospođa Benedikta neugodne stvari. Na njega se tužilo više osoba. Rođen je u Pančevu 1902. Polazio je mađarsku gimnaziju, dobro naučio mađarski jezik, što mu je omogućilo čitati mađarsku literaturu i proučavati noviju mađarsku i hrvatsku povijest. Kronologija njegova studiranja na fakultetima i službovanja u gimnazijama nije jasna. 1923. dolazi u Zagreb i kao uvjereni marksist surađuje s Krležom, koji ga zajedno s Bakarićem pomaže. Za vrijeme rata neće u partizansku borbu, prelazi na islamsku vjeroispovijest i postaje »Vesil«. Pregovara s Mačekom u ime Partije, a bez njezina odobrenja, pa bude kažnjen, 1946-1948. ne istupa javno kao publicist nego službuje u Državnom arhivu u Zagrebu i sprema doktorsku disertaciju. Uz pomoć Krleže i Bakarića postaje brzo sveuč. profesor i akademik. Njegovim se radnjama mnogo prigovaralo i u Zagrebu i u Beogradu. U Zagrebu su mu prigovarali, da o hrvatskoj prošlosti nalazi sve samo loše, u Beogradu, da o Srpskoj pravoslavnoj crkvi tvrdi, kako je iz sebičnih interesa služila turskoj i austrijskoj politici, a ne srpskom narodu. Tako treba shvatiti i doživljaj gospođe Benedikte na ispitu kod prof. čika-Vase. Imao je i dobrih strana. Prihvaćao je neke kritike povjesničara protiv sebe. Posebno je osudivao četničke klevete u Srbiji protiv hrvatskog naroda. One su već 1960. išle usmeno od usta do usta, a tek poslije smrti Josipa Broza Tita pojavile su se svom mržnjom i žestinom u beogradskim novinama. Šteta je, što čika Vaso nije više na životu, pa da zagrmi: Dosta je bezumlja!

J. B.

Neshvaćanje Biblije

»I ti možeš vječno živjeti u raju na Zemlji«, Wachtturm Bibel- und -Traktat-Gesellschaft, Njemačka

»I ti možeš vječno živjeti u raju na Zemlji« naslov je knjige koja je, navodno, 1982. godine objavljena u SAD, a 1984. na hrvatskom jeziku u Njemačkoj. Izdavač je »Wachtturm Bibel-und-traktat-gesellschaft«. Može se naručiti na navedenoj adresi u Njemačkoj, ali ne i u Hrvatskoj. Nisu navedeni ni autori, niti prevodilac.

Dok sam privremeno boravio u Njemačkoj, ta mi je knjiga slučajno došla u ruke. Kod kuće bih je bacio u peć već nakon prvih pročitanih stranica, ali ovdje, u nedostatku druge literature na hrvatskom, uspio sam je pročitati do kraja. Zgražam se na činjenicu da ovako mogu pisati oni koji sebe smatraju kršćanima i tvrde da temeljito proučavaju Bibliju.

Iz knjige ću navesti nekoliko primjera, kao dokaz kako ti autori zapravo vrlo nakaradno shvaćaju Objavu sadržanu u Bibliji.

Po njima, pobuna anđela na nebu i njihov pad zbili su se 1914. godine. Borbu s anđelima-odmetnicima vodio je »Mihael«, a on je, zapravo, Isus Krist (str. 21). Na drugom mjestu se kaže da je Isus nad svim anđelima »postavljen za arkanđela«, a autori se pozivaju na 1. poslanicu Solunjanima, 4:16 (str. 191), no pritom ne ulaze u pitanje tko je onda napastovao Evu, a isto tako i Isusa, niti se obaziru na činjenicu da se u Evanđeljima češće spominje Sotona.

Na drugom mjestu nelogično kažu da su zli anđeli uzimali lijepe žene i s njima imali djecu koja »su izrasla u opake divove«, ali »je Jehova prouzročio potop, u kojem su se potopili divovi« (str. 94). Valjda u onom potopu za vrijeme Noe.

Prema shvaćanju autora, Bog nije duhovno biće, nego: »Bog je osoba i ima tijelo« (str. 37). Za Isusa se tvrdi da nije Bog, odnosno da nije jedna od tri božanske osobe. Autori kažu da je »...i Riječ bijaše Bog...« loš prijevod (str. 40), a dalje, glede Isusa, proizvoljno navode da je »jedini bio stvoren direktno od Boga, a kako je bio nazvan i Riječ, »pokazuje da je na nebu služio kao Božji govornik« (str. 58). Iznosi se i čudna tvrdnja da »Kristova prisutnost počinje 1914. godine« (str. 173), odnosno da se iz nekih brojeva u dvanaestom poglavlju »Otkrivenja« može zaključiti da je »1914. godine Isus Krist počeo vladati kao Kralj Božje nebeske vladavine« (str. 141). Prema svojim čudnim domišljanjima, autori tvrde da Isus nije uskrsnuo tijelom, nego da je Bog nekamo sakrio njegovo tijelo, kako bi obmanuo apostole, a ono što je vidio apostol Toma i ostali učenici da nije bilo pravo Isusovo tijelo (str. 144).

Čudno je i poimanje duše, jer autori kažu da »ne živi u tijelu« (str. 77). »Bog nije stvorio čovjeka s dušom. Dakle, kad umre čovjek, umre i duša. Biblija to uvijek iznova potvrđuje. Ona nigdje ne kaže da je duša besmrtna« (str. 78). Nadalje tvrde: »I životinje i ljudi nalaze se nakon smrti u istom stanju«, a pozivaju se na »Propovjednika« 3:19, 20 (str. 77).

Bez nekih argumenata tvrde da nema pakla. Po njima, dobri će čekati uskrsnuće, a zli će doživjeti drugu smrt, po kojoj su zauvijek mrtvi i dušom i tijelom (str. 87). Kažu da u nebo neće ići svi pravednici, a nikako ne djeca, nego točno »144.000 iskušanih

vjernih osoba da vladaju s Kristom« (str. 124). Autori često spominju tu brojku, a pozivaju se na »Otkrivenje« 14:13 i »Hebrejima« 12:22.

Po njima, svršetak svijeta, odnosno Sudnji dan, vrlo je blizu. Tumače da se riječi: »Ovaj naraštaj neće proći...« odnose na naraštaj koji je živio 1914. godine, a na svijetu više nema mnogo tih ljudi, starijih od 77 godina. Onda će »Isus Krist i njegovih 144.000 sukraljeva« suditi svijetu (str. 178). Sudit će se svim uskrsnulim, ali neće svi uskrsnuti, primjerice Juda Iskariotski, jer su dušom i tijelom umrli zauvijek (str. 171). Sudit će se »ne prema onomu što su radili prije svoje smrti, nego na temelju onoga što su radili tijekom Sudnjega dana« (str. 175), a »Sudnji dan će trajati 1000 godina« (str. 176).

Kako nema pakla, proizlazi da će osuđeni griješnici ući u drugu smrt, koja znači posvemašnje uništenje duše i tijela. Pravednici će živjeti sretno u raju zemaljskom, gdje više neće biti smrti. Tom »novom« zemljom vladat će s neba 144.000 »iskušanih« pravednika (str. 171).

Knjiga sadrži i upute kako kršćani moraju živjeti u očekivanju Sudnjeg dana:

– Što prije ostaviti krivu religiju, a to se posebno odnosi na katoličku, anglikansku i protestantsku.

– Ne moliti se Isusu i drugim svecima, nego samo Jehovi.

– Za Boga ne rabiti imena, osim Jehova.

– Ne imati slike i kipove Isusa i svetaca.

– Ne jesti jela od krvi, niti primati transfuziju krvi (str. 216).

– Ne sudjelovati u nikakvim svjetovnim ustanovama, jer sve su u vlasti Sotone (da li i Crveni Križ, Caritas, bolnice itd.?).

– Kršćani nisu dužni obdržavati Deset Božjih zapovijedi, posebno ne svetkovanje tjednog sabata (str. 206).

– Ne slaviti Božić, Uskrs, ni druge blagdane (str. 213).

U knjizi nigdje nije navedeno ime autora, ni prevodioca. Vjerojatno s razlogom, jer moglo bi im se postaviti pitanje odakle im pravo da stotinama milijuna pismenih kršćana (kako katolika, tako i pravoslavaca, protestanata i brojnih drugih kršćanskih skupina) serviraju tolike gluposti, koje ti vjernici nikako ne mogu prihvatiti, nego ih sve to samo može zbuniti.

Stoga imam prijedlog: Sjećam se da je HKD sv. Jeronima između dva rata izdavalo popularne knjižice »Jeronimsko svjetlo«. Jedna od njih bila je naslovljena »Kad će biti propast svijeta«. Predlažem našim teolozima da, slijedeći najnovija dostignuća teološke i svjetovne znanosti napišu, za najširi krug čitatelja, knjižicu o svršetku svijeta, o Sudnjem danu, smrti, sudu i prekogrobnom životu. Neka to u naš narod unese više svjetla i istine o tim pitanjima, kako bi lakše prepoznali ono što nam pokušavaju servirati »krivi proroci«, o kakvima nam je govorio Isus Krist, pravi Bog i pravi čovjek.

Lojzo Buturac

K »Sjećanju na vrijeme uspostave i propasti Nezavisne Države Hrvatske« Benedikte Zelić-Bučan

»Dr. Jerec me je poslao u uredništvo »Hrvatske Straže« na Kaptolu da potražim njezina urednika Ivu Bogdana...« piše B. Zelić-Bučan u svojim »Sjećanjima na vrijeme uspostave i propasti Nezavisne Države Hrvatske«. Međutim, u to vrijeme »Hrvatska straža«, točnije »Hrvatska straža« – dnevnik, više nije izlazila nego »H r v a t s k i g l a s«. »Hrvatska straža« – dnevnik prestala je izlaziti krajem 1940. godine a mjesto nje, početkom 1941. godine, izlazi »Hrvatski glas« (koji s manjim prekidom izlazi samo do kolovoza 1941. godine). Uredništvo »Hrvatskog glasa« nalazilo se na Kaptolu 27. Bilo je to uglavnom uredništvo bivše »Hrvatske straže« pa otuda i razlika u nazivu novina kod B. Zelić-Bučan.

Radi potpunosti dodajem da je tada izlazila i »Hrvatska straža – tjednik«, prvenstveno namijenjena selu. Tjednik je kao samostalni list pokrenut 1933. godine, a prestao je izlaziti 1943. godine. Odgovorni urednici bili su Stjepan Hrastovec, Luka Brajnović i Vladimir Sironić. Uredništvo se nalazilo na Trgu kralja Tomislava br. 21.

Oskar Piškorić

KNJIŽEVNE VEČERI HKD-a

13. II. 1992 — Demokršćanska gibanja kod nas
20. II. 1992 — Prošlogodišnja izdanja HKD-a

Pretplata za reviju »Marulić« za 1992. godinu iznosi 1200 hrvatskih dinara, ali samo za onoga tko je podmiri do kraja travnja te godine.

NASTUP NOVOG ORKESTRA

U zagrebačkom Glazbenom zavodu nastupio je 25. XI. 1991. novi zagrebački orkestar »Windstrings«(osnovan prije dvije godine). Orkestar ima 22 gudača, 10 duhača i orgulje. Sačinjavaju ga bivši i sadašnji studenti zagrebačke Muzičke akademije. Dirigent: Alan Bjelinski. Orkestar je izveo tri skladbe W. A. Mozarta (dvije simfonije i motet »Exultate jubilate« – prošle je godine bila 200. obljetnica njegove smrti), jednu simfoniju prvog hrvatskog simfonijskog skladatelja L. Sorkočevića (1734–1789), te izvadak »Rosa Mistica« iz Litanija lauretanskih L. Ebnera iz Varaždina (1769–1830). Na kraju je izveden izvadak iz simfonije koju je u povodu tragične smrti američkog predsjednika J. Kennedyja komponirao jedan mladi američki skladatelj.

U izvedbi moteta »Exultate jubilate« kao i Ebnerove skladbe nastupila je sopranistica Lidija Horvat. Privukla je pažnju svojom ukusnom odjećom koja je podsjećala na krinolinu zelene boje bez dekoltea.

Organizator ovog koncerta bila je Višnja Serdar. Na kraju je gđa Serdar pozdravila publiku i izvođače, kojima je zaželjela mnogo uspjeha na skorom gostovanju po Italiji i Švicarskoj. Koncert je bio u humanitarne svrhe.

V. D.

MOZARTOVA GODINA U ZAGREBU

Prošle godine (1991.) cijeli je kulturni svijet proslavio 200. obljetnicu smrti jednog od najvećih skladatelja Wolfganga Amadeusa Mozarta (1756–1791). Zagreb je također obilježio tu obljetnicu. HNK je izveo njegovu operu »Figarov pir«. Naše Društvo je 28. II. 1991. upriličilo predavanje »Uz 200. obljetnicu smrti W. A. Mozarta« (s glazbenim odlomcima iz njegove opere »Čarobna frula«) – vidi Marulić 1991, 1, str. 69.

Od koncerata u okviru te obljetnice navodimo sljedeće: MOC (Muzički obrazovni centar) Zagreb izveo je 11. III. 1991. u dvorani Lisinski dvije Mozartove mise: Missa brevis i Krönungsmesse – vidi Marulić 1991, 3, s. 426.

U zagrebačkom HGZ nastupili su pjevački zbor »Ivan Zajc« i Komorni orkestar 11. III. 1991. Izveli su skladbe Zajca, Matza, Odaka i Lisinskog, te pet Mozartovih moteta. Vidi Marulić 1991, 3, str. 426.

HGZ i MA (Muzička akademija) imali su tokom čitavoga prvog polugodišta prošle godine nedjeljne matineje s Mozartovim skladbama. Među tim matinejama bio je 19. IV. 1991. koncert Mozartovih moteta. Vidi Marulić 1991, 4, s. 568.

Zbog ratnih prilika u Hrvatskoj koncertni život bio je prekinut gotovo do kraja godine. Ipak su u posljednja dva mjeseca 1991. mogla biti izvedena još tri Mozartova koncerta:

1. Novi zagrebački orkestar »Windstrings« izveo je koncert o kojemu izvješćujemo u ovoj rubrici u posebnom člančiću.

2. Mješoviti zbor i simfonijski orkestar zagrebačke Muzičke akademije izveli su 30. XI. 1991. u dvorani »Lisinski« dvije veličanstvene Mozartove skladbe: »Ave verum corpus natum« (spada u najljepše svjetske motete) i »Requiem« za soliste, zbor i orkestar.

Solisti su bili bivši studenti te akademije I. Hraste, C. Car, H. Matić i N. Belamarić. Dirigirao je Igor Gjadrov. Zborove je uvježbao Vladimir Kranjčević. U prigodnom programu Nenad Turkalj je iznio kratki sadržaj svih dvanaest stavaka za »Requiem«.

3. Na sam dan Mozartove smrti – 5. XII. – simfonijski orkestar i zbor Hrvatske televizije izveli su u dvorani »Lisinski« Mozartovu Veliku misu. Solisti: A. Zeller (Graz), O. Gracelj (Ljubljana), H. Matić i F. Petrušanec. – Dirigent: P. Dešpalj.

Ova skladba je nedovršena, jer Credo ima samo prvi dio, koji traje do »et incarnatus est«, kako je to bilo označeno u programu.

Mozart je već za života zasjao na glazbenoj pozornici svijeta. Sjaji i danas, a sjat će i dalje. Njegov prelijepi motet »Ave verum« (spominjemo ga i u ovom prikazu) ima epitet »nebeska muzika«. Zagreb je, premda pritisnut ratnim nevoljama, dostojno proslavio taj veliki jubilej – 200. obljetnicu W. A. Mozarta.

Vladimir Dumbović

BOŽIĆNI KONCERTI U ZAGREBU 1991.

U Zagrebu je pred Božić bilo mnogo koncerata s božićnom tematikom. Jednog su dana bila čak tri koncerta (23. XII. 1991.). Osvrnut ćemo se na tri takva koncerta, koji su bili neposredno pred Božić – 21., 22. i 23. XII. 1991.

Osnovna škola »Vladimir Nazor« u Zagrebu na Jordanovcu priredila je 21. XII. 1991. koncert božićnih pjesama pod vodstvom svoje nastavnice Nevenke Kovačević. Koncert je bio u crkvi sv. Petra. Pjevački zbor se sastojao većinom od djevojaka viših razreda te škole. Ukupno ih je bilo pedesetak. Dvoje malih recitatora (dječak i djevojčica) izreklo je himnu o ljubavi svetoga Pavla. Koncert je uspio ponajviše zaslugom dirigentice Nevenke Kovačević. Imao je dvije specifičnosti: a) uz pjevački zbor nastupilo je desetak svirača-duhača, koji su na nekim malim frulama, čiji je zvuk bio kao kod flauta, izveli nekoliko božićnih pjesama; b) zbor je uz sadašnje božićne pjesme otpjevao i stare, među njima i staru međimursku božićnu »Hajdemo, braćo, sada«, koja je svojom živahnošću oduševila slušateljstvo. U posljednje vrijeme takve stare božićne pjesme (većinom na kajkavskom) odlaze u zaborav. Njihovim obnavljanjem, kao na ovom koncertu, kajkavski oblik hrvatskog jezika doživljava svoju obnovu i u crkvenom pjevanju analogno njegovoj obnovi u književnosti, napose poeziji. Treba dakle pohvaliti dirigenticu što je posegnula za starom božićnom glazbenom baštinom. Takve se pjesme, najčešće iz Međimurja, Hrvatskog Zagorja i Podravine, mogu naći u starim crkvenim pjesmaricama i molitvenicima. Bilo bi poželjno prikupiti preostale takve pjesme na terenu, jer ih

stariji pojedinci u narodu znaju i mogli bi nam ih kazati.

U Varaždinu se je još između dva rata svirao na orguljama u crkvi sv. Nikole na kraju mise tzv. dudaš, koji je svojom melodioznošću i živahnošću uzbuđivao krv u žilama vjernika. Pamtim ime orguljaša: Schiffman. Posljednji put sam ga čuo svirati 1937. Nakon toga sam otišao iz Varaždina. Dok sam tamo živio, bilo je pokušaja da se taj dudaš notno zapiše. Ne znam da li je to učinjeno.

* * *

Akademski zbor »I. G. Kovačić« i Hrvatski komorni orkestar priredili su 22. XII. 1991. božićni koncert. Izveli su dva Marijina hvalospjeva »Magnificat« (Veliča duša moja) od glazbenog velikana J. S. Bacha i njegova sina C. Ph. E. Bacha. Potonji je skladao svoj Magnificat godinu dana prije smrti svoga oca, koji je umro 1750. Nastupili su vokalni solisti: sopranistica Mira M. Vlahović, mezosopranistica Katja Markotić, tenor Marjan Trčak i bariton Josip Lešaja. Koncert je bio u dvorani »Lisinski«. Dirigirao je mladi Saša Britvić. Na kraju je dodana pjesma »Svim na zemlji mir, veselje«. Prisustvovao je zagrebački pomoćni biskup Đuro Kokša, koji je održao prigodni govor.

* * *

Košarkaški klub Cibona«, Glas Koncila i *Croatian music aid* priredili su 23. XII. 1991. u dvorani »Cibone«, koja može primiti 5.000 gledalaca, koncert pod naslovom »Božićni koncert – na tom mladom ljetu«. Nastupili su operni estradni pjevači, katedralni zbor i pjevački zbor iz Kustošije. Voditelji: Helga Vlahović i Oliver Mlakar. Nije bilo programa pa ne mogu ući u pojedinosti. Prisustvovao je i zagrebački nadbiskup kardinal Kuharić, koji je održao prigodni govor.

* * *

Na kraju bih iznio jedan etnografski momenat. Dan 23. XII., kada su održana tri božićna koncerta, od kojih sam posjetio samo onaj u »Ciboni«, u nekim našim krajevima, na primjer u Slavoniji, nazivaju »tucin dan«, jer se toga dana tucaju orasi za božićne kolače. To sam čuo prvi put u okolici Nove Gradiške, gdje sam prije rata bio u službi.

Vladimir Dumbović

HRVATSKA U DOBA NARODNIH VLADARA

Povijesna karta, Zagreb 1991.

Zagrebačko poduzeće »Kartografija – Učila« izdalo je historijsku kartu pod gornjim naslovom. Kartu odnosno njezin sadržaj dao je dr. J. Lučić. Glavni urednik: V. Radović-Đurić, urednik Z. Prelčec, za izdavača: V. Müller. Tisak: Zagrebkart, Zagreb 1991. Karta ima veličinu 68x48. Zauzima jedan list, koji ima 6 dijelova: naslov, popratni tekst i 4 manje karte u boji.

Karta obuhvaća povijesna zbivanja od doseljenja Hrvata pa gotovo do kraja XI. st., što je podijeljeno u 4 dijela (u četiri manje karte), i to: 1) Doseljenje Hrvata (prva polovica VII. st.); 2) Hrvatska u doba knezova (Trpimirova Hrvatska oko 845. do 864.); 3) Hrvatska sredinom X. st. i 4) Hrvatska u drugoj polovici XI. st. (za kralja Petra Krešimira IV., oko 1073.).

Svaka od ovih karata ima svoj popratni tekst. Na ovoj karti u cjelini i u njezinim dijelovima nalazimo mnogo interesantnih podataka. Poradi pomanjkanja prostora ograničujemo se samo na nekoliko podataka, i to na one koji se odnose na sjeverozapadne dijelove Hrvatske, jer su oni manje poznati.

Počinjemo s područjem Zagreba, koji se još ne pojavljuje na ovoj povijesnoj karti. On se prvi put spominje u historijskim dokumentima 1094., tj. prigodom osnutka zagrebačke biskupije. Za tri godine bit će 900. obljetnica tog događaja. No možemo tvrditi da njegov postanak seže u daleko stariju prošlost. U blizini današnjega grada Zagreba (južno od Save) nalazilo se rimsko naselje Andautonia (danas Ščitarjevo), što je zabilježeno na 1., 2. i 4. karti. Valja pohvaliti što se na svim četirima kartama nalazi naziv (toponim) Medvednica, što potiskuje noviji naziv Zagrebačka Gora. Kada je naselje Andautonia stradalo u seobi naroda, njegovo stanovništvo seli i na lijevu obalu Save, što je pridonijelo razvoju Zagreba. Tu je po pok. Nadi Klaić geneza naziva »Zagreb«.

Sisak (Siscia) označen je na sve četiri karte. Bio je važan politički centar u rimskom periodu. Rano dobiva biskupiju.

Varaždin (Aquae Jassae) također je ubilježen na sve 4 karte. Varaždin je 1981. proslavio 800. obljetnicu svojeg prvog spomena u dokumentima (1181.). Na drevnost Varaždina ukazuje i stari naziv »Milička ulica« (od lat. miles, militis = vojnik).

Na 2. i 3. karti vidljivo je da je Hrvatska obuhvaćala i jedan dio Istre – do rijeke Raše i Labina. Nadopunjujemo: tu je nekada bilo močvarno područje, a to je tada bila dobra prirodna politička granica. Kasnije će to područje biti isušeno i postati obradivim tlom.

U tekstu za kartu »Hrvatska u doba knezova« čitamo: »Početkom IX. st. vlada knez Višeslav, njega nasljeđuju Borna (oko 810–821), Vladislav (821–835), Mislav (835–845), Trpimir (845–864), Domagoj (864–878), Zdeslav (878–879), Branimir (879–892) i Muncimir (892–910), koji je bio posljednji knez Primorske (Dalmatinske) Hrvatske.«

Dalje čitamo da je Tomislav (oko 910–928) potisnuo Mađare preko Drave i sjedinio obje Hrvatske – Dalmatinsku i Panonsku – u jednu državu Hrvatsku, koja se je prostirala od Jadranskoga mora do rijeke Drave. Doznajemo i kako su Bugari provalili u unutrašnjost Balkana, međutim ih je bizantski car Vasilije II. porazio kod planine Bjelasice. Veliki broj ih je zarobio. Dao je oslijepiti oko 10 000 Bugara, a svakom stotom ostavio je po jedno oko, da mogu odvesti svoje sunarodnjake kući, k njihovu caru. Kad ih vidje, bugarski car se sruši i za dva dana umre od žalosti.

Dali smo kronotaksu hrvatskih knezova, od kojih svaki ima posebnu važnost u povijesti hrvatskoga naroda.

Iza kneza Višeslava ostala je krstionica, koja po njemu nosi ime. Kralju Tomislavu podignut je u Zagrebu spomenik pred glavnim kolodvorom (ove godine je obnovljen). Po knezu Mislavu nosi naslov jedna opera našeg poznatog skladatelja I. Zajca (praizvedba je bila u Zagrebu 1870., a opera je bila obnovljena ove godine u sklopu Zagrebačkog glazbenog ljeta kao koncertna izvedba – 27. VI. 1991.)

Od primjedbi se ograničujemo samo na grešku na 3. karti (»Hrvatska sre-

dinom X. st.): ispod naslova (stoji riječ »za«.

Nakon izlaska Lista 2, koji počinje s 1102. g., shvatili smo da je List 1 *torzo*, jer svršava s 974. g. (manjka razdoblje 975-1101).

Naše društvo je ovom kartom mnogo dobilo. U planu je da izađu karte koje bi prikazivanjem daljnjih epoha hrvatske povijesti nastavile ovaj niz.

V. Dumbović

U POVODU OTVORENJA ŠKOLE »MATE UJEVIĆ« U IMOTSKOM

Dana 14. IX. 1991. otvorena je u Imotskom nova škola koja je dobila ime po dr. Mati Ujeviću. To se ime proširilo na čitav tamošnji srednjoškolski centar.

U toku cijele prošle godine javljali su se razni oblici obilježavanja 90. obljetnice rođenja toga kulturnog radnika. Naše ju je Društvo obilježilo u svojim edicijama, a u njegovu je čast bila priređena i književna večer. Ovom ćemo prigodom dodati još nekoliko podataka o vezama našega Društva s dr. Matom Ujevićem.

Prirodno je da intelektualac koji se od rane mladosti nacionalno i vjerski opredijelio za iste ideale koje gaji i naše Društvo bude naš suradnik. Kao sveučilištarac Mate Ujević je bio urednik »Luči«. Prva njegova knjiga koju smo mi izdali bio je autobiografski roman »Mladost Tome Ivića« (1928). Malo kasnije (1931) izašla mu je podulja studija o Papiniju u našoj »Knjižnici općeg znanja«. Iste godine objavilo mu je naše Društvo djelo »Hrvatska književnost«, o kojemu treba reći da je danas vrednije nego u doba kada je izdano. Istini za volju ne treba nijekati da je tridesetih godina ova knjiga primljena pomalo hladno, jer je stručna kritika našla nesrazmjer u rasporedu dijelova. Danas pak ova je knjiga jedini izvor podataka o mnogim nepoznatim piscima, kao i o zaboravljenim gibanjima i inicijativama u nekim ograncima hrvatske kulture dvadesetih i tridesetih godina.

Još je važnije njegovo sljedeće djelo, koje mu je također objavilo naše društvo: »Gradišćanski Hrvati« (1933). I za tu se knjigu može reći da joj aktualnost ne nestaje nego da raste s godinama. Na književnoj večeri B. Petrača o Miloradiću čuli su se glasovi da bi bilo prikladno ponovno tu Ujevićevu knjigu izdati.

To bi bile bitne informacije o vezama Mate Ujevića s našim Društvom, dok bi se o cjelokupnom radu ovoga kolosa hrvatske enciklopedistike mogla napisati velika monografija.

Primijetio sam da je kao prilog vrijednom prigodnom članku profesora Švaba, koji je u jednom od svojih prošlogodišnjih brojeva objavilo zagrebačko »Hrvatso pravo« objavljena pogrešna fotografija. Na fotografiji ispod koje piše ime dr. Mate Ujevića nalazi se druga, posve nepoznata osoba.

Svevlad Slamnig

JOJA RICOV U ITALIJI

Tijekom jeseni 1991. boravio je u Milanu književnik *Joja Ricov* kao gost kazališne institucije Il Trebbo – Centro di lavoro teatrale« Tonia Comella, majstora čarolije geste i riječi u teatarskom kazivanju. Ricov je 12. listopada pribivao kazališnom slavlju 10. obljetnice smrti talijanskog pjesnika nobelovca Eugenia Montalea te u okviru manifestacije »Giornata Montaliana« uz talijanskog književnika Guida Lopeza i redatelja glumca Tonia Comella za poslijepodnevnim okruglim stolom »Trebba« sudjelovao u ocrtavanju i prezentaciji Pjesnikova djela. Tom prilikom on je zasebnom preludijskom besjedom osvijetlio nazočnome slušateljstvu lombardijske metropole i zbiljsko, dezinformacijama i konfuznošću zamagljeno, političko stanje u Hrvatskoj s nametnutim joj otimačkim, svegenocidnim i sverazarateljskim ratom. Talijanski tisak (»Vivi Milano« – »Corriere della Sera«, »Tutto Milano« – »Repubblica« itd.) najavili su i bilježili događaj.

Joja Ricov, koji je već 1963. djelovao u istom kazalištu kao umjetnički savjetnik, pružio je i ovom prilikom, uz Guida Lopeza, svoju umjetničku konzulenciju adaptacijom književno-memoarskoga i epistolarnog djela »Dnevnik« i »Pisma« nizozemske Hebrejke *Etty Hillesum* umorene u Auschwitzu. Uprizorenje nosi naslov »Il campo di lupini« (Logor vučjakâ) koji je , u režiji Tonia Comella, na repertoaru »Trebba« od 15-30. svibnja 1992.

S. S.

10. OBLJETNICA SMRTI NIKOLE ŠOPA

Na inicijativu i u organizaciji DHK, popodneva 2. siječnja 1992. skupina hrvatskih uglednika bila je na Mirogoju i položila buket cvijeća na grob Nikole ŠOPA, jednog od vrhova hrvatskoga Parnasa ne samo XX. stoljeća, u povodu 10. obljetnice njegova leta u vječnost. Okupljeni oko gđe Antonije Šop, Pjesnikove životne družice, ganutljivo su i nesvakidanje razmišljali i besjedili o liku i djelu velikana prof. dr. fra Bonaventura Duda i prof. dr. Mladen Machiedo te književnici Nedjeljko Fabrio i Joja Ricov. Duda je Šopa doživio te oslovio »pjesnikom i učiteljem franjevaštva prvim na svijetu«, Machiedo osvijetlio jedinstvenost njegova opusa u interkontinentalnim razmjerima, Fabrio potcrtao njegov sveljudski ethos i čistoću u usporedbi s Krležom, a Ricov koji mu se obratio s »Frater ac Poeta incomparabilis, Šope neprispodobivi!« nazvao je Besmrtnika »sjenom Isusa«, »Kolumbom odškrinuta Svemirja«.

S. S.

ZAR I MESIJA KOMUNIZMA – SATANIST?

Nedavno su se gotovo istovremeno pojavila dva prijevoda, hrvatski i srpski, jedne šokantne knjižice o Marxovim odnosima s đavlom. Autor knjižice je Richard Wurmbrand, poznati protestantski pastor, borac za prava »Crkve šutnje mučene za Krista« koji je preko dva desetljeća proveo u Staljinovim i Ceausescuovim zatvorima. Nemajući na raspolaganju drugih knjiga osim Biblije i obilne marksističke literature Wurmbrand je iskoristio svoj dugotrajni boravak u zatvoru da temeljito prouči Marxovu osobu i njegovo djelo. Rezultat toga istraživanja je knjižica objavljena 1976. na engleskom jeziku pod naslovom *Was Karl Marx a Satanist?* (Je li Karl Marx bio satanist?) koja je doživjela više izdanja i prevedena je uglavnom na sve svjetske jezike postavši tako svojevrsni bestseller marksologije s blizu milijunskom nakladom primjeraka.

U čemu je tajna uspjeha te knjižice? Svakako u njezinoj neobičnoj, šokantnoj temi. Naime svakome tko je čuo za ime Karla Marxa poznato je da je u prvom redu bio revolucionarac koji je težio za korjenitom promjenom svijeta, da se kao mladi sveučilištarac bavio pjesništvom a kasnije filozofijom i sociologijom i da je svoj životni put završio kao ekonomist koji je napisao glasovito djelo *Kapital*. Ali to da je Marx bio satanist, poklonik đavla i izvršitelj njegovih nihilističkih planova sa čovjekom i svijetom, nečuvena je novost koju se nitko dosada nije usudio ni nabaciti kao mogućnost, a kamoli ustvrditi kao zbiljnost. A upravo to je učinio Richard Wurmbrand analizirajući minuciozno Marxovo obimno djelo. Doduše, u prilog intelektualnom poštenju autora valja napomenuti da on svoju tezu o Marxovu satanizmu ne postavlja kao apodiktičku tvrdnju koju uopće nije moguće staviti u pitanje, nego kao pretpostavku koja počiva na nekim, osobito mladenačkim Marxovim tekstovima: »Što se mene tiče«, piše Wurmbrand, »ne pretendiram na to da pružim neoboriv dokaz o Marxovu pripadanju nekoj sekti Sotoninih poklonika, ali vjerujem kako ima dovoljno indicija koji dopuštaju da se pretpostavi, ili, makar da se otkrije utjecaj nekoga demona na njegov život i njegov nauk, iako priznajući kako još manjkaju neke karike u lancu elemenata koje bi dopustile da se hipoteza potvrdi. Ja sam potaknuo oganj: neka drugi sada nastave ovo važno istraživanje o odnosu između marksizma i sotonstva.« (usp. *Marx i đavo*, Split 1991, str. 42). Stoga podnaslov ovoga djelca u prijevodu na hrvatski jezik glasi: »Demonološke hipoteze o Marxu i marksizmu«.

Pogledajmo sada ukratko na kojim razlozima počivaju te odvažne demonološke hipoteze.

Prije svega, naš autor smatra potrebnim naglasiti da Marx nije rođen ni kao ateist, ni kao satanist nego upravo kao kršćanin. Dapače, Karl je u ranoj mladosti sve do upisa na sveučilište u Bonnu nedvojbeno bio kršćanin. Premda podrijetlom iz židovske obitelji došao je na svijet od oca obraćenika na protestantsko kršćanstvo, krstio se u šestoj godini, potvrdu primio u šesnaestoj, vjeronauk je pohađao kroz četiri godine, dok je u maturalnim radnjama iz vjeronauka i njemačkog jezika vrlo inteligentno obradio teme o Bogu kao stvoritelju svijeta i usmjeravatelju ljudskog života, o Kristu kao spasitelju ljudskog roda i idealu požrtvovnosti za čovječanstvo (usp. T. Vereš, *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, Zagreb 1981, str. 30–34).

Međutim, već u prvoj godini studija na sveučilištu u Bonnu u Marxu se dogodio neki zagonetan obrat protiv Boga i kršćanstva, što se može razabrati iz njegovih dviju zbirki pjesama iz god. 1836. i 1837. koje sadrže ljubavne pjesme za Jenny, romantične poeme, balade, hvalospjeve, tugaljive pjesmotvore i drame. U pjesmi *Ljudski ponos* (1837) on nedvosmisleno jasno objavljuje svoju demonsku titansku težnju da želi biti jednak Bogu stvoritelju i uči s njim u apokaliptički sukob:

Smjet ću koračati nalik na bogove,
pobjedonosno ići kroz njihovo
carstvo ruina,
svaka će riječ biti žar i djelovanje,
a moje grudi jednake grudima
Stvoritelja.

U poemi *Molitva jednoga očajnika* još više zaoštrava taj sukob:

Tako jedan bog mi je otrgnuo »sve moje«
u prokletstvima i udarcima sreće.
Svi njegovi svjetovi su iščezli
bez nade u povratak,
pa mi već ne preostaje drugo nego osveta.
Hoću sagraditi prijestolje u visinama,
njegov vrh će biti leden i gigantski...

Sličnim riječima prikazuje Izaija prorok tragediju Sotone:

Uspet ću se na nebesa,
povrh zvijezda Božjih
prijesto ću sebi dići.
Na zbornoj ću stolovati gori
na krajnom sjeveru.
Uzaći ću u visine oblačne,
bit ću jednak Višnjemu. (Iz, 14, 13-14)

Da bi ostvario svoj demonski program Marx je spreman prkositi Bogu do iscrpljenja, štoviše odlučuje učiniti i posljednji korak: uništiti Kristovo spasiteljsko djelo pokušavajući sunovratiti svijet u ništavilo. O tome svjedoči fatalistička drama *Oulanem* (1837) koja je već po naslovu bremenita demonskim protukršćanskim sadržajem jer je Oulanem, ime glavnoga junaka, dobiveno obrnutim čitanjem slogova Kristova imena na hebrejskom jeziku »Emanuel« (Bog s nama). To znači: kao što je Krist – Emanuel došao svijet spasiti, tako ga on Marx – Oulanem želi uništiti, upropastiti. Poslušajmo njegove dramatične riječi:

Kraj je. Moj čas je stigao,
kazaljke se zaustavljaju, kuća se ruši.
Ubrzo ću stegnuti k srcu vječnost,
i zaurlat ću joj gigantsko
prokletstvo
čovječanstva...
Ovaj se svijet mora slomiti od
mojih kletava,
stisnut ću u svoj zagrljaj krutu stvarnost,
i dok bude ona mene grlila,
i nje će morati nestati,
morat će se strovaliti i iščeznuti u ništavilu.
Sasvim nestati, ne biti(...)
No kocka je bačena,

uništimo odmah cijelo to tkanje laži,
i neka prokletstvom svrši ono što je s prokletstvom i nastalo.

Wurmbrand, dakle, s razlogom primjećuje da Marx u *Oulanemu* postupa baš kao đavao: prepušta proklet-stvu čitav ljudski rod. To je nesumnjivo jedina drama na svijetu u kojoj su svi glumci potpuno svjesni vlastite pokvarenosti, koji uostalom ne oklijevaju razmetati se i koji su uporni u svom uvjerenju. Nema bijelog i crnog. Tu nema ni Klaudija i Ofelije, ni Jaga ni Dezdemone, sve je crno i otkriva Mefistofelove poteze. Sve su ličnosti proklete paklene duše, pokvareni, osuđeni.

Mogli bismo iznijeti mnoge druge tekstove iz Marxovih mladenačkih djela kojima naš autor potkrepljuje svoje demonološke hipoteze o Marxu i marksizmu. Tu je npr. ona zloglasna rečenica iz jednoga epigrama o Hegelu: »Naučavam zamršene riječi u đavolskom neredu tako da svatko može vjerovati kako je istinito ono što izabere da misli«. Tu spada također Marxova neodoljiva težnja da neprestano obrće tuđe iskaze, mišljenja i uvjerenja, te posvuda stvara umjetne opreke bez obzira na to da li je u tom obrtanju sadržana istina. No najeklatantniju potvrdu svoje demonološke hipoteze o Marxu autor nalazi u razornom povijesnom djelovanju marksizma i njegovih glavnih protagonista u posljednjih stotinu godina.

Međutim, ovdje bi se moglo postaviti pitanje nisu li dva spomenuta prijevoda Wurmbrandova djelca, srpski (Valjevo, »Glas Crkve«, 1990) i hrvatski (Split, Laus, 1991), ponešto zakasnila za događajima, budući da je svijet upravo 1989. godine doživio spektakularan silazak Marxa i marksizma s povijesne scene u realsocijalističkim zemljama istočne i srednje Europe. Dakako, to je pitanje moglo biti opravdano do sredine 1991. godine, ali nakon strahovitih događaja koji se odvijaju u Hrvatskoj i koji potječu iz marksističkih izvora, smatramo da su ti prijevodi došli u pravo vrijeme.

O vjernosti hrvatskoga prijevoda engleskom izvorniku ne možemo, nažalost, suditi jer nam nije pristupačan. Inače, prijevod je čitak i razumljiv. Potrebno je napomenuti da samo hrvatski prijevod prof. Ive Jelića ima podnaslov »Demonološke hipoteze o Marxu i marksizmu«, dok ga u prijevodu Mirka Đorđevića na srpski jezik nema, a nedostaje također u prijevodima na njemački i francuski jezik koje smo konzultirali. Odakle ta razlika? Isto tako: hrvatski prijevod ne sadrži dodatak od jedne i pol stranice koji čitamo u srpskom i njemačkom prijevodu. Kako protumačiti tu razliku?

Mladi splitski izdavač »Laus« predstavio se hrvatskom kulturnom općinstvu kao pronicav poduzetnik u izboru prijevodne literature. Doznajemo da nam sprema novo iznenađenje prijevodom Maritainova klasičnog djela *Trois réformateurs* iz pera vrsnog prevodioca prof. Marka Kovačevića.

Tomo Vereš

PIONIRSKO ISTRAŽIVANJE

Neven Jurica: »Bog i hrvatska poezija XX. stoljeća«, Alfa, Zagreb, 1991.

Više od četiri desetljeća hrvatsku je književnost bilo nemoguće vrednovati u njezinoj punoj širini i naravnom kontinuitetu, zbog strogog imperativa šutnje o »nepodobnim« piscima, djelima i temama. Tako su stvorene brojne »crne rupe«, pa iscrpna studija Nevena Jurice »Bog i hrvatska poezija XX stoljeća« popunjava veliku prazninu u hrvatskoj (službenoj) književnoj kritici, koja je desetljećima sustavno prešućivala i djela vjerskog nadahnuća, premda je, kako autor kaže u predgovoru, »problem Boga, na stanovit način, centralni problem književnosti, kao što je, na svaki način, centralni problem autentično ljudskog života«.

Pitanje smisla postojanja ključno je za čovjeka, no ako nema *krajnjeg* smisla (koji može biti samo u Bogu i vječnosti, dakle u transcendentalnom), onda zapravo nema nikakvog – barem ne istinskog – a sva ljudska pregnuća, uključujući i stvaralaštvo, u biti su uzaludna. Pjesništvo, ogledalo i najsažetiji izraz onoga što je u čovjeku najčišće i najvrednije, njegovih najusrdnijih i najistančanijih težnji, nikako ne može zaobići pitanje smisla. To je pitanje, u ovom ili onom obliku, prisutno kod svih značajnih pjesnika, pa – paradoksalno – i kod onih koji nisu izravno progovorili o vjeri.

Unatoč činjenici da je službena kritika u Hrvatskoj desetljećima zapostavljala djela vjerskog nadahnuća, uvijek su postojale nezaustavljive struje, pojedinci, pa i časopisi koji se nisu ni htjeli ni mogli odreći pogleda u samu srž, u ono što čovjeka najdublje određuje, a to je njegov odnos prema Bogu. U svojoj knjizi Jurica prvi sustavno progovara o toj struji u nas i o nekim pjesničkim imenima koja su dosad, oficijelno, bila posve »nepoznata«, premda su njihovi radovi bili čitani i vrlo cijenjeni. Kontinuirani pregled vjerskog nadahnuća u hrvatskom pjesništvu dvadesetog stoljeća, autor oblikuje kao niz zaokruženih eseja koji zajedno tvore cjelinu i pokazuju da je, dosad, svaki podrobniji osvrt bio nepotpun ako je prešućivao »nepoćudna«, a vrlo značajna imena. Tako u Juričinoj knjizi o tijeku hrvatske poezije vjerskog nadahnuća od Kranjčevića i Matoša, preko Sudete, Nazora, Ujevića i Šopa do Ivana Tolja, nalazimo eseje o neizostavnim pjesnicima kao što su Zlatko Tomičić, Rajmund Kupareo, Tomislav Dorotić i drugi. Pritom, Jurica povezuje poeziju u domovini i dijaspori (eseji o gradišćanskom pjesniku Mati Meršiću Miloradiću te o Ivi Lendiću).

Knjiga »Bog i hrvatska poezija XX stoljeća« (»pionirsko istraživanje specifičnog aspekta hrvatske poezije nakon polstoljetne nametnute šutnje o Bogu i religioznom iskustvu«, kako kaže autor), pokazuje da je u nas, kao i u književnosti drugih naroda, vjersko nadahnuće stalno prisutno, poticajno i nepresušno. Svi pokušaji zatiranja bili su Sizifov posao pa na kraju i nisu toliko naudili hrvatskoj poeziji (jer pravi pjesnici stvaraju i pod najtežim uvjetima, u tišini, čekajući »svoj trenutak«), koliko kritičkoj misli o njoj i pravednom, objektivnom vrednovanju te vrste stvaralaštva. Zato autor svoj predgovor završava nadom »da će ovim pokušajem popunjavanja jedne nepravedne i neopravdane praznine biti inicirana ili otkrivena i druga slična i istorodna istraživanja«, a toj se nadi svesrdno pridružujemo.

Mladen Jurčić

NACIONALNI PARKOVI HRVATSKE

»Kako se može prodati ili kupiti nebo i toplina zemlje? Takvo nešto sasvim nam je strano. Mi nismo vlasnici svježine zraka i bistrine vode, pa kako ih možemo prodati? Svaki je djelić ove

zemlje svet mom narodu, svaka blistava borova iglica, svako zrno pijeska na riječnom sprudu, svaka maglica u tami šume – sveti su u mislima i životu mog naroda.« To su uvodne rečenice pisma, koje je poglavica indijanskog plemena Seattlea uputio Abrahamu Lincolnu 1854. godine na njegovo traženje, da Indijanci prodaju svoju zemlju time da će se naći drugo mjesto gdje će moći »lijepo živjeti«. Dakako, da to pismo nije spriječilo »bijelog čovjeka« da zauzima zemlju sve dalje i dalje na zapad prema obalama Tihog oceana. Tim prodiranjem često je bilo bezrazložnog pustošenja šuma i drugih prirodnih osobitosti, pa je, vjerojatno i pod utjecajem navedenog pisma, u Sjedinjenim američkim državama odlučeno, da se određena područja isključe od iskorištavanja i prepuste prirodi, da ona uređuje odnose unutar tih područja. Tako je 1872. godine na tromeđi država Wyoming, Idaho i Montana osnovan prvi nacionalni park Yellowstone, kojeg današnja površina iznosi 898.331 ha ili blizu 9 000 km².

U Hrvatskoj od sedam nacionalnih parkova prvenstvo pripada Nacionalnom parku Plitvička jezera. Prva inicijativa za proglašenje Plitvičkih jezera s određenim površinama šuma koje ih okružuju nacionalnim parkom, potječe iz 1914. godine, a Financijskim zakonom za 1928/29. ta je inicijativa i ozakonjena. Financijski zakon važio je samo godinu dana pa su tako Plitvička jezera kao nacionalni park imala samo godinu dana zakonsku zaštitu. Definitivno proglašenje nacionalnim parkom Plitvičkih jezera s blizu 20 000 ha šuma datira iz 1949. godine. Ostalih šest nacionalnih parkova su Risnjak, Brijuni, Paklenica, Kornatsko otočje, Krka i Mljet.

O nacionalnim parkovima Hrvatske danas nešto više možemo saznati iz istoimene knjige prof. Ive Bralića, koju je 1990. godine izdala Školska knjiga i Republički zavod za zaštitu prirode Hrvatske, u kojemu Bralić radi preko 25 godina.

Opisi nacionalnih parkova nisu šablonski, nego je autor kod svakog u prvom redu naglasio njegovu osnovnu vrijednost. Za N.p. Plitvička jezera to je »povorka jezera«, za N.p. Risnjak su šume, za N.p. Kornati »labirint mora i kamena«, itd. Svaki park predočen je i preglednom kartom te nizom fotografija, dakako u boji, pojedinih karakterističnih dijelova ne samo pejzažnih karakteristika nego i primjeraka biljnog i životinjskog svijeta, pa i onog podmorskog (kao npr. podmorske fotografije V. Pfeifera korala, hobotnice, škarpine itd.). Na kraju opisa pojedinog nacionalnog parka dane su »informacije i sugestije« o tome, kako stići do njega i što je za njega najkarakterističnije.

Knjiga je doista reprezentativna, a kako je tiskana i na više stranih jezika, to reprezentira ne samo naše nacionalne parkove nego i dostignuća naše grafičke proizvodnje i dokaz spremnosti svih onih koji su imali udjela u izdavanju ove publikacije.

* * *

Dodajmo, da je u 1990. godini izašla i knjiga koja omogućuje pogled u nacionalne parkove na svim kontinentima. To je knjiga dr. Petra Vidakovića: Nacionalni parkovi i turizam (624 str.). U njoj se nalazi i cjelokupno pismo poglavice indijanskog plemena Seattlea (str. 542.) iz kojeg je na početku ovog prikaza naveden njegov početak.

Oskar Piškorić

AKTUALNA MONOGRAFIJA

Stjepan Ljaljak, Novi Dvori od Jelačića bana do naših dana. Izdao: Ogranak Matice hrvatske, Zaprešić, s reprodukcijom dokumenata i brojnih fotografija, 160 str.

Autor je uspio u cijelosti prikazati imanje Nove Dvore, ranije posjed grofa Aleksandra Erdödyja. Ban je doskora dao imanju privlačan izgled, a i gospodarski ga unaprijedio. Međutim, ono je tijekom godina vođeno nestručno i nemarno, pa je nakon smrti upraviteljice zaklade grofa Jelačića, grofice Anke Jelačić, propalo. Znajući vrijednost kulturnih spomenika, dr. Agneza Szabo u svojoj recenziji knjige kaže o njima ovo: »Kulturni spomenici mogu biti devastirani i iskorijenjeni, mogu biti razrušeni i opljačkani, nasilno zanemareni i zaboravljeni ali duhovni plodovi kulture ukorijenjeni u narodu, ostaju živi i dalje.« – Kakvih li utješnih misli u ovim danima bezumnoga rata, koji uništavaju i ljude i naselja, a s njima i mnoge kulturne spomenike! Ban je svoj novi posjed stao planski uređivati uz pomoć vrijednoga brata Jure, osnivača »*Družtva predujmione* i *Prve hrv. sušionice voća i povrća*. Iz pisama pisanih upravitelju imanja Horvatu vidimo koliko se je ban brinuo da se dvorac dobro uredi. Lijep je bio, veličine 44,45 x 12,70 metara. Terasa ograđena stupovima od cigle, s južne strane je imala majstorski kovana ukrasna vrata. Ulaz u sredini dvorca štitilo je staklo i nadstrešnica koja je od 1942. zamijenjena balkonom na ciglenim stupovima. I prvi kat, ranije drveni dio dvorca, povišen, građen je od cigle. Dvorac u prvom katu činila je velika dvorana, biljarnica, blagovaonica i sobe za goste, dok je u prizemlju bila konjička (husarska) soba, i sobe za sobarice, kućne pomoćnice i kuharice, pored sobe za kuhara, vratara i kućne čistače. Podrum za zimnicu, ogrjev, a usput i kao pivnica, pružao se je pod cijelim dvorcem. Novogotička fasada potječe iz 1853. godine. Riječ je, zapravo, o preoblikovanom baroknom dvorcu. Pred dvorcem, u toplom razdoblju godine, rasle su palme, agave i drugo bilje južnoga podneblja. Iz dvorca put vodi u perivoj. Pitku vodu iz zdenca pred dvorcem, ban je dao ispitati analizom. Ban je bio lirske, pjesničke naravi, volio je prirodu i cvijeće, a vrlo je pomno nadzirao njegovanje nasada i drveća, a i sam se u slobodno vrijeme bavio tim poslom. Ispred vrtlarske kuće, sada već dotrajale, stajao je *staklenik*, koji je ujesen i zimi bio azil tropskoj flori. Od gospodarskih zgrada, na ulazu u imanje, privlačila je oči okrugla *vršilnica* sa stožastim krovom, podignuta još 1782. Žito se je u njoj vršilo s pomoću konja koji su trčali uokrug okolo gumna. Zidovi su joj od cigle s ukrasnim pleterom umjesto prozora (Ziegelgitter), koji služe za provjetravanje. *Staja*, također ciglena, za 80 grla rogatoga blaga, uz samu vršilnicu, duga je 85, a široka 13,40 metara. I to je stara zgrada, negdje iz 1782., a gradio ju je grof Petar Sermage, brdovečki plemić. Osim *spremišta* za *plodine* i *kukuružnjak*, i Novi Dvori su kao i druga imanja, imali *mljekaru* s podrumom, koji je bio snabdjeven hidroforom za dovod vode.

Prema kazivanju tamošnjih ljudi, imanje je imalo pekaru s krušnom pećи, sve do 1945. Prema starom podatku, pokraj staje je stajala i *pintarnica* (bačvarnica). *Ciglana*, ucrtana na katastarskoj karti iz 1862., pripomogla je izgradnji dvorca, zatim za popravak kapele Sv. Barbare, za gradnju kanala i drugo. Dvorac je imao i svoju kapelu, prije banove, koju

je gradio Dragutin Festetić. Novu dvorsku kapelu Sv. Josipa ban je očito dao podići potaknut od brdovečkog župnika Pavla Belasa (1820-1883). Ban je bio patron (kolator) Belasove župe, od dana kad je kupio dvorac. Župnik je bio dobar organizator, pa je izgradnja kapele dovršena već 1855., za cigla 72 dana. Blagoslov je obavio Juraj Haulik, nadbiskup, u prisutnosti mnogih odličnika, kao i pučanstva. Kapela se nalazi sjeverno od dvorca; njezin opširan opis dao je Josip Cigler 1877. kapelan župe, u razrađenoj Povjesnici župe Sv. Vida u Brdovcu, koju namjeravam kasnije objaviti u cijelosti. Kapela je, kako bilježi Cigler, izrađena u klasičnom gotičkom slogu. Uz lijepu sliku Sv. Josipa, u kapeli je smješteno i visoko, divno raspelo, s tijelom Krista od slonove kosti. Raspelo je biskup Alagović kupio za 100 zlatnih dukata. Nakon njegove smrti vlasnik Raspela postade stenjevečki župnik Šnelec, a on ga pokloni našemu banu. Uto bana zadesi žalost, kad mu je mala kći od 9 mjeseci, umrla od kolere kod ženine majke u Napajedlu, dok je on sa ženom boravio na odmoru u Ostendeu. Pogođen smrću kćeri Ankice, ban podigne grobnicu (raku) u kapeli, i tu bude ona pokopana.

U ovo vrijeme, kad boravi u morskom kupalištu Ostendeu, ban se tuži na grčeve u želucu. Povjesničar Ferdo Šišić piše da je Jelačića postepeno trovao njegov kuhar. To je jedna od verzija kojom se je tumačila njegova rana smrt, 20. svibnja 1859. Spomenuto trovanje je, svakako, vršeno po višem naređenju. Do izgradnje grobnice banovo tijelo je počivalo u kapelici Sv. Josipa s tijelom kćerkice. O izgradnji grobnice za njegove roditelje, sestre i prerano umrlu kćer govori i oporuka koju je ostavio ban. U drugoj točki odredaba ban daruje u svoje ime 5000 forinti *»Zakladi za invalide«* za sirote udovice i njihovu djecu. U trećoj točki ostavlja braći Juri i Antunu po 1500 forinti. Supruga Sofija, rođena Stockau, nasljednica je ukupne imovine, a u slučaju preudaje, njoj se isplaćuje 3000 forinata, što se je i dogodilo 4 godine nakon banove smrti, a posjed je tada došao u ruke banovu bratu Juri Jelačiću. – Posljednja točka sadrži banovu želju da se posjed Novi Dvori ne cjepka diobama već da se sačuva kao posjed njegove braće. Tu stričevu želju ispunile su njegove nećakinje Vera i Anka osnivanjem *Zaklade bana grofa Jelačića* s proširenom namjenom, a kao fundus upotrijebit će se plemićko dobro Novi Dvori. – Ban je umro 20. svibnja 1859. od posljedica trovanja, navršivši 58 godina. (Rođen 16. listopada 1801. u Petrovaradinu.) Po banovoj želji ispovijedio ga je i pričestio brdovečki župnik Pavao Belas. U času njegove smrti odsutan je bio samo brat Juro koji je bio u Italiji gdje je onda Austrija ratovala. Banovo balzamirano tijelo 4 dana je bilo izloženo u *Banskim dvorima*. Otkazane su bile sve priredbe i predstave. Sprovod je krenuo od katedrale, starom Bakačevom ulicom, Jelačićevim trgom do Črnomerca, pa dalje preko Stenjevca i Podsuseda. Pred katedralom banovo tijelo je blagoslovio nadbiskup Juraj Haulik, kojega je pokojni ban učinio kardinalom. Mrtvačka kola vuklo je šest konja. Ispred lijesa s pokojnikom jahali su u crnoj odjeći na konjima, noseći banova odličja, grofovi Dragutin Erdödy i Stjepan Drašković. Mrtvačka kola je pratila i četa serežana pod zapovjedništvom podmaršala i kasnije bana, Josipa baruna Šokčevića; narodu se je dijelilo više pjesama objavljenih u slavu pokojnoga bana, među njima i jedna od najpoznatijih pjesama *»Suze«* Ivana Trnskoga, nekadašnjega Jelačićeva pobočnika u Glini... – Suvremenik Ivan

Jagić opisujući pokop kaže da banica zbog velike žalosti nije bila na sprovodu. Kad je stigla povorka, na *gradu* je bio izvješen veliki crni barjak, mjesto crveno-bijelog kraljevine Hrvatske; svi prozori i vrata, puni su bili crnih zastavica. Kad su pjevači zapjevali domovinsku oprosnicu, graničari su ispalili tri salve. U kapelici je iskopana obična jama koja je obuhvaćala cijelu kapelicu. Onamo je smješten ban. Na lijesu u bakrenoj posudici bilo je njegovo srce, a s lijeve u malom kamenom lijesu, kraj očeve glave, smještena je kći.

Oko pol sedme došla je banica u pratnji banova prijatelja, grofa Corberona (vlasnika imanja *Janušević* kod Brdovca). Došao je i carev izaslanik, ađutant Steininger. – U jesen 17. studenoga 1884., posvećena je novosagrađena grobnica obitelji Jelačić. Posvetu je obavio kanonik i opat dr. Rački. Grobnica je pravo remek-djelo graditeljske umjetnosti, – izvješćuje list Pozor, 17. studenoga. Izvedena je po osnovi i pod nadzorom arhitekta Hermana Bollèa, koji je dovršio đakovačku katedralu, gradio palaču Jugoslavenske akademije i obnovio crkvu Svetoga Marka. Projekt grobnice tek nedavno je pronašao autor monografije. Čuvao ju je Ivan Gerersdorfer, nasljednik ostavštine iz Novih Dvora. Grobnica je sagrađena u novogotičkom slogu. Tjedan dana prije posvete grobnice bila je posveta palače JAZU obnovljene nakon potresa 1880. Tada je bilo ujedno i otvorenje *Strossmayerove galerije slika*. Biskup je želio blagosloviti banovo tijelo prigodom prijenosa u novosagrađenu grobnicu. Međutim, taj je prijenos trebao biti svečan, kako je to ban i zaslužio, ali je politički pritisak za Khuenova banovanja onemogućio takvu svečanost. U vezi s takvim stanjem u Hrvatskoj, morao je izostati i prigodni govor koji je biskup Strossmayer pripremio za tu svečanost. Autor objavljuje taj govor u cijelosti, jer ga je biskup pohranio u dijecezanskoj arhivi. – »Može biti da će jednom nestati spomenika Jelačića bana u Zagrebu – kaže biskup, između ostaloga, u svom neizrečenom govoru, – može biti da će nestati i ove lijepe grobnice u Novih Dvorih, ali čega jamačno nigda nestati neće, to je ime i slava Jelačića bana...«

U grobnici je bilo sahranjeno 11 članova obitelji Jelačić. Među njima i Anka grofica Jelačić, koja je nakon sestre Vere (umrla još 1918.) ostala kao jedina zakladateljica *Zaklade Grofa Josipa Jelačića*. Nažalost, u grobnicu je izvršena provala u više navrata: prvi put ljeti 1935, nakon smrti grofice Anke Jelačić, a poslije rata više puta; posljednji put 1978. Te iste godine izvršena je provala i u grobnicu kapele Sv. Josipa, gdje počiva banovo tijelo. Neću da zalazim u opširno prikazivanje vrlo zamršene povijesti *Zaklade bana Jelačića* i sudbine dvorca s imanjem Novi Dvori do danas. Citirat ću samo djelomice autorove podatke iz njegova Pogovora: »Novi Dvori upisani su u *Registar nepokretnih spomenika kulture grada Zagreba* kao primjer vlastelinskoga dobra prošlog stoljeća.

Novi Dvori su, *formalno*, zaštićeni spomenici kulture čega do sada zapravo nije bilo. Štoviše, bez pretjerivanja bi se moglo ustvrditi da su Novi Dvori uz takvu »zaštitu« propadali još brže i da su bili »izloženi seriji neuspjelih eksperimenata, što je očito na svakom koraku«.

Ovaj moj prikaz je prilično opširan, jer sam želio da čitaoce detaljnije izvijestim o dvorcu bana Jelačića Novi Dvori, koji je to kao vrlo značajan naš kulturni spomenik iz najbliže okolice grada Zagreba, bezuvjetno i zaslužio. A

osobito je važno nadodati i to da Ogranak Matice hrvatske u Zaprešiću ovu knjigu objavljuje uz Dane Matice hrvatske '91 koji su sadržajem posvećeni upoznavanju, uređenju i obnovi Novih Dvora kao jedinstvenoga *gospodarsko-kulturnoga kompleksa* u hrvatskoj baštini.

Uz obećanu podršku središnjice *Matice hrvatske* i očekivanu potporu od *Hrvatske matice iseljenika*, Ogranak Matice hrvatske u Zaprešiću zalaže se da Novi Dvori postanu *Dom Matice hrvatske*. Odobri li se ta namisao, bit će to svakako najznačajniji doprinos obilježavanju *150. obljetnice Matice hrvatske* (1842-1942).

Knjigu toplo preporučujemo našim čitaocima, kao prvima među predstavnicima naše kulturne javnosti, jer će žrtvujući 300 dinara, koliko stoji primjerak knjige, uvelike ubrzati obnovu Novih Dvora!

J. Velebit

LJEPOTA I LJUBAV U KAMENOM NARUČJU

Mirko Slade Šilović: Trogir
Tisak: Foto Soft, Zagreb 1991.
Vlastita naklada

Otvaram mali lirski medaljon što ga je o svojoj sedamdesetpetogodišnjici oblikovao i rodnom gradu poklonio Mirko Slade Šilović. To je domaćom cakavicom obasjan »Mali srca izbir«, trideset poetskih krokija kao nadahnuće ljepote i ljubavi, one trajne povezanosti autora s gradom. Svi koji Trogir vole jer su u njemu rođeni ili su se sidrili pod njegovim zidinama pamte povijesnu jezgru grada, onu prepoznatljivu arhitekturu okamenjenih snova: lepršavi Radovanov portal, plemićke palače s grbovima, stare utvrde i kampanele crkava, popločane kalete sa siromašnim kućicama težaka i ribara, toranj gradskog sata u kojem kameni uteg pokreće kotače vremena, povezuje prošlo i sadašnje, ikavsko ca i ča. Sve to Šilović »oslikava« riječima da ozvuči kamen i napuči ga životom jer bez riječi kamen umire.

Trogir živi na Travarici i Čiovu, on je zavičaj i dio domovine, zato »izgorit ne more bilig juveni« dok traju radosti i tuge, ushiti i razočaranja puka koji tu obitava zajedno s pjesnikom. U sumornim stihovima:

»Grdelin pod krilo
glavu tugon pokrija
da ne vidi noć«

naći ćemo metaforu iza koje se, kao »grdelin« iz trogirskih gajeva, krije sam pjesnik. Tako on sjedinjuje skamenjene tuge prošlosti s tragedijom koja danas potresa lijepu našu domovinu i njegov Trogir. Iz ojađena srca izvija se tiha tužaljka:

»Ajme da mi je
gloriju jednu starinsku
da me umije
iz mastilca kraj Betanije
kleknit prid zavitnim pragon
glagojaški zaplakat s domovinom
dragon.«

Prve pjesme Mirko Slade Šilović objavio je davne 1935. g.

U izdanju Književnog kruga Split tiskana je 1988. g. njegova zbirka »Kamen vrime šuce« koja, uz pjesme uvrštene u zbornike i antologije, sadrži pjesnikova ponajbolja ostvarenja.

U minijaturama »Trogir«, uz nove, naći ćemo stihove i strofe iz ranije poznatih cjelina, međutim, obogaćene malim preinakama i dopunama sada čine novi sklad. I na kraju, trideset poetskih sličica (album srca) tiskanih u nesvakidašnjem ruhu vrlo su prihvatljiv, dopadljiv i suvremen pokušaj približavanja pjesničke riječi poklonicima poezije.

Tomislav Dorotić

VAŽAN PRILOG RAZVITKU HRVATSKOG JEZIČNOG STANDARDA

Vladimir Brodnjak: Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika, Školske novine, Zagreb, 1991.

Pozornost i poštovanje, pa i naglašeno afirmativni osvrt u Vjesniku iz pera profesora Babića, koji su dočekali pojavu ove knjige Vladimira Brodnjaka, imaju najmanje dva jaka razloga. Prvi se svodi na aktualnost i važnost tematike Brodnjakova djela, drugi se svodi na kompetenciju i golemu marljivost koje je autor u svakom pogledu pokazao i dokazao, te je ovaj Rječnik u dobroj mjeri njegovo životno djelo.

Zapažamo da recenzenti govore o razlikama srpskog i hrvatskog književnog jezika, dok u naslovu ne postoji taj atribut »književni«... Istina je zapravo negdje na pola puta između naslova i navedene recenzentske sintagme. Ovo je rječnik razlika između srpskog jezika (ne samo književnog, nego i »općeg«, razgovornog, pa i šatrovačkog, dobrim dijelom i dijalekatski obuhvaćenog) i hrvatskog književnog jezika.

Budući da pišem u reviji »Marulić«, mislim da smijem reći da su bitne točke predgovora obrađene u toj reviji i o njima imamo više podataka u njoj nego u predgovoru knjige (»afere« Benešić-Mladenović, Maretić-Ristić, ocjena tvrdnji Radosava Boškovića i dr.), te radoznale čitatelje upućujem na dva posljednja godišta revije »Marulić«.

Povoljna je okolnost da Brodnjakov Rječnik dolazi približno u isto vrijeme kad i Anićev, a već imamo i dosta svezaka nedovršenog Rječnika hrvatskog književnog jezika koji je pokrenut od Benešićeve ostavštine. Uz pomoć ovoga potonjega, kao i Akademijina Rječnika i Rječnika dviju Matica, možemo tražiti dokumentaciju za Brodnjakove i Anićeve definicije, odnosno ustanoviti nacionalnu distribuciju pisaca iz čijih su djela uzeti uzorci.

Sastaviti razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika nije isto što i napraviti na primjer francusko-hrvatski ili englesko-hrvatski rječnik, jer je utjecaj zajedničkog ili kvazi-zajedničkog metajezika na dosadašnjem jugoslavenskom prostoru čitav problem veoma zamrsio. Ne začuđuje nas stoga što je Vladimir Brodnjak uveo čak 22 nijanse razlikovne prezentacije pojedinih riječi. To je samo na prvi pogled puno: ja bih primjerice uveo još jednu nijansu, naime: 13ª. Pod brojem 13 Brodnjak predstavlja turcizme koji su ušli u srpski književnojezični korpus, ali su ponekad potrebni i Hrvatima kao stilski neutralna riječ radi slikovitosti ili preciznosti. Ja bih dodao novu nijansu (13a) koja bi identificirala srpske turcizme koji u hrvatskom iskazu stilsko obilježje imaju.

Možda bi se Brodnjaku moglo prigovoriti što u naslovu svoga djela nije nagovijestio ono svojstvo koje se ne iscrpljuje pojmom »razlikovni rječnik« a prisutno je u knjizi. O čemu se radi? Ova je knjiga (kako autor veli u predgovoru) i priručnik za hrvatske štioce željne čitanja srpskih književnih djela. Znači da ona neće biti samo razlikovni rječnik (pričina = uzrok,

prilipača = puzava bročika, itd.) nego i zbirka onih srpskih riječi kod kojih se razlikovnost ne može pokazati hrvatskim autonomnim izrazom, jer ga naprosto nema. Dakako, uz takve srpske riječi daje se opis ili definicija. Primjeri: šićardžija = čovjek koji je lakom na dobit; ševanje = skretanje s namjeravanog puta; mizoginija = bolesna mržnja muškarca prema ženama; posunčanik = vjetar koji puše u smjeru kojim se prati sunce.

Svoju zadaću autor je dosljedno i precizno operacionalizirao i dobrim dijelom uredno ostvario. Posebno mi je drago što mi je navodeći svoja, nerijetko iscrpna, tumačenja srpskih natuknica dozvao u pamet brojne dobre hrvatske riječi koje sam zaboravio, te koje su općenito uzevši odavno zamijenjene lošim tuđicama (pakovak, puce, kurika, dobričica, rodoslovac, stapka, pretkućnica, sadren...) te što sam njegovom pomoću spoznao što znače neke riječi koje sam susretao u srpskim izvornim djelima i prijevodima (*libade* u »Protekciji« Branislava Nušića, kao i podosta riječi u beogradskom prijevodu Hesseova »Sidarte«). Dosad sam mislio da je kevilj sobna biljka, a sad vidim da je to mladić u pubertetu.

Ali teško mi je prihvatiti očigledno pogrešan oblik kao urednu hrvatsku riječ. Autor primjerice predstavlja lik postuman kao serbizam, a lik posthuman kao hrvatsku riječ, što ne može nijedan hrvatski klasični filolog akceptirati. Ispravan je jedino »srpski« lik postuman, jer latinska riječ koja je ovdje preuzeta nema »h«: postumus (= posmrče). U njemačkim leksikonima koje imam u stanu postoje oba lika, ali se preporučuje lik bez »h«. Akademijin i Globusov Rječnik, koji se temelji na Benešićevoj ostavštini, ima samo jedan uzorak (iz djela moga sugrađanina, Metkovčanina Mate Koščine), nažalost sa »h«. Anić te riječi nema. Kad se dr. Vlado Loknar bori da se iz naše kulture isključi krivi lik *conditio sine qua non* u korist ispravnog lika *condicio*..., smijem se i ja boriti da se iz nje eliminira barbarizam posthuman.

Također je neprihvatljivo kad autor izrazito hrvatske riječi, uglavnom nepoznate Srbima, predstavlja kao srpske, primjerice pipun i pirun. Mi u Metkoviću ne zovemo drugačije ni vilicu ni žutu dinju. U Modriči pak jednog su mi učenika zvali pipun, je mu je glava bila poput pipuna.

Indirektna potvrda da je pipun nesrpska riječ nalazi se u jednojezičnom Rječniku srpskog leksikografa Moskovljevića. On, naime, nesrpske riječi ne tumači tamo gdje ih navodi nego upućuje na prave srpske riječi. Kod riječi pipun stoji: *vidi: dinja*. Po istovrsnoj indirektnoj provjeri bile bi sporne još neke Brodnjakove natuknice, primjerice pir (s kratkim samoglasnikom, a drugo je pir kao gozba, svadba), jer se u Moskovljevića upućuje na pirovinu (koju uostalom, kao srpsku, uredno navodi i Brodnjak).

Riječ kačkati ima dva značenja: a) gacati po blatu b) kukičati, obavljati ženski ručni rad kukicom, primjerice, na čipkama. Brodnjak navodi samo značenje pod »a«. Čini se da je značenje pod »b« hrvatsko, jer se u Rječniku dviju Matica daje samo u hrvatskom tekstualnom uzorku. Lišava li to Brodnjaka obveze da navede i drugo značenje? Ne znam, ali sam primijetio da Brodnjak u sličnim slučajevima hrvatsko značenje navodi! Uz natuknicu čardak veli da je ta riječ hrvatska u značenju »koš za kukuruz na stupovima«.

Vladimir Brodnjak (kao ni Anić) ne daje uzorke iz tekstova konkretnih srpskih i hrvatskih pisaca (osim veoma rijetko), što mu nije bila ni zadaća ni namjera, ali bi nas to moglo navesti na pomisao da je ustanovljenje razlikovnosti u njegovu slučaju pomalo i stvar piščeva jezičnog osjećaja. To je simpatično, ali je vjerojatno bremenito stanovitim pogibeljima. Nekoliko posljednjih generacija našega naroda opterećeno je u formiranju toga osjećaja veoma ispresijecanim, često ometanim, razvojem hrvatskog jezičnog standarda. Postojale su nedaće koje su utjecale na jezični osjećaj svakoga od nas, dakle to vrijedi i za pisca ove knjige. Izgrađenoga autonomnog jezičnog osjećaja u nas još ne može biti (kako u pogovoru vrlo točno veli Dalibor Brozović), dakle ćemo tek u budućnosti, ostanu li uvjeti jezičnog razvitka slobodni i plodni, doći do ujednačenog, relativno objektivnog, jezičnog osjećaja, temeljenog na standardnojezičnoj praksi. A ovo je djelo Vladimira Brodnjaka svakako velik korak u tome smjeru.

Svevlad Slamnig

VAŽNO, ALI LEKSIKOGRAFSKI NE SASVIM USKLAĐENO DJELO

Vladimir Anić: Rječnik hrvatskoga jezika, Novi Liber, Zagreb, 1991.

Napredak lingvistike, posebno snažan tokom triju posljednjih desetljeća, nije se mogao ne odraziti na leksikografiju, pa je primjerice autorima ovog najnovijeg hrvatskog rječnika trebalo punih sedam stranica za popis odrednica više uporabnih kategorija, kao i kratica, a glavnom autoru, Vladimiru Aniću, trebalo je gotovo dvaput toliko stranica da iznese i opiše koncepcijska načela izrade ovog impozantnog leksikografskog djela.

Slučaj je htio da se u Zagrebu gotovo u isto vrijeme pojavio i Brodnjakov rječnik, o kojemu također govorim u ovom broju »Marulića«. Budući da sam oba rječnika proučavao zajedno, nije mi moguće izbjeći razgovor o njihovoj stanovitoj inkompatibilnosti, koja je izvor i njihove komplementarnosti. Prosječni će korisnik morati oba rječnika imati na stolu ako se bude u govoru i pismu htio distancirati od isključivo srpskog leksičkog fonda. Budući da taj fond nije u Anića obilježen, a u Brodnjaka jest, čitatelj će svaki, uvjetno rečeno, sporni leksem morati kod Brodnjaka provjeravati, dakle će i Brodnjakovo djelo morati posjedovati.

O čemu se radi? Dok se Brodnjak izričito suprotstavlja osmozi susjednog nam jezičnog standarda, Anić mnoge posuđenice iz toga standarda tretira kao uredne temeljne riječi svoga rječnika. U popisu kratica koje ukazuju na jezike odakle konkretna posuđenica dolazi, naći ćemo alb., ar., češ., fr., got., grč., hebr., jap., kin., lat., mađ., mak., mong., norv., njem., polj., port., sanskrt., slov., strcsl., tal., rum., fr. i šp., ali nećemo naći kraticu srp.

Ako Brodnjakovo djelo treba uzeti ozbiljno, onda u Anića ima mnogo posuđenica koje su morale imati navedenu oznaku, primjerice: baktati se, bandoglav, banovski, banja, bauljati, cmoljiti, colav, čudotvorstvo, ćurlika, iznuriti, jadac, krzati se, krvaviti, kućevan... i mnoge druge, a sve se one u Brodnjakovu rječniku nalaze unutar natuknica prvoga stupca.

Radi se svakako o nekoj nedosljednosti ili barem nedorečenosti. Ako su sporne riječi (koje Brodnjak predstavlja kao samo srpske) u hrvatski jezik ušle otprilike onako kao što su ušli, recimo, bohemizmi poput riječi dojam, kod koje stoji oznaka češ., onda je valjalo is-

tovrsnu oznaku staviti i kod svih ostalih posuđenica. Teoretski govoreći, terminološka bi se logika mogla uspostaviti i dvočlanim nazivom u naslovu rječnika, što autoru, sudeći po predgovoru i opisu koncepcije Rječnika, dakako nije bilo ni na kraj pameti. Bilo kako bilo, opisani problem ostaje.

Koncepcijska načela su inače riznica oštroumnih leksikografskih ideja. Posebno mi se čini važnim načelo broj 6.1., koje se odnosi na sintagmatske i frazeološke izraze u kojima se može naći mnogo realiteta iz ljestvica vrednota nastalih unutar pojedinih razdoblja narodnog života (života kreatorâ i korisnikâ hrvatskog jezika). Samo je to valjalo uvijek i primijeniti.

Etimološkoj motivaciji (vidi načelo 3.1.) često je u Rječniku doista poklonjena dužna pozornost, pa su razlike značenja tako i objašnjene, ali gdjegdje i nisu. Kod korijena dah-duh ostalo se na isprvičnoj etimologijskoj platformi, pa je tako propala zanimljiva riječ »zduhač« (mistični promicatelj probitaka svoje nacije kroz povijesne mijene, koji se javlja u liku živa čovjeka), koju je u posljednje vrijeme promovirao popularni romanopisac I. Aralica (vidi na primjer njegov »Put bez sna« str. 302-305, izdanje iz 1982.)

Da nema riječi »Slovenci« (koja je ispala iz rukopisa), registrirano je već u Vjesniku, u velikom intervjuu s autorom.

Opis značenja je precizan, kadšto stilski zanimljiv, kadšto preveć tautološki. Posebno pohvaljujem frazeološke i sintagmatske jedinice. Pokuditi treba opise bez specifične diferencije. Sve što rekoh ilustrirat ću primjerima:

a) dobar i precizan opis autonomnog leksema

perper = novčana jedinica Crne Gore do 1918., perpera = zlatni ili srebrni novac određene težine (bizantski, mletački, dubrovački)

b) jasan i točan opis frazeologema

šut se s rogatim ne može bosti = neravnopravna borba unaprijed je izgubljena

c) tumačenje uz zaborav stilskih finesa

krijes = velika vatra na otvorenom

d) opis bez specifične diferencijacije

ordinarij = dostojanstvenik u Katoličkoj crkvi

e) tautološka definicija koja ne kaže ništa

postupno = na postupan način

f) višeznačan i mutan »ekvivalent«

očinstvo = stanje oca.

Provodeći natuknicu kroz mrežu modernih odrednica, autor je kadšto uveo oznaku koja više zbunjuje nego što bi nam obogaćivala informaciju. Tu prije svega mislim na oznaku OR (= obilježje redakcije) iz koncepcijskog načela br. 8.0.b: »Pod tim je obuhvaćen sloj materijalnih činjenica koje nastaju iz posebnih kulturnih konstelacija, odnosa prema izvorima iz kojih se usvaja i načina na koji se usvaja iz drugih jezika ili interpretira klasična baština«. Umjesto komentara, navodim kao ilustraciju nekoliko riječi koje nose tu oznaku (OR): *prečnik, kor, nedavno, noćiti, srpskoslavenski.*

Ali velika većina kratica i odrednica znači povećanje informativnosti i doprinosi širenju opće kulture korisnika Rječnika. Mislim na primjer na oznake za propusnost nekog oblika i mogućnost da se u istom obliku jave nova značenja, zatim na oznaku godine kada je neki ideologem ušao u jezičnu uporabu, oznake koje se odnose na kategorije stila i mnoge druge.

Ovo je prvi rječnik koji donosi najvulgarnije riječi, pa i veoma neugodne sintagmatske sklopove od njih načinjene. Dopuštam da se ova inovacija sociolingvistički dade braniti. Ali ne bih imao ništa protiv eliminacije takvih riječi u rječnicima za opću uporabu.

Svevlad Slamnig

čuvanjem boljih običaja, velim i muževnim NE svakoj gluposti.

Saša Vereš

PRIJE SNA

Prof. dipl. inž. Boris Puhlovski
Vlastito izdanje, Zagreb 1991.

Pjesmotvori Borisa Puhlovskog otkrivaju nadasve osebujnu biografiju tankoćutnika i svedostižnika, senzibilna čovjeka koji oslikava i idiliju i grubosti ovoga našega vremena. Evocirajući s prustovskom sentimentalnošću likove »izgubljena vremena«, preludirajući lako i vješto neke dijalektalne čarolije, pjesnik je posebice dojmljiv kad svjedoči o svom tamnovanju, plaćajući nedužan u ludom cajtu i on, svoj obol »silama nemjerljivim«. Od Silvija Pellica pa do Solženjicina literatura živi i od uzničkih konfesija, dokazujući kako u krivu bjehu građanski dobrohotnici (Rolland, Gide, Zweig), sve one bezazlene duše po kojima će svakog dana biti sve krilatiji i sve slobodniji.

I kao što snažnoj osobnosti nikakav tamničar ne može ukrasti dušu i pogasiti plam prkosa, tako i uhićenik Puhlovski sagleda neki svoj sudbinski zrakoplov »u okviru zatvorskog neba«, njegov se pjesnički igrokaz odvija kao svojevrstan nepokor svakom zatvorskom redu. U sredini u kojoj ti bezbjednosni majmuni naganjaju zbog tzv. verbalnog delikta (kao da nije bilo velike Francuske revolucije, kao da su uzaludne sve tiskotine o pravu čovjeka i građanina!) ono što pjesnik može jest da ne pristane na sužanjstvo, da poput Cervantesa njeguje, kultivira svoj INAT svim redarstveničkim, svim despotovskim mentalitetima usprkos. Krleža je to nazivao

NA CRTI JAGIĆEVA POIMANJA SLAVENSKE FILOLOGIJE

Alojz Jembrih: Hrvatsko-slovenske književnojezične veze, »Zrinski«, Čakovec, 1991.

Alojz Jembrih, docent na Filozofskom fakultetu Ljubljanskog sveučilišta – katedri za kroatistiku, u svojim je znanstvenim istraživanjima pobornik jasnoće, faktografije i dokumentiranosti. Srž njegove metodologije svodi se na indukciju i dedukciju, on je sačuvao neovisnost u odnosu na moderne nedovoljno stabilizirane metodološke naputke u proučavanju jezika i književnosti, koji nam dolaze poglavito s anglosaskih sveučilišta.

Takvim njegovim učenjačkim svojstvima treba zahvaliti nastanak ove vrijedne knjige, u kojoj se obilje dokumentarne građe i širih informacija o rezultatima drugih istraživača združuje s valjanom kritičkom analizom i – na više mjesta – inovacijama i otkrićima.

Ali bez obzira na inovacije (koje ni kod kojeg istraživača ne mogu imati monopol na definitivnost) ova je knjiga cijelim svojim sadržajem smještena u sveopću maticu onog segmenta slavističke filologije koji je označen u naslovu. To znači da se svatko tko kani dati svoj prinos proučavanju naznačenih tema (u budućnosti) mora pozabaviti Jembrihovim fondom podataka, dokumenata i zaključaka, koji su tako stekli svoje mjesto u metodologiji slavističkog istraživanja.

Knjiga se sastoji od pet tematskih blokova koji se, ako se izuzme posljednji, podastiru kronološki. Prvi blok (»Književnojezični suodnosi«) sadrži rasprave o rukopisnom umetku u Vramčevoj Postilli, nazivu bezjak, te slovenskom jeziku u opusu F. K. Frankopana. Drugi blok (»Jezična zbližavanja u 19. stoljeću«) bavi se Čehom Michlom i istarskim Hrvatom slovenskog porijekla Jakovom Volčićem. Treći blok (»U kontekstu zlatnog doba bečke slavistike«) donosi epizodu iz Jagićeva života i rada. Četvrti blok (»Hrvatsko-slovenske književne veze«) bavi se Domjanićem, Galovićem i Krklecom, te njihovim suodnosom prema slovenskim književnokulturnim suvremenicima. Peti se blok bavi jednim kulturološkim segmentom kod gradišćanskih Hrvata.

* * *

U svojedobnoj monografiji o Vramcu Alojz Jembrih je bio preuzeo Fancevljev podatak da je primjerak Postille koji se danas nalazi u Varaždinu nekada (1705.) bio u Remetama kod Zagreba. Kasnije je A. Jembrih dobio na uvid taj primjerak i u svojoj novoj knjizi ispravno navodi da se pridjev Remeticensis, koji je Fanceva zaveo, ne odnosi na Remete nego na Remetinec kraj Novog Marofa. Pišući o rukopisnom umetku Andrije Rogana u Postilli, čime su nadomještene stranice koje su manjkale u remetinečkom (danas: varaždinskom) egzemplaru, autor dokumentira svoje zamjedbe primjerima iz izvornog Vramčeva teksta i iz Roganova umetka. Ne mogu procijeniti svojstva fonetskih razlika, ali morfološke, po meni, očito ukazuju na interferenciju slovenske kajkavštine u tekstu interpolatora (pretvaranje *u* u *o* na kraju ženskog akuzativa kod imenica i drugih imena, slična promjena u trećem licu množine glagolskih vremena, poništavanje sibilarizacije u određenim padežima i dr.)

Pišući o nazivu bezjak(i) u kontekstu migracija 15. i 16. stoljeća Jembrih donosi mnogo zanimljivih realija iz toga vremena te pregledno prikazuje semantički razvoj te riječi od relativnog etnika i relevantnog ojkonima do današnjeg »općeg« značenja. Nakon čitanja toga članka i sâm sam pregledao rječnike koje navodi Jembrih, te i neke druge. Ustanovio sam da u Moskovljevićevu rječniku imamo i femininum te imenice (bezjakuša), što dodatno opovrgava Skokovu etimologiju o muškarcu bez muških oznaka.

Više autora je ukazalo na slovenski napisane dijelove u opusu F. K. Frankopana. Jembrih se na tu pojavu znalački i dosjetljivo osvrće, istražuje 1. odakle Frankopanu znanje slovenskoga jezika, 2. što je slovenski jezik za nj bio i 3. smije li se misliti da je njime izražavao karikaturalnost. Jembrih uvjerljivo polemizira s tezama Slavka Ježića, Franceta Kidriča i drugih.

Slijedi rasprava »Michlov Prawopis illyrsky (1836) prema Babukićevoj Osnovi (1836) i Murkovoj Gramatici (1832)«. Michl je bio prijatelj Ljudevita Gaja i kulturni radnik na polju slavenske uzajamnosti. Michlova knjiga ima podnaslov »Razlika među jezikom českim i ilirskim«. Jembrih razmatra pitanja 1. koja je bila intencija objavljivanja toga Michlova rada 2. kojim se predlošcima služio Michl pri njegovu sastavljanju i 3. što i koliko je iz tih predložaka unio u svoj pravopis.

Nakon toga čitamo prikaz jezikoslovnog rada Jakova Volčića (1815–1888), koji je živio i radio u Istri. Po profesiji nije bio lingvist, ali su njegova istraživanja na području dijalektologije, onomastike, etimologije, leksikografije i glagolistike veoma značajna. S posebnom pažnjom Jembrih obrađuje Volčićev interes za istarske govore, te daje dokumentarnu građu o Volčićevu odgovoru na anketu bečkog profesora Kluna, inspiriranu Vukovim prijedlogom.

Veoma je zanimljivo i višestruko poučno poglavlje u kojemu se obrađuje i citira dopisivanje Vatroslava Jagića s Lukom Pintarom, te njegovom udovicom i sinom.

Slijedi rad »Dragutin Domjanić kod Slovenaca« s mnogo nepoznate građe. Osebujni antikajkavski pamfletić nekad poznatog novelista i dramatičara Ahmeda Muradbegovića, koji je Jembrih pronašao u jednom starom Vijencu, odražava stajališta koja sam i sâm svojedobno slušao u sarajevskim kulturnim krugovima. Domjanića je pak bolio prestiž štokavštine nad kajkavštinom, što se, na primjer, vidi iz nekrologa u povodu Domjanićeve smrti iz pera L. Golobiča. Vrlo akribično govori A. Jembrih o Domjanićevu odnosu prema Župančiću, Borku, Peterlinu i obratno.

U okviru svojih proučavanja hrvatsko-slovenskih književnih veza Jembrih se još bavi Galovićevim zanimanjem za poeziju Franceta Prešerna, Josipa Murna-Aleksandrova i Dragotina Kettea, te interesom koji je za slovensku liriku pokazivao Gustav Krklec.

Posljednji tematski blok ove knjige odnosi se na kulturne veze Hrvata u Gradišću i Hrvata u metropoli. Nešto od rezultata ovog dijela rada Alojza Jembriha znamo iz revije »Marulić«. Spomenute kulturne veze zrcale se, na primjer, u dopisivanju Gradišćanaca Mate i Ignaca Horvata i Martina Borenića sa zagrebačkim kanonikom Jankom Barlèom. Čini se da je Janko Barlè bio svojevrsni mecena u podmirivanju potreba za njihov kulturni i nacionalni rad.

U predgovoru autor izražava bojazan da bi poneki čitatelj mogao prigovoriti ovoj knjizi da je opterećena dokumentarnim prilozima. Ja sigurno ne spadam u takve čitatelje. Fotografije, faksimili, citati pisama i sl. za mene su razlog za dodatnu afirmativnu ocjenu ovoga izdanja. Pruža mi se prilika da čitajući Jagićeva »ratna« pisma meditiram o povijesnim i sociološkim aspektima sumraka Habzburške monarhije. Već sam rekao što me je frapiralo u pamfletiću Ahmeda Muradbegovića. Posebno su poučna pisma koja se navode u odsjeku o novijim hrvatsko-slovenskim književnim vezama.

Prezentacija građe je dobro organizirana i dosljedna osim jedne sitnice. Literatura uz rasprave nije dana jednoobrazno, negdje u posebnom dodatku, negdje u fusnotama.

Reći ću nešto što Alojz Jembrih kao učenjak nije smio reći, a zanimat će čitatelje. Sebastian Münster, kozmograf iz 16. stoljeća, koji se dva-tri puta citira u raspravi o nazivu bezjak, te koji je mislio da su bezjaci (Bessi, Beßi) Bosanci, jest lik s novčanice od 100 njemačkih maraka (izdanje 1962).

Likovno rješenje prve strane korica vrlo je uspjelo, a za grafologe će biti posebno zanimljivo.

Svevlad Slamnig

Od 7. do 8. XII. 1991. održana je u Strasbourgu u zgradi Europskog parlamenta glavna skupština *Internacionalne paneuropske unije* uz sudjelovanje predstavnika *Hrvatske paneuropske unije: Mislava Ježića, Borne Bebeka* i *Radovana Grgeca*. U radu su sudjelovali, uz predsjednika Unije *Otta von Habsburga*, i predsjednik slovenskog parlamenta *Francé Bučar* i predsjednik Litve *Vytautas Landsbergis*. U rezolucijama zasjedanja posebno je istaknuto jedinstvo i kršćansko nasljeđe Europe od Atlantika do Urala te teško stanje u Hrvatskoj i Sloveniji. Drugog dana zasjedanja za sudionike je koncelebrirana sv. misa na latinskom jeziku.

* * *

Vjesnik od 22. XI. 1991. donosi kratak prikaz *Marulića 5/91* iz pera *Zdravka Zime*.

* * *

Kratke nekrologe o našem nedavno preminulom suradniku *Mirku Petraviću* donijeli su Vjesnik od 22. XI. 1991. (*Pavao Cindrić*) i Večernji list od 28. XI. 1991. (*Marija Grgičević*). U povodu smrti našega dragog Mirka dobili smo mnoge izraze sućuti i telegrame predstavnika vlasti i zagrebačkih kazališta.

* * *

U »Glasu Koncila« od 8. XII. 1991. *S. Vitković* donosi prikaz naše *Danice 1992.* pod naslovom »Svetojeronimski godišnjak«.

* * *

Na programu Hrvatskog radija – Studija Ivanec predstavljen je 17. X. 1991. jeronimski kalendar *Danica 1992*, 23. X. 1991. *Marulić 5/91* a *Marulić 6/91* 9. XII. 1991.

* * *

Jean-Claude Eslin piše u časopisu »Esprit«, br. 10/91, članak »Les Eglises en proie au nationalisme en Yougoslavie?« / Jesu li Crkve u Jugoslaviji pod utjecajem nacionalizma /?«

* * *

Nagradu Sermiga za 1991. dobio je poznati talijanski demokršćanin *Oscar Luigi Scalfaro* za svoje djelovanje u prilog mira. Prije njega su tu nagradu dobili između ostalih *Helder Camara, Lech Walesa* i *Ivan Pavao II.*

* * *

Prigodom 120. obljetnice rođenja don *Luigija Sturza, Michele Pennisi* piše u listu »L'Osservatore Romano« pod naslovom »L'impegno politico come atto di amore verso il prossimo« (Politički angažman kao čin ljubavi prema bližnjemu).

* * *

U časopisu »Famiglia cristiana«, br. 48/91, *Beppe del Colle* piše o hrvatskim

žrtvama u ratu sa Srbima pod naslovom »Il massacro continua e il mondo sta a guardare« (Krvoproliće se nastavlja a svijet mirno gleda).

* * *

U prijevodu *Slobodana Despota* i u izdanju kuće »L'Age d'Homme« objavljene su u Francuskoj 2 knjige *Dobrice Ćosića* (L'Hérétique i Le Croyant).

* * *

U okviru tematike »Je li *Graham Greene* katolički pisac?« objavljeno je u časopisu »La Vie« od 18. IX. 1991. razmatranje »Graham Greene aperçoit Dieu« (G. Greene opaža Boga).

* * *

12. X. 1991. emitiran je na 3. programu Francuskog radija razgovor sa *Jeanom Guittonom* kao svjedokom vremena i lucidnim filozofom.

* * *

U redakciji *Daniela Pézerila* objavljeni su kod Seuila rukopisi *Georgesa Bernanosa* u vezi s njegovim romanom »Monsieur Ouine«. Knjiga se zove »Les cahiers de M. Ouine«.

* * *

U »Vjesniku« od 26. XI. 1991. *Branko Šömen* piše o prikazivanju filma »Okupacija u 26 slika« *Lordana Zafranovića* u Parizu. U članku je spomenuta kritika filma u »Maruliću«, br. 5/79. i izraženo mišljenje da Zafranović ulazi u manipulacijske igre umjesto da snima dokumentarce istine o hrvatskim ratištima. Napominjemo da smo, u vezi s kritikom Zafranovićeva filma i s odgovorom *Gorana Babića*, koji nas je nazvao čak i »koljačima«, imali mnoge neugodnosti i posla sa sudom.

* * *

Nagradu »Manès Sperber« za literaturu dobila je austrijska spisateljica *Ilse Aichinger* (»Die grössere Hoffnung«). Prije nje su tu nagradu dobili *Siegfried Lenz, Claudio Magris* i *Albert Drach*.

* * *

U povodu izlaska knjige *Claudija Magrisa* »Un altro mare« u Italiji piše *Francesco Licinio Galati* u listu »L'Osservatore Romano« od 20. XI. 1991. članak »Una fuga verso l'Assoluto?« (Bijeg prema Apsolutnom).

* * *

U dnevniku »La Croix« od 30. X. 1991. spisateljica *Louise Lambert* piše članak o međunarodnom priznanju Hrvatske pod naslovom »Malaise dans la civilisation européenne«, završavajući ga riječima: »Francuska, Njemačka i sve naše demokratske države moraju priznati Hrvatsku. I to ne za mjesec dana, jer za mjesec dana možda ostanu od Hrvatske samo ruševine. Sada!«

* * *

Prigodom stote obljetnice smrti *Arthura Rimbauda, Benedetta Papàsogli* piše u vatikanskom poluslužbenom dnevniku »L'Osservatore Romano« od 10. XI. 1991. članak pod naslovom »C'è uno spazio per l'Ospite sconosciuto« (Ima mjesta za nepoznatog Gosta).

* * *

Pompeo Giannantonio, pak, u OR od 20. XI. 1991. piše o *Carlu Leviju* »Le

poesie inedite sull'antico mondo della Lucania«.

* * *

U »La Croix« od 3-4. XI. 1991. *Valérie Marchand* piše o *Andréu Gideu* povodom izlaska iz tiska knjige *Erica Deschodta* »Gide-le contemporain capital«.

* * *

»La Vie« od 28. XI. 1991. u članku *Jean-Philippea Caudrona* »Yougoslavie Fous de sang« iznosi mišljenje kako i među Srbima i Hrvatima ima mnogo krvoždnih i kako je »hrvatski predsjednik Tuđman gotovo sve izgubio, ulazeći u avanturu neovisnosti bez ozbiljnih pregovora i naivno vjerujući da će mu Europa pomoći«.

* * *

16. XII. 1991. održan je u Matici hrvatskoj »Okrugli stol« o Hrvatima izvan domovine, na kojemu su, uz prisustvo ministra *Zdravka Sančevića*, svoje kratke referate podnijeli *Lav Znidarčić, Ante Sekulić, Stjepan Sučić, Radovan Grgec, Stanka Pavuna, Vinko Nikolić i Miro Mihovilović*. U diskusiji su, između ostalih, sudjelovali i *Vladimir Stanković, Nedjeljko Fabrio i Rasima Kaić*.

* * *

12–15. XII. 1991. održan je u organizaciji Međunarodnog instituta »*Jacques Maritain*« u Abidanu seminar o kulturnoj i političkoj suradnji u Africi na kojemu su govorili kardinal *Bernard Yago, R. Papini* i dr.

* * *

U Firenzi je ove godine objavljena antologija »Bog u suvremenoj poeziji« u redakciji *Massimiliana Rossija* i *Renza Ricchija*. Odabrane su pjesme najpoznatijih pjesnika XX. stoljeća u kojima se osjeća prisutnost Božja i traganje za Neizrecivim (*Apollinaire, Claudel, Eliot, Jesenjin, Ahmatova, Lorca, Gozzano, Montale, Quasimodo, Rilke, Tagore, Prévert, Gibran, Pessoa, Ungaretti* itd.).

* * *

Sredinom listopada 1991. umro je u Zagrebu Boris Papandopulo, poznati hrvatski skladatelj s oko tristo raznovrsnih glazbenih djela. Rodio se 1906. Za drugog svjetskog rata prisustvovao sam praizvedbi njegove opere »Sunčanica« u HNK u Zagrebu. Posebno vrijedi spomenuti njegov oratorij »Muka Gospodina našega Isukrsta«. Bio je aktivan na glazbenom polju gotovo do smrti. D.

* * *

U »Maruliću« br. 2/1987., str. 109, lijevi stupac, registrirana je proslava 210. obljetnice Pravnog fakulteta u Zagrebu (1776–1986). Studij prava omogućen je u Zagrebu 1776, a odgovarajuća obrazovna ustanova došla je u sklop Zagrebačkog sveučilišta kada je ono osnovano. Pravni fakultet toga sveučilišta obilježio je i početkom studenoga 1991. g. 215. obljetnicu postanka i rada (1776-1991). D.

* * *

Na Hrvatskom radiju (Studio Zagreb, II. program) izvedene su radio-drame našeg suradnika *Stanislava Pejkovića Šodana*, i to:

a) radio-drama »MORENO – test« 4. XI. 1991. ,u režiji Darka Tralića

b) radio-igra za djecu »Čelavi jež« 30. XII. 1991., u režiji Biserke Vučković.

* * *

DDB je objavio novu knjigu *Jeana Guittona* »L'Impur« u kojoj poznati mislilac govori o problemu čistoće i nečistoće u moralu i u politici te o odnosu unutarnjeg čovjeka prema vanjskom.

* * *

Nova škola u Imotskom, otvorena 14. IX. 1991., kao i čitav srednjoškolski centar, dobila je ime po dr. *Mati Ujeviću*.

* * *

»Zatvorenik«, br. 19/91, donosi pjesmu *Radovana Grgeca* »Junak našega vremena«.

* * *

»Glasnik« od 27. XII. 91. donosi razgovor sa članom našega uredništva prof. *Svevladom Slamnigom*.

* * *

»Esprit«, br. 12/91, donosi članak *Josepha Krulicha* »Chronique d'une agonie annoncée« o agoniji Jugoslavije.

* * *

MI, br. 12/91, donosi izjave i razgovore u povodu 15. godišnjice izlaženja lista. Spomenuti su odnosi s HKD-om kao suizdavačem po preporuci kardinala *Kuharića*, koji je vlč. *Mariju Tolju* rekao da zatraže zaštitu HKD-a jer da »po svojim idejama spadaju tamo«. Razgovor s pokretačima lista vodio je *Mato Krajina*.

* * *

U velikoj dvorani »Školske knjige« održana je 18. XII. 1991. prezentacija 20. izdanja »Judite« *Marka Marulića*, koje je priredio prof. *Mirko Tomasović*.

* * *

U Vjesniku od 30. XII. 1991. *Miroslav Ležaja* piše o knjizi *Trpimira Macana* »Susret s hrvatskom Kliom« što ju je objavilo Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda-Društvo sv. Jeronima.

* * *

U Đurđevcu je 20. XII. 1991. osnovan Ogranak Matice hrvatske. Predstavnici Središnjice iz Zagreba *Stipe Jukić* i *Stijepo Mijović-Kočan* pozdravili su skup od oko 120 Đurđevčana. Tom prigodom je predstavljena grafička mapa »Sakralni objekti« *Zdravka Šabarića*, kojoj je predgovor napisao *Antun Šimunić*, a izdavač je spomenuti Ogranak. Za predsjednika Ogranka MH u Đurđevcu izabran je *mr. Antun Šimunić*.

* * *

23. XII. prošle godine održana je u dvorani Europskog doma u Zagrebu promocija trećeg broja časopisa »Ognjište«. Pored glavnog urednika *Zlatka Tomičića* nastupili su *Stanislav Pejković Šodan, Juraj Lončarević, Jakov Ivaštinović, Ferdo Šarić, Nevenka Nekić, Nikola Bićanić, Joja Ricov, Mato Marčinko i Stanka Đurić*.

Unatoč dobroj organizaciji (prigodni koncert, garderoba, zagrijane prostorije) bilo je nažalost relativno malo posjetitelja, jer sredstva javnog priopćavanja nisu na vrijeme najavila ovu važnu književnu večer.

Prigodni koncert izveli su Teodor Boch (violina) i Veronika Boch (klavir).

* * *

»Vjesnik« od 3. I. 1991. objavljuje članak *Zdravka Zime* »Marulovi baštinici«. U istom broju se nastavlja serijal »Hrvatski Dubrovnik«. Dosad su

se tu bili javili *Josip Lučić, Igor Fisković* i drugi, svaki od njih s radovima sa svoga stručnog područja, a sada je došla na red glazba u starom i novom Dubrovniku, o čemu piše muzikolog *Miho Demović*. Naslov: »Sedam stoljeća glazbenoga umijeća«.

* * *

Splitske »Mogućnosti« u trobroju za kolovoz, rujan i listopad prošle godine donose prilog *Željka Puratića* o hrvatskom humanistu Andriji Dudiću (1533-1589). Prilog sadrži prikaz života i rada Andrije Dudića, sažetak i komentar pet govora koje je Dudić održao na Tridentskom koncilu, te prijevod s latinskoga navedenih govora. Dodana je i Dudićeva slika, kao i faksimil prve stranice knjižice koja je nastala 1743., a u kojoj su, osim pet Dudićevih, tiskana i dva govora Jurja Draškovića, zagrebačkog biskupa, koji su održani na istome koncilu.

* * *

U zagrebačkom Informativnom centru u suradnji s Hrv. prirodoslovnim društvom (Zvjezdarnicom) krajem studenoga bilo je predavanje (promocija) o novoizašloj knjizi »Leksikon izvangalaktičke astronomije«. Govorili su *G. Kren, dr. Ž. Dadić, Dr. K. Pavlovski* i autor knjige *dr. G. Ivanišević*, koji je inače liječnik-primarijus. U diskusiji je bio govor i o bivšoj zvjezdarnici na otoku Braču, koja postoji još i danas, ali je zatvorena za javnost (ključ se nalazi u Općinskoj upravi Brač). D.

* * *

U »Blagovesti«, br. 4/91, *Josip Antolović* piše o »Kratkom prikazu kršćanskog nauka za odrasle« Josipa Jakšića (što je objavilo HKD sv. Ćirila i Metoda – Društvo sv. Jeronima).

* * *

»Riječka tiskara« izdala je uz veliku reklamu reprint našeg izdanja *Deželićeve* knjige »Hrvatske slave sjaj«. U reklamnim prikazima ni jednom riječju nije spomenut prvotni izdavač.

* * *

U Vjesniku od 22. I. 1992. piše o Maruliću 6/91 *Zdravko Zima.*

* * *

Naš urednik *Radovan Grgec* izabran je 21. I. 1992. u predsjedništvo Društva hrvatsko-francuskog prijateljstva.

ISPRAVAK

U broju 5/91., na str. 657, 6. redak odozgo, mjesto »u srpsko selo Dragutinu« treba biti »u srpsko selo Dragotinu«.

U broju 6/91., na str. 742, u trećem stihu pjesme V. Bažanta, ispred riječi »šuma« treba brisati »od«.

U istom broju, na str. 759, 8. red odozdo, krivo je navedeno ime majke nadbiskupa Šarića. Njezino ime ispravno glasi *Ivka.*

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (80) 1
Mirko Petravić (1924-1991) 5
***Boris Puhlovski:** Odlazak 7
***Mato Marčinko:** Hrastovički nokturno 8
Stjepan Babić: Dubrovnik – ranjeni labud 9
***Mladen Jurčić:** Jutro 12
***Tomislav Dorotić:** Dopisnica sa Straduna 13
Ako ostanemo svoji 14
Pitam nemoći moje 15
Prognani – U vrijeme snajpera 16
***Mirko Slade-Šilović:** * * * 16
***Vladimir Bažant:** Kuća na rubu I 17
***Ivana Radić:** Hrastovica 18
Tomislav Heres: Pjesnički životopis Rajmunda Kuparea 19
***Pavao Despot:** Bog 32
***Blago Vrankić:** Trensula – Ljetorasti 33
Marko Babić: U prigodi pete obljetnice preminuća Josipa Leonarda Tandarića 34
***Tomislav Maretić:** Mraz na krizantemi 36
***Antun Badurina-Pavičić:** Buđenje Isusa 37
***Tatjana Vranić:** Miriše cvijet 38
***Ivo Balentović:** Ponekad 38
Ivan Pandžić: Vitke vertikale 39
***Branko Klarić:** Pred Gospom od Kamenitih vrata (odlomak) 42
Izvor 42
***Mile Prpa:** Nad Hrvatskom duga sjajna A. D. 1990. 43
Mladen Jurčić: Progledao sam 44
*Izrada prstena 47
***Ante Starčević:** Ponor 48
Tomo Vereš: Dijalog u političkom kaosu 49
***Margit Rosenfeld:** Jutro 53
***Anđelo Begonja:** Kažu mi da imam oči – Zasjeda 54
***Stjepan Tomić:** Okovana riječ – Snijeg 55
Stanislav Šodan: Umjetnost u službi Potemkina 56
***Joja Ricov:** Poruka Zlobici Ćosiću 58
***Mario Ujević:** Zašto dolaziš? 58
Lovro Županović: Glazbena komponenta u opusu i iz opusa Dživa Frana Gundulića 59
***Vlatko Majić:** Krila nad vodom 77
***Ivica Jembrih:** Za izgovoreno ime – Hrvacka 79
Nevenka Nekić: Putem do sv. Mihovila (iz dnevnika) 80

*Mirko Validžić: Naše pravice 84
Zdravko Mužinić: Cijeli život u službi pjesničke riječi 86
*Đuro Jelović: Šuma želja ponovo se budi, Sunce u brazdi, Ogledalo 91
Nove publikacije 92

Mišljenja i reagiranja

Pavao Tekavčić: Zašto smatram da je mogućnosti za usporedivanje ipak bilo 93
V. R.: O »Sjećanjima« B. Zelić-Bučan 94
J. B.: Osvrt na »Sjećanja« Benedikte Zelić-Bučan 95
Lojzo Buturac: Neshvaćanje Biblije 97
Oskar Piškorić: K »Sjećanju na vrijeme uspostave i propasti Nezavisne Države Hrvatske« Benedikte Zelić-Bučan . . . 99

Mozaik

V. D.: Nastup novog orkestra 100
Vladimir Dumbović: Mozartova godina u Zagrebu 101
Božićni koncerti u Zagrebu 1991. 101
Hrvatska u doba narodnih vladara 102
Svevlad Slamnig: U povodu otvorenja škole »M. Ujević« u Imotskom . . . 104
S. S.: Joja Ricov u Italiji 104
10. obljetnica smrti Nikole Šopa 105

Knjige

Tomo Vereš: Zar i mesija komunizma – satanist? 106
Mladen Jurčić: Pionirsko istraživanje: N. Jurica: »Bog i hrvatska poezija XX. stoljeća« 108
Oskar Piškorić: Nacionalni parkovi Hrvatske 109
J. Velebit: Aktualna monografija 111
Tomislav Dorotić: Ljepota i ljubav u kamenom naručju 114
Svevlad Slamnig: Važan prilog razvitku hrvatskog jezičnog standarda . . . 115
Važno, ali leksikografski ne sasvim usklađeno djelo . . . 117
Saša Vereš: Prije sna 119
Svevlad Slamnig: Na crti Jagićeva poimanja slavenske filologije 119

Vijesti

Iz domovine i svijeta 122

MARULIĆ – hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.